MOHAÇ ESİRİ

BARTHOLOMAEUS GEORGIEVIC (1505 - 1566) VE TÜRKLERLE İLGİLİ YAZILARI

N. Melek AKSULU

T.C
KÜLTÜR BAKANLIĞI
KÜLTÜR ESERLERİ

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 2051
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Kültür Eserleri Dizisi / 214

MOHAÇ ESİRİ

BARTHOLOMAEUS GEORGİEVİĆ (1505 - 1566) VE TÜRKLERLE İLGİLİ YAZILARI

Yrd. Doç. Dr. N. Melek AKSULU

ISBN 975 - 17 - 1911 - 9
Kapak Düzeni / Hulusi BOZBAŞ

Aksulu, N. Melek
Mohaç esiri Bartholomaeus Georgievic : (1505-1566) ve Türklerle ilgili yazıları / N. Melek Aksulu. - Ankara : Kültür Bakanılğı, 1998.

136 s. : res. ; 24 cm. - (Kültür Bakanlığı yayınları ; 2051. Yayımlar Dairesi Başkanlığı kültür eserleri dizisi ; 214)
ISBN 975-17-1911-9

I. k.a. II. Seriler: .

306.09561

Birinci Baskı, 5.000 Adet

Dizgi & Baskı : *Yorum Basın Yayın San. Ltd. Şti.*
Fevzi Çakmak (1) Sok. 15/C Demirtepe-ANKARA
Tel: (0 312)229 6120 – 232 13 10 - Fax : 229 23 56

Osmanlı Devleti'nin genişleme döneminde Batı dünyasında Türklerle ilgili bir çok incileme ve araştırma türünden yazılar çıktığı bilinmektedir. Bu incelemeler 1453'te İstanbul'un fethinden sonra iyice artmış ve 16.yüzyılda en yoğun dönemini yaşamıştır. Bütün bu inceleme ve araştırma yazıları, dönemin en büyük imparatorlugu olan bir devletin irdelenmesi ve tarihsel haritasının çıkartılması açısından önemli çalışmalardır.

Bu çalışmalar içinde Bartholomaeus Georgieviç'in ayrı bir yeri olduğu kuşkusuzdur. Melek Aksulu'nun çalışması bu doğrultuda bir çalışmadır. Bartholomaeus Georgieviç'in geniş bir biyografisini de veren yazar, Türklerle ilgili Batı'da çıkan yazıların geniş bir özetini de vermektedir. Aksulu'nun özenli çalışmasının bir bölümünü oluşturan kitap, yabancı bir gözle Türk toplumuna ve İslamiyete bakişı vermesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Aksulu'nun bu çalışması, aynı yönde yapılacak çalışmalara ışık tutacak nitelikte titiz ve özenli bir çalışmadır.

İnceleme ve araştırmacılar için kaynak oluşturacak böyle bir çalışmayı gerçekleştirdiği için Melek Aksulu'ya, kitabın hazırlanmasında emeği geçenlere ve Yayımlar Dairesi Başkanlığı'na teşekkürlerimi sunarım.

M.İstemihan TALAY
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

G İ R İ Ş

Bu çalışma, 16. yüzyılda yaşamış olan **Bartholomaeus Georgieviċ** adında tanınmış bir Türkiye yazarını, hedef almaktadır. Onun Türkler hakkındaki yazıları, Avrupa'da 100 yıla aşkın süredir basılmış ve okunmuştur. Öyle ki, **Georgieviċ**'in bu kitapları 16. yüzyılın "Bestseller"i sayılırdı. Hatta Lâtin dilinde yazdığı bu yazıları, Avrupa'da birçok dillere tercüme edilmiş ve çeşitli yerlerinde yayımlanmıştır.

Bu kitabımda esas itibariyle **Georgieviċ**'in ilk tanınmış eserini, yani **De Turcarum ritu et ceremoniis** (1544)'i ele aldım. Fakat Türklerle ilgili diğer eserlerine de önemli ölçüde yer vermekteyim. Doktora tezimden yola çıktığım bu kitapta, tezimin ancak bir bölümünü okuyuculara sunmaktayım. Çünkü diğer bölümün Türk okuyucularını pek ilgilendirmeyeceği kanısındayım, zira bu bölüm Alman dil tarihi açısından ele alınmıştır.(1)

Bu kitabımda ise, **Georgieviċ**'in özellikle **De ritu** adlı eserini Türk ve Avrupa kültür tarihi açısından ele almaktayım. Bu, sadece Türk kültürü açısından değil, aynı zamanda 16. yüzyılda Avrupa ve Türkiye arasındaki münasebetlere de ışık tutmaktadır. Bu münasebetlerde zaman zaman gergin, zaman zaman da yumuşak bir havanın estiği görülmektedir. Bu tür dalgalanmalar günümüzde de kısmen mevcuttur.

Ana bölüme geçmeden önce, 17. yüzyıla kadar Avrupa'daki Türk imajına ve Türkler hakkında yazılan eserlere kısaca değinmekte yarar görüyorum.

17. YÜZYILA KADAR AVRUPA'DAKİ TÜRKLERLE İLGİLİ YAZILAR ÜZERİNE

Avrupa'da yazılan ve Türklerle de ilgili olan eserler, her iki kültür muhitinin fikir tarihi, siyasî ve sosyal tarihi açısından önemlidir. Fikrî yönden önemlidir, zira burada; açık bir gerçekçilikten saçma sapan

---

(1) Bk. N. Melek Aksulu, **Die Türkenschrift 'De Turcarum ritu et caeremoniis' (1544) des Bartholomaeus Georgievic und ihre beiden deutschen Übersetzungen von 1545**, (Doktora Tezi, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 1989, s. 137-208.

fantaziye, isabetli yargılardan en akılalmaz yargılara, yabancı olana karşı takdir ve toleranstan en akılalmaz müsamahasızlığa kadar varan insan ruhunun geniş ve derin bir tayfını görmek mümkündür.

Gerçi düşünce ve kanaatler, "ortaçağ bağnazlığı" ile "çağdaş hür düşünce" arasında gidip gelmektedir. Fakat ortaçağın sonunda cesurca atılımlara karşılık, yeniçağın başlangıcında (ve hatta bugün bile) korkutucu bir şekilde gericilik görülmektedir. Hatta tek bir yazarda ve onun tek bir kitabında, ardarda ve karışık, birbirinden tamamıyla farklı hatta zıt dünya görüşleri yer alır. **Toynbee** bu tezahüre "Ruhun bölünmesi ("Schizma der Seele") demekteydi; **Profesör Dr. Buch** da bunu "ideolojik şizofreni" olarak nitelemekteydi.(2) Bu durum, 15./16. yüzyıl Avrupası'ndaki Türk imajı için hakikaten karakteristiktir; bugün bile halen ortadan kalkmamıştır.

Siyasî ve sosyal tarihi açılarından, bu yazılar Avrupa için önemlidir. Avrupalı yazarlar, Türkiye hakkındaki raporlarında kendi toplumlarından da söz etmişlerdir; hatta genellikle kendilerini kritik etmişlerdir. Bu özeleştiriler, bize, Avrupa'nın problemlerini çok açık bir şekilde göstermeye yardımcı olabilecek mahiyettedir.

"Türk imajı"ndaki "imaj" kelimesi yazarların bilgilerini, tasavvurunu ve yargılarını ve hatta önyargılarını da ihtiva etmektedir.(3) Bu yazılar Türkleri de yakından ilgilendirmektedir. Mesela Türklerin binaları, ordusu, siyaseti, saray hayatı, günlük hayatları, dinî inançları v.s. ile ilgili bazı bilgileri bu eserlerde bulmak mümkündür. Bütün bunlar özellikle Türk kültür tarihi ve halk bilimi için çok önemlidir. Çünkü yazarlar, eski Türk hayatını saraydaki "kuş perspektivi"nden değil de, Alman dilindeki ifadesiyle "Froschperspektive" (kurbağa perspektivi) ile, yani tepeden değil, olayların içinden yansıtmaktadır. Daha başka bir ifadeyle, yazarlar anlatılan olaylara, iştirak etmiş veya bizzat yaşayarak şahit olmuşlardır. Fakat bu edinilen bilgiler yanında yargıları veya önyargıları da mevcuttur. Zaman zaman bu yargıların, bilgilere farklı bir renk kattığı da görülmektedir.

Bu bilgilerden başka, tasavvurlar da önemlidir. Mesela 16. yüzyılda **Luther**'in Türkler hakkındaki kanaati çok önemlidir. **Luther** Türklere metafizik açıdan bakmıştır. Ona göre Türkler, Hıristiyanların öğretmeni

---

(2) Wilfried Buch, "Zwei alttürkische Gedichte kehren heim", **Newspot,** Ankara 3.8.1984.
(3) Wilfried Buch, **Europaeische Türkeidarstellungen vom 12. - 16. Jahrhundert,** (seminer) Alman Kültür Enst., Ankara 16.2.87.

olup "Tanrı'nın değneği ve kamçısı" olarak Hıristiyanları cezalandırması gereken bir topluluktur.[4] Bu düşüncelere, **Luther**'in yazılarında sık sık rastlamak mümkündür.

İstanbul'un fethi (1453) Avrupa için bir şok idi: "Die Türken kommen!" (Türkler geliyor!) Türklere dair yazılan pek çok yazıda da, Türklere karşı duyulan bu korku mevcuttu. Ancak Türkler hakkındaki mevcut olumsuz önyargılar ve kanaatler, özellikle elit tabakaya, kiliseye ve devlet büyüklerine aitti. Bu tabaka da, halkın çok az bir bölümünü oluşturmaktaydı. Ya geri kalan halk? Köylüler sadece "Türk korkusu"nu değil, aynı zamanda "Türk sevinci"ni de tanımaktaydı. **Cochlaeus**, Türklere sempati duyan bazı tüccarlardan söz etmektedir. **Agricola** da "bilgisiz" ve "aptal" köylülerin Türklerin hükümdarlığını istediklerinden bahseder.[5] Luther de, Alman kayzerin ve Alman prensliğinin yönetimi altında yaşamaktansa, Türklerin boyunduruğu altında yaşamayı tercih eden insanların mevcudiyetinden bahseder: "Weiter höre ich sagen, das man findet jnn deutschen landen, so des Türcken zukunfft und seines regimentes begeren als die lieber unter dem Türcken denn unter dem Keiser odder fürsten sein wollen" (Luther, WA, 30. cilt, s. 137)[6]

Prof. Dr. Buch, "Der Türke kommt. Europaeische Aengste und Hoffnungen im 15. - 16. Jahrhundert" (Alman Kültür Enst. 16.12.1987) başlıklı seminerinde Avrupa'daki Türk ümidini ("Türkenhoffnung") gösteren yazılı bir belge olarak, tahminen 1473'de yazılan **Des Turken Vastnachtspil**'i sunmuştur:

"Nun schweigt und hört fremde mer!

Der grosse Türk ist kummen her,

Der Kriechenlant gewunnen hat,

Der ist hie mit seinem weisen rat

Von Orient, da die sun auf get;

Da selbst es wol und fridlich stet;

---

(4) Carl Göllner, "Die Türkenfrage im Spannungsfeld der Reformation", **Süd. O. Forschungen** 34, 1975, s. 62.

(5) Ehrenfield Hermann, **Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers,** (Doktora tezi, dakt.) Freiburg 1961, s. 103.

(6) Ehrenfield, **a.g.e.,** s. 100.

Sein lant heisst die gross Turkei,
Darin da sitzt man zinsfrei.
Dem sind vil grosser clag für komen
Von bosen Christen und von den fromen.
Sich claget der paur und der kaufman,
Die mugent keinen frid nit han
Bei nacht, bei tag, auf wasser, auf lant;
Das ist dem adel ein grosse schant,
...................................."

(Susun ve dinleyin ey yabancılar!
Yunanistan'ı fetheden
Büyük Türk buraya geldi,
O, huzurun ve barışın hüküm sürdüğü
Güneşin doğduğu, doğu ülkesinden,
Akıllı nasihatlarıyla geldi;
Ülkesinin adı Büyük Türkiye'dir,
Orada faiz yoktur.
Köylüler ve tüccarlar,
Kötü yürekli Hıristiyanları ve sofuları
(Türk Sultanı'na) şikayet etmeye geldiler.
Gece ve gündüz, denizde ve karada,
Köylülere ve tüccarlara huzur yok;
Bu, asilzadeler için büyük bir utanç,
....................................)

Schulze, Türk tehlikesi hakkında yapılan kamu müzakeresinde üç farklı fonksiyondan bahsetmektedir. Bunlar: Bilgi edinme, mukayese ve propaganda fonksiyonlarıdır.[7] Bilgi edinme ihtiyacı, önceleri Türklerle savaşa dayalı askerî hadiselerden, kaynaklanmakta idi.[8] Bu bilgi edinme

---

(7) Winfried Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert, Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer aeusseren Bedrohung,** München 1978, s. 21.

(8) Winfied Schulze, **a.g.e.,** s. 22.

fonksiyonunun neticesinde, mukayese imkânı ortaya çıkar. Bu karşılaştırma, bütün kamu düşüncelerine hitap etmeyi amaç edinmiştir. Yani İmparatorluğun ordusunu tehdit eden tehlike, yönetici tabaka ve halkı da tesiri altında bulundurmaktadır.[9] Bilgi edinme ve karşılaştırma neticesinde oluşan İmparatorluğun kuvvetten düştüğü ve ordudaki açıkça görülen acizlik fikrinin, bu sefer çürütülmesi gerekiyordu.[10]) Türklere dair yapılan kamu müzakeresindeki propaganda görevini, 16. yüzyılda dünyevî ve ruhanî makamlar üzerine almıştı. Zira Türk tehlikesi karşısında onların pozisyonu tehlikeye düşmekteydi. Verginin ödenmesi, kiliseye bağış yapılması, yüksek makamlara itaat ve onlara güvenmek ve böylece netice itibariyle mevcut siyasî sosyal düzeninin kuvvetlendirilmesi için Türk tehlikesi, propaganda aleti olarak kullanılmaktaydı.[11]

Türk tehlikesini **Luther** de kendisine alet edinmişti. **Luther** Türk tehlikesini ahlakî yönden ele alıp, papalığa karşı kullanmaktaydı. **Luther**'e göre, Hıristiyanlık iç düşmanının (papa) ve dış düşmanın (Türk) tehdidi altında bulunmaktaydı. Dış düşmanı mağlup etmek için, önce iç düşmanı yenmek lazımdı.[12]

Türklere ait ilk raporlara, 12. yüzyılda rastlamak mümkündür. **Carmina Burana**'daki bir bölümde, Franklar'ın Hattin'de Sultan Salahaddin tarafından mağlup edilmelerinden (1187) şöyle söz edilmektedir:

"Turchi pugnant scriter iacula mittentes,

Christianos vulnerant, cedunt resistentes,

et ut male bestie dentibus frementes

territant sonipedes tubis perstrepentes."(13)

(Türkler mızraklarını atarak hararetle savaşmaktadırlar,

Hristiyanları yaralamakta ve karşı gelenleri öldürmektedir.

Ve yırtıcı hayvanlar gibi dişlerini gıcırdatarak

boynuzlarıyla korkunç gürültü çıkartarak atları ürkütüyorlar.)

---

(9) Winfried Schulze, **a.g.e.**, s. 28.
(10) Winfried Schulze, **a.g.e.**, s. 41
(11) Winfried Schulze, **a.g.e.**, s. 46.
(12) Carl Göllner, **a.g.e.**, s. 64 (Luther, WA, 1. cilt, s. 135).
(13) Carmina Burana, **Die Lieder der Benediktbeurer Handschrift,** Zürih 1979, s. 140.

Wilhelm von Rubuk (D. 1215, Flandern), 1253/55 yıllarında Konstantinopel'den Orta Asya'ya, Karakarum'daki Mangu (Menga) Kağan'a gitmiştir. **W. v. Rubruck**'un Orta Asya'daki Türkler hakkında yazdıkları, eski Türk Kültür tarihi için çok değerli belgelerdir.

14. - 15. yüzyılda bazı Alman hacıları da Türklerden bahsediyorlardı. Fakat onların seyahat amacı, Türkleri ve Türkiye'yi tanımak değildi. Bu hacılar genellikle Kudüs'e deniz yolundan giderdi. Bundan ötürü onlar, Türklere sadece birkaç liman şehrinde, tüccar, açık denizde korsan, veya Rodos adasında savaş esiri olarak rastlıyorlardı.(14) Alman hacıların seyahat raporlarını **Reinhold Röhricht** kaydetmiş ve bu alanda yoğun araştırmalar yapmıştır.

1453'ten itibaren Avrupa'da Türklerle ilgili yazıların aniden arttığı görülmektedir. Bu artışın iki sebebi vardır: Gutenberg ve İstanbul'un fethi. **Göllner,** 16. yüzyılda basılan Türklerle ilgili yazılarını **Turcica**(15) adlı kitabında kaydetmiştir. 16. yüzyılda yazıların birçoğu basılıyordu, fakat basılmayanların sayısı da az değildi. Buna örnek olarak Alman tüccarı **Hans Dernschwam**'ın seyahat raporunu verebiliriz. **Franz Babinger,** Babenhausen Şatosu'ndaki Fugger Kütüphanesi'nde tesadüfen, Dernschwam'ın bu el yazmasına rastlamış ve yayımlamıştır.(16) Prof. Dr. Yaşar Önen de, bu günlüğü Türkçeye tercüme etmiştir.(17)

Hacıların ve tüccarların Türkiye hakkında yazdıkları raporların yanısıra, bir zamanlar Türklere esir düşmüş kişilerin yazdıkları da büyük bir ilgi toplamaktaydı. **Johann Schiltberger** (D. 1380), **Georg von Ungarn** (1422-1502, **Captivus Septemcastrensis, "Siebenbürger"** veya **"Mühlbacher"** diye de anılmaktadır), **Bartholomaeus Georgievic** (1505-1566) ve **Giovanantonio Menavino** bunlardan sadece birkaçıdır.

Bu kişilerin "kurbağa perspektivi" ile yazdıkları eserleri, Türklerin gelenek, görenek ve orduları hakkında geniş bilgileri ihtiva etmektedir.

---

(14) Wilfried Buch, "14./15. yüzyılda Kudüs'e giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri", **Belleten** C. XLVI, Sayı 183'den ayrıbasım, Ankara 1983, s. 512.

(15) Carl Göllner, **Turcica. Die europaeischen Türkendrucke des 16. Jahrhunderts,** 1. v. 2. c., Bukarest-Leipzig-Baden Baden 1961-68.

(16) Franz Babinger, **Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel u. Kleinasien (1553/55),** München 1923.

(17) H. Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,** Çev. Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bak. Yayınları: 885, Ankara 1987.

Georg von Ungarn'ın **Traktatus de ritu et moribus Turcarum** adlı yazısı (1481), Türklerle ilgili yazıların içinde temel eser sayılmaktaydı, ta ki **Georgieviċ, De Turcarum ritu et caeremoniis** (1544) yayımlayıncaya kadar. **Georg von Ungarn,** başından geçenleri çok açık ve fikirden yana zengin bir biçimde yazmıştır. Öte yandan **Georgieviċ**'in bu ilk yazısı oldukça donuk sayılır. Bu kitabın son bölümüne kısa bir Türkçe-Latince sözlük ilave edilmiştir. Bu sözlük Türk dil bilimi açısından önemlidir; çünkü tahminen bu sözlük Avrupa'da çıkan ilk Türkçe sözlüktür. **Georgieviċ** bu sözlükten başka bir de Türkçe selamlama şekillerini, sayıları, dil bilgisi kurallarını ve diyalogları kaydetmiştir. **Foy** ve **Heffening** bu metinleri incelemiştir.[18] Bu yazarların incelemeleri hakkında **Kissling**'in yaptığı eleştiri dikkat çekicidir.[19]

Osmanlılar, 16. yüzyılda "Muhteşem" Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı altında en verimli günlerini yaşarken, Avrupa, dinî ve siyasî açıdan önemli bir dönüm noktasındaydı. Bu dönüm noktasında, **Luther,** dinî açıdan ve Alman dili bakımından, çok önemli bir rol oynamaktaydı.

Luther ve **Melanchton,** Osmanlılara ve İslamiyete karşı büyük bir ilgi duyuyorlardı. **Muhteşem Sultan Süleyman**'ın Avrupa'ya yaptığı daimî tehdit bütün öteki olayları gölgeliyordu ve bu durum Protestanların lehindeydi: Mohaç seferinden (1526) sonra Speyer kararnamesiyle her prenslik kendine tâbi olanlarla beraber dinî konularda bağımsız olacaklardı; 1532'de Türkler Viyana'yı tehdit ettiklerinde Nürnberg'de dinî barış imzalanmıştı. Ayrıca, 1555'te **Kral Ferdinand** Augsburg'da Protestanlara inanç özgürlüğü sağlamaya gerek duymuştu.[20]

Avusturya reformasyonla mücadele ettiği halde, elçi olarak Protestan asilzadeleri yollamayı tercih ederdi.[21] Hollandalı asilzade **Ogier Ghiselin**

---

(18) Karl Foy, "Die aeltesten osmanischen Transscriptionstexte in gotischen Lettern", **Westasiatische Studien, Mittheilungen d. Seminars für orient. Sprachen,** Berlin 1901; W. Heffening, "Die Türkischen Transkriptionstexte des Georgievits", **DMG,** Leipzig 1942.

(19) H.J. Kissling, "Bemerkungen zu einigen türkischen Trankriptionstexten", **Zeitschrift für Balkanologie** VI (1968), s. 127.

"Georgievic'in Türkçe metinleri Heffening'in belirttiği gibi 'şiveyle karışmış dil denemeleri' değildir. Bu metinlerdeki Türkçe, Sırp-Hırvat kaidesi üzerinde Macarca ufak tefek ilâvelerle ve rastgele Yunanca kendine has grafiklerle yazılmış barbar Türkçesidir. Bu metinler gerçek bir Türk tarafından yazılmadığı için, şive araştırmasında ve dil tarihi araştırmalarında çok dikkatli olmak gerekir."

(20) Carl Göllner, Turcica 3. cilt, **Die Türkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jahrhundert,** Bucaresti Baden Baden 1968, s. 175.

(21) İlker Ortaylı, "16. yüzyıl Alman seyahatnamelerinde Türkiye", **Tarih ve Toplum,** sayı: 2, İstanbul 1984, s. 26.

Busbecq, yedi yıl kadar Türkiye'de bulunmuş ve 1553'te de **I. Ferdinand**'ın özel elçisi olarak İstanbul'a gelmişti. Bir arkadaşına yazmış olduğu **Legationis Turcicae epistolae IV** (ilk olarak 1589'da basılmıştır) adlı dört mektup, günlük türünün en değerli örneklerindendir.(22)

1553 yılında **Anton Wrancic**'in himayesi altındaki delegasyonda İstanbul'a seyahat eden ve sonra **Busbecq**'in sefaret grubuna katılan **Hans Dernschwam,** İstanbul'a ve Anadolu'ya yaptığı seyahatini anlatan Almanca bir günlük yazmıştır (1553-1555). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hayat ve töreleri ihtiva eden bu yazıyı, ülkesine geri döndüğünde, seyahat boyunca tuttuğu notları gözönünde bulundurarak yazmıştır. Seyahatine başladığı vakit altmış yaşındaydı. Seyahat masraflarını kendisi üstlenmiştir. O günlerde **Sultan Süleyman** karargâhını Amasya'da kurmuştu. Bu yüzden sefirlik kafilesinin Anadolu'ya, Sultan Süleyman'ın peşinden gitmesi gerekiyordu. İstanbul'dan hareket ederek normal yol olan Kastamonu üzerinden karargâha gideceklerine, arabadaki yükleri nedeniyle yollarını epey uzattılar: Gebze üzerinden İzmit, İznik, Ankara, Çorum, Elvan Çelebi'den geçerek Amasya'ya geldiler.(23) Tabii ki bu durum Dernschwam'a kasaba ve köyleri inceleme imkânı sağlamıştır.

Stephan Gerlach adında protestan bir papaz, Türkiye'deki İmparatorluk elçisi olan Ungnad'ın diplomatik misyonuna (1572-1578) katılmış ve bir günlük yazmıştır. Ancak, bu günlük, ilk olarak 17. yüzyılda basılmıştır.(24) **Gerlach**'dan sonra **Salomon Schweigger** papaz olarak İstanbul'daki İmparatorluk sefirliğinde çalışmıştır (1578-1580). **Neue Reysbeschreibung aus Teutschland nach Constantinopel** adında tarihî yönden zengin bir seyahatname yazmıştır.(25)

16. yüzyılda, seyahatnameler ve elçilik raporları kaleme alan yazarlardan, hümanizmin etkisinde kalarak bütün insanlara karşı insanlık sevgisi beslemeleri beklenmekteyse de, dinî ve sosyal baskıların neticesi olarak Türklere karşı ön yargılı olmaktan kurtulamamışlardır.

---

(22) Carl Göllner, **a.g.e.,** s. 13.

(23) Babinger, **a.g.e.,** s. 24.

(24) Carl Göllner, **a.g.e.,** s. 13.

(25) Bk. Yaşar Önen, "Türkler Neden Yenilmezler?", **Dünya Edebiyatından Seçmeler,** Ankara, 1977, s. 18.

Posta arabalarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'na ait haberleri Avrupa'ya yollamak Osmanlı İmparatorluğu tarafından yasaklandığı için, İstanbul'dan haber yollamak çok zor ve tehlikeliydi. Fakat bu arada Venedik bir haber merkezi haline gelmişti. Buraya, doğuya ait değişik bilgiler geliyor ve tefsir ediliyordu. Osmanlı imparatorluğu'ndaki savaş hazırlıkları, ordu harekâtı, savaş galibiyetleri, saray entrikalarına ait haberler ise İstanbul'daki elçilerden geliyordu. Bu tür haberler senatoya sunulmakta ve sonra da gizli evrak olarak arşive kaldırılmakta idi.(26) Almanya'da ise Nürnberg şehri haber merkezi olmuştu. Çünkü oranın halkı Türklere karşı özel bir ilgi duyuyordu. Türkler hakkındaki haberler genellikle tüccarlardan kaynaklanıyor ve bütün bu bilgiler daha sonra gazete mektubu olarak yayımlanıyordu. En eski "Turcica" gazetesi **Die Newe zeytung von orient und aufgange** (1502) idi. Bu gazete geniş bir okuyucu kitlesine hitap ediyordu. Sayfa sayısı az, fakat kolay basılan ve satılan başka broşürler de vardı: **Newe Zeitung, Avis, Avisso.** Bu gazetelerde, halkın düşüncesine büyük yer veriliyordu. Yazılı eserlerden başka, halk arasında yaygın olan birçok Türk şarkıları (Türkenlieder) vardı. Ruhanî konulu Türk şarkıları, Osmanlılara karşı yapılan mücadeleyi dinî açıdan ele almakta, siyasî olan Türk şarkıları ise halkın korku ve umutlarından bahsedip mücadeleye çağırmakta idi. Bu Türk şarkılarından birçoğu evde, sıcak sobanın başında yazılmıştır. **Paul Speltacher**'in Türk şarkıları içlerinde en gerçekçi olanıydı. Zira bu kişi Türklerle yapılan bir savaşta bulunmuştur.(27)

Türkiye hakkında çıkan yayınlar, 16. yüzyılda Türklerle yapılan savaşlar nedeniyle doruğa ulaşmıştır. 16. yüzyılda, günlükler, kronikler, mektuplar, bildiriler, gazeteler ve Türk şarkıları, Avrupa insanının Türkiye ve Türk tehlikesi hakkındaki düşüncelerini oldukça etkilemiştir.

---

(26) Carl Göllner, **a.g.e.**, s. 17.

(27) Carl Göllner, **a.g.e.**, s. 17.

I. BARTHOLOMAEUS GEORGİEVİĆ

1. Biyografi

Georgieviç'in, 1505 - 1510 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Nereli olduğu hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Yazılarında kendisini bir Macar veya bir Sırp asıllı olarak tanıtmaktadır. 1544 yılında yazılarının baş sayfasında kendisini Macar olarak tanıtmakta ("Hungarus") olup, daha sonraları 1553 ve 1554 yıllarında kendisini Sırp olarak tanıtmaktadır. Buna sebeb olarak, **Franz Kidric** şu tahmini ileri sürmektedir: Acaba **Georgieviç** Roma'da Sırplarla bir irtibat halinde miydi? Herhangi bir menfaat mi sağlıyordu?[28] Lâtince ve başka dilleri iyi bildiğinden, şehirli veya bir asilzade olduğu akla gelebilir.

1544-1552 yılları arasında soyadını 18 defa Georgieuits ve bundan başka istisnai olarak 1544: Georgius, 1545: Gyurgieuits, 1548: Gyurgiuits, 1552: Georg (kısaltma), 1554: Georgieuicz, 1555 ve 1566: Georgieuics[29] olarak yazılarında kullanmıştır.

Georgieviç daha henüz küçük bir çocukken, o zamanın saygıdeğer kilise prensi **Ladislau Szalkai**'ın "sevgili öğrencisi" [30] idi. 29 Ağustos 1526 tarihinde Georgieviç onunla birlikte esir alınmıştı. Daha yaşı küçük olduğu için (tahminen 16 yaşındaydı) muharebe hattında bulunmuyordu. Esir olarak alınan genç **Georgieviç** Türkiye'ye götürüldü ve kendisinin iddiasına göre yedi kez satıldı.

Gelibolu veya İstanbul'da su satıcılığı, Anadolu'da çobanlık, tarım işçiliği ve son olarak da at bakıcılığı yaptığı bilinmektedir. Son efendisiyle birlikte, 1532 yılının ilk yarısında Kanuni'nin İran seferine katılmak zorunda kalmıştır. İlk efendisinden üç kez kaçmaya çalışmışsa da, başaramamıştır.

---

(28) Franz Kidriç **Bartholomaeus Gjorjevic,** MUSEION Mitteilungen II. c., Wien-Prag-Leipzig 1920, s. 28.

(29) Franz Kidriç, **a.g.e.,** s. 25.

(30) Carl Göllner, **Die europaeischen Türkendrucke des 16. Jahrhunderts, Turcica** 1. c., Bukarest-Leipzig- Baden Baden 1961-68, s. 388.

Ancak 1535'in sonbaharında İran seferi esnasında dördüncü defa kaçmaya teşebbüs etmiş ve bir karışıklıktan yararlanarak Şam'a kaçmayı başarmıştır. Orada bir süre Yunanca öğretmeni olarak çalışmış ve 1537 yılında Kudüs'e geçmiştir. Orada Zion Dağı'ndaki Franziskan manastırında gece bekçiliği yaptığı bilinmektedir. Herhalde bu kaçışı esnasında Kudüs'de bir ara bulunduğu için, yazılarında kendisini Hacı "Peregrinus" olarak tanıtmaktadır.

Son efendisi vergi tahsildarı olduğundan, **Georgievic'**'in de onunla beraber Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde epey dolaşmış olması lâzım. Böylece Georgieviċ Türk halkının gelenek ve göreneklerini ve Hıristiyan esirlerinin de durumunu görme fırsatını elde etmiştir. Ayrıca lisan konusunda da ilerleme kaydetme imkânını elde etmiş; Türkçe, Arapça ve biraz İbranice öğrenmiştir. Geçirdiği bu Türk esareti düşünce ufkunun genişlemesini sağlamıştır.

Yazılarında, 13 yıl boyunca Türklerin esareti altında bulunduğunu ileri sürmektedir. Fakat yapılan hesaplara göre, bunun imkânsız olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki; 1526 yılında esir alınmış ve 1535 yılında kaçmayı başarmıştır. Bu hesaba göre, sadece 9 yıl Türklerin esareti altında kaldığı görülmektedir. Hatta kaçışından sonraki 3 yılı buna dahil etsek bile, toplam 13 yıl değil, 12 yıl eder.

Georgieviċ, 1538 yılında gemiyle İspanya'nın hac şehri olan Santiago'ya gitmiş ve oradan Hollanda'ya geçmiştir. 1544 yılının başına kadar orada Antwerpen ve Löwen şehirlerinde bulunmuştur. 1544 yılının ortalarında Wittenberg'e gitmiş ve orada Luther ve Melanchton'dan tavsiye mektubu almıştır.[31] Sonra Antwerpen'e tekrar dönerek orada 1545 yılının başına kadar kalmıştır.

Osmanlı ülkesine esaret şartlarında geldiği için, Türkler hakkında pek olumlu kanaatlar beslemeyen Georgieviċ, 1544'de ilk iki kitapçığı olan **De Turcarum ritu et caeremoniis** ve **De afflictione tam captivorum quam etiam sub Turcae tributo viventium christianorum**'u yayımlamış ve yine aynı sene **De ritibus et differentiis Graecorum et Armenorum** adlı yazısını yazmıştır. **De ritibus** adlı yazısında, Türkiye'de esir olarak

---

(31) Bk. Franz Kidriċ, **a.g.e**, s. 26.
Bu tavsiye mektubu sadece Brusch'un tercümesinde mevcuttur. Brusch'un bu mektubu nasıl ele geçirdiği bilinmiyor.

bulunduğu esnada başından geçenleri anlatır. Bu eser **B. Georgius Pannonius** ismi altında yayımlandığından, önceleri dikkate alınmamıştır. Ancak Kidric bu eserin Georgieviċ'e ait olması ihtimali üzerinde durmuştur. Çünkü eserde Georgieviċ'e uyan birçok otobiyografik kayıtlar mevcuttur.(32) Fakat bu yazının özelliği, öteki yazılarındaki gibi Georgieviċ'in saldırgan ve kuru bir ifade değil, aksine mizah yönü oldukça kuvvetli ve kendini eleştirmesini bilen bir kişilik sergilemesidir. Bu yazının otobiyografik kısımları bundan sonraki bölümde Türkçe olarak verilecektir. Prof. Dr. Buch bu yazıyı Lâtinceden Almancaya tercüme etmiştir ve ben de bu Almanca tercümesinden Türkçeye tercüme ettim.

Georgieviċ, **De Turcarum ritu et caeremoniis** adlı kitapçığında Türklerin dini, günlük yaşayışları ve orduları hakkında okuyucularına bilgi verir. Bu kitapçığın son bölümüne kısa bir Türkçe-Lâtince sözlük ilâve edilmiştir. Bunun, Avrupa'da basılan ilk Türkçe sözlük olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca, Georgieviċ bu eserine, bir de Türkçe selamlama şekillerini, rakamları, dil bilgisi kurallarını ve bir Türkle bir Hıristiyan arasında geçen kısa bir diyaloğu kaydetmiştir.(33)

De afflictione captivorum adlı kitapçığında, Türkiye'deki Hıristiyan esirlerin başından geçenleri anlatmakta, ayrıca son bölümünde Hırvat dili üzerine denemeler vermektedir.

Yazar, 1545'in başında, Türklere karşı savaşa çağıran **Exhortatio contra Turcas** adlı kitabını yazdı. 1545 yılının nisan ayında da, gelecekte Türklerin muhtemel çöküşünü anlatan bir metnin tercümesi olan **Prognoma sive praesagium Mehemetanorum** adlı yazısını yayımlar.

Georgieviċ, **Pro fide christiana cum Turca disputationis habitae** adlı yazısında, 29 Mayıs 1547 tarihinde Grosswardein şehrinde bir Türk dervişle (Derviş Çelebi) dinî tartışmaya giriştiğini anlatır.

1548 yılında önceki yazılarının yeni baskılarını yapan Georgieviċ, 1552'de Roma'ya gelir ve Arapça denemelerle birlikte yazılarının tekrar yeni baskılarını yayımlar. Daha sonra **De afflictione, Exhortatio,**

---

(32) Franz Kidriċ, **a.g.e.,** s. 12-18.

(33) Bk. J. Baudoin de Courenay, "Das Slavische in den Werken Bartholomaeo Georgieuiz", **Archiv f. slavische Philologie** 11. Bd., Berlin 1888, s. 349d.: "Schon beim oberflaechlichen Ansehen laesst sich bestimmen, dass die von Georgieuiz mitgetheilten Sprachproben dem serbisch-kroatischen Gebiete angehören. Genauer: man merkt hier Merkmale der westlichen, küstenlaendischen Zone dieses Gebietes." (Daha yüzeysel bir bakışta bile, G.'in dil denemelerinin sırp-hırvat bölgesine ait olduğu anlaşılmaktadır. Daha doğrusu: Bu bölgenin batı sahil hudutlarındaki özellikleri görülmektedir.)

Prognoma ve **Disputatio** adlı yazılarını İtalyancaya kendisi tercüme edip yayımlar. 1554'de Arapça, Keltçe ve İbranice dil denemeleri ile Kudüs hacıları için İtalyanca rehber çıkarır. 1555'de Neapel'e gider, orada yazıların yeni baskıları çıkar. 1566'da tekrar Roma'ya gelir. Burada **Filistin Rehberi**'nin yeni bir baskısını yayımlar ve böylece herhalde yazarlığı noktalanır. Ölüm yılının 1566 olduğu sanılmaktadır. Tahminen İtalya'da bir yerde gömülmüştür.

Georgieviс́'in yazıları, 120 yıl boyunca Avrupa'nın değişik bölgelerinde basılmış ve Çek, İngiliz, İtalyan, Alman, Fransız ve Leh dillerine tercüme edilmiştir. Fakat şaşırtıcı olan, Georgieviс́'in hayatı boyunca ve ölümünden sonra da yazıları, kendi ülkesinde ne basılmış ne de kendi diline tercüme edilmiştir.

2. Otobiyografik içerikli Türkiye maceraları

(**De ritibus et differentiis Graecorum et Armenorum**'dan alınmıştır. Orjinal Lâtince metinden Prof. Dr. Buch'un Almanca tercümesinin Türkçe'ye tercümesidir.)

"Slavca Belgrad ve Macarca Feiruar olan Weissenburg'un kuşatılmasından (29.8.1521) birkaç sene sonra, Süleyman Tuna Nehri'ni geçip Macar Kralı Ludwig von Ungarn'ı Mohatsmezuc (Mohaçz) bölgesinde mağlup ettiğinde, bizimkilerden birçoğu savaşırken ya ölmüş ya da bataklıkta boğulmuştur. Hayatta kalıp esir düşen çok az sayıdaydı. Ben de onlardan biriydim. Strigonia (Gran) başpiskoposu hamime olan sevgim, daha henüz küçük olmama rağmen, beni savaşa itti.

Onun ölümünden sonra, öteki esirlerle birlikte dağlık taşlık yerlerden sürüklenerek götürüldüm; bazen yalın ayak, bazen de hiç olmazsa topuklarımı koruyan sandaletlerle. Türkler buna Çarık derler ve bağcıklarla yukarı doğru bağlarlar. Ellerim sırtıma da birbiriyle bağlanmış olup, serbest hareket etmemi önlemek için de bileklerimin önünden sırta çapraz olarak bir sopa sokuşturuyorlardı. Bu sopa, bağlanan ipten de çok, esirlerin canını acıtıyordu.

Akşamları bağları biraz olsun gevşetmiyorlardı, hatta ayrıca ayakları da bağlıyorlardı. Bu yüzden esirler geceyi inleyerek ve sızlayarak geçiriyorlardı; bu da Türklerin en çok duymaktan hoşlandıkları şeydi. Çünkü eğer esirler ses çıkarmıyorlarsa, bağlarını çözüp kaçtıklarını düşünürler. İnlemelerini duydukları sürece, esirlerin kaçmayacaklarından emin olurlar.

İşte yedi günüm böyle çok kötü geçmiştir. Beni sürükleyen atın üzerindeki Bey'in hızına ayak uyduramadığımda, ensemin etrafından dolanan ip atın eyerine bağlı olduğundan yere düşüyordum.

Savaş alanından epey uzakta hazır bir vaziyette duran esir satıcılarına teslim edildim ve Makedonya'ya, kendi dillerinde Gelibolu dedikleri bir şehre götürüldüm. Orada, bizim dinimizden dönen biri gelip, bana su satıcısı olarak çalışıp çalışmayacağımı sordu. Ben de bu alanda çok yetenekli olduğumu söyledim. Esir tüccarlarının yanında muhakkak ölüme terk edilecektim. Bu yüzden bir yeni efendinin yanında çalışmayı tercih ediyordum. Beni 40 dukaya satın aldı, fakat tek şartla: Eğer istediği işte verimli olamazsam beni tekrar esirlerin yanına iade edecekti.

Su satıcılığı şöyle oluyor: Eşeğe iki su tulumu yüklenir. Delikanlı sokak sokak dolaşıp su diye bağırır ve verdiği miktara göre para ister. Su bittiğinde, efendim tarafından kuyuya götürülürüm, orada yeniden su doldurulur. Özellikle su götürmem gereken evleri de bana gösterir.

Önceleri bu işi iyi yürütemedim, ama sonra gitgide daha iyi becermeye başladım. Hatta efendimin de bu hoşuna gitti ve birlikte bir anlaşma yaptık: Eğer benim için ödediği paranın üç mislini kazanabilirsem, su tulumlarını da beraberime alıp serbestçe çekip gidebilecektim. Bu anlaşma hoşuma gitti ve o andan itibaren çok para kazanmaya özen gösterdim. Fakat efendim, benim Hıristiyanlık inancına sıkı sıkı bağlı kaldığımı fark edince, kaçacağımdan korktu ve beni esir tüccarına iade etti.

Beni Çanakkale Boğazı'ndan Bursa'ya getirdiler ve beni koyun çobanı olarak bir Karamanlı'ya sattılar. Efendim, benim koyunlara tekme attığımı görünce, çobanlıktan hiç bir şey anlamadığımı anladı ve beni tüccarlara geri vermekle tehdit etti; çünkü eğer onun işine yaramazsam beni iade edebilecek ve parasını geri alacakmış.

Bunun üzerine, ona, benim memleketimde koyunların böyle güdüldüğünü söyledim. O da, öyle bir şeyi bilmediğini söyledi ve bana, kendi ülkelerinde çobanlığın nasıl yapıldığını gösterdi. Fakat benim gibi esir olan öteki çobanlardan, ağaç kabuğuna çevrenin isimlerini kaydettiğimi öğrendi ve benim kaçış planı yaptığımı düşünüp, önceki tüccarlara beni iade etti.

Üçüncü kez bozuk bir malmışım gibi, aynı esir tüccarlarına iade edildiğimde, tüccarlar benim işe yaramaz olduğumu söyleyip kızdılar ve

eğer kendimi toparlamazsam beni hapishanede açlık ve susuzluktan ölüme terk etmekle tehdit ettiler. Ben de onlara, haksız yere suçlandığımı ve uslu bir esir olarak işimi eksiksiz olarak yaptığımı söyledim.

Bir koyun çobanına verilmek üzere, tekrar satın alındım. Hatta bu sefer daha pahalıya: 50 duka'ya. Bu sefer daha tecrübe sahibi olarak durumu ele aldım ve okuma yazmamın olmadığını söyledim ve Hıristiyan dinini inkâr ettim. Hıristiyanların oruç zamanında, yemek yeneceği vakit kendimi hasta gösterdim; öyle ki, din sebebiyle değil de hastalıktan dolayı oruç tuttuğumu sandılar.

Sadece efendilerin her zaman beraberinde götürdükleri çadırı olduğundan, hizmetkârlar açık havada uyurdu; hatta genelikle karla kaplı veya yağmurdan ıslanmış toprak üzerinde. Kış gecelerini ben de bol su ve karın üzerinde geçirmeye mecburdum; çünkü yaprağın olmadığı yerde çıplak toprakta yatmaya mecbur kalınıyordu.

Bu sefaleti yedi ay çektim, fakat beni acımasızca satan esir tüccarlarının yanına geri dönmektense, bütün bunları çekmeye razıydım. Buna başka zorluklar da eklendi: Efendiler için odun almak, kadınlar gibi (çamaşır, bulaşık) yıkamak ve iplik bükmek gerekiyordu. Ve bütün bu işin sonunda sadece küçücük parça et veriliyordu.

Fakat ben de kurnaz olmuştum ve efendimin malını kendi kesemin menfaatine işletiyordum. Yakınımızda bir Müslüman vardı. O bütün cemaatin tayin ettiği çobanıydı. Ona, kendi sürümden birçok hayvan, takriben 20 tanesini, sattım. Bazılarını para karşılığında, bazılarını da pişmiş etinden almak için sattım; zira efendim, benim bir rahipten de daha sofu olarak (sadece su, ekmekle) yaşamamı istiyordu. Doldurduğum para kesesiyle kendimi kaçışa hazırlıyordum ki, buna fırsat bulamadan efendim öldü.

Efendimin ölümünden sonra, başka birinin -daha zengin ve daha cimri birinin- eline düştüm. Esirler arasında Viyanalı bir Alman vardı. O, sürünün bakımından sorumluydu. Ben onu kendime kafadar olarak görüp, ona benimle birlikte derhal kaçmasını teklif ettim. Hırsızlığın sonunda biriktirdiğim parayla kendime bir balta, tuz, halat ve ateş yakmaya yarayan alet satın aldım. Kaçışı gerçekleştirmek için bütün bu alet edevatlar gerekliydi. Azad edilen bir Kalabriyalıdan bunları satın almıştık.

Bir gece kaçışımızı gerçekleştirdik. İnsanlarla karşılaşmamaya özen gösterdik, dokuz gün ıssız yerlerde kaybolduk, oradan oraya dolaştık

durduk. Nihayet Çanakkale Boğazı'na geldik. Odun kırdık ve onları iplerle bağladık, böylece bir sal yaptık. Biraz kumaşı da yelken niyetine gerdik ve işte bu salla Çanakkale Boğazı'nın yarısına ulaşmıştık. Fakat rüzgâr ters yönden esmeye başladığından, oradan oraya sürüklendik ve gündüz olunca, Konstantinopel'e yelkenliyle gitmekte olan Türkler tarafından yakalandık. Bizi zor kullanarak hapis ettiler; orada üç ay kadar kaldık, ta ki efendimiz bizi alıncaya kadar.

Bütün yaptıklarımız boşa çıkmıştı. Efendime, beni satmak mı, yoksa öldürmek niyetinde olup olmadığını sordum. Çünkü ilk fırsatta tekrar kaçmaya kararlıydım. O, o kadar çok cimriydi ki, benim için harcadığı parayı boşa çıkarmamak için beni satmaktan vazgeçti. Ve uzun süre bu fikrinden vazgeçmedi, çünkü beni pahalıya satmak istiyordu. Fakat beni pahalıya satamadı; en çok 57 dukaya. Onu da bir çiftçi verdi ve beni derhal tarlada çalıştırmak üzere götürdü.

Adam bana öğretmek için, benim yanımda uzun süre saban sürdü. Takriben 1000 adım ileri giderek sürmem gereken tarlayı tayin etti ve eğer işimi bitirmezsem bana kötü bir şey yapmakla tehdit etti. Öğlene doğru öküzler sıcaktan bunalmışlardı ve sabanla birlikte yakınımızdaki nehire doğru itişmeye başladılar. Bütün gücümle onlara karşı direnerek onları nehirden uzaklaştırdım. Fakat vakit epey geç olmuştu ve işimi bu gidişle bitiremeyecektim. Bu yüzden bütün sabırsızlığımla öküzleri dürttüm ve öküzlerden biri şansızlık eseri olarak saban demirin üzerine düştü ve yaralanarak can çekişmeye başladı. Ne yapacağımı bilemedim. Benden çok, öküzlerini seven efendimin öfkesinden korkup kaçmaya yeltendim. Fakat beklenilmediği bir anda adam geri geldi ve peşimden koşarak:

'Bre tut gâvuru!' diye bağırmaya başladı. Fakat yanından geçtiğim hiç biri onun istediğini yerine getirmedi, bilakis; beni kaçmaya teşvik ettiler.

Nihayet bir nehire geldim. Yanımda taşıdığım sopayla içine atladım. Nehirin öteki yakasına gelir gelmez sudan çıktım ve elimdeki sopayla hazır bir şekilde beklemeye başladım; çünkü eğer adam karşı sahile yüzmeye kalkışırsa, sudan çıkar çıkmaz ona sopayla vuracaktım. Fakat o bana ceza vermeyeceğine dair söz veriyor, eğer ben geri dönersem. Ben de ona önceki efendime geri döneceğimi ve böylece de parasını geri alacağını söyledim. Bunu istememin sebebi, bu bölgede kaçma umudunun hemen hemen imkânsız oluşuydu.

Böylece eski efendime döndüm. Ona kaçma nedenimi ve beceriksizliğimi anlattığımda çok şaşırdı. Kısa süre sonra yeni efendim geldi ve parası ona iade edildi, çünkü o beni polis kanunlarına uygun olarak satın almıştı: Sakatlığı ve kaçma niyeti olmayan bir mal olarak.

Sıkı sıkı ellerim bağlanarak bir başka pazar yerine götürüldüm ve yine bir köylüye satıldım. Fakat o daha insancıl olduğundan onun yanında beş yıl kadar kaldım. Bu süre içinde ziraata ait herşeyi öğrendim. Bu hafif esaretin altında bulunmama rağmen, memleketimi ve özgürlüğümü unutamadım. Geçen beş yıldan sonra yine kaçmaya yeltendim, fakat yine beceremedim: Efendim beni geri aldı. Ondan, beni bir seyis işi için ihtiyacı olan birine satmasını rica ettim.

Satın almak isteyenler arasında böyle biri çıktı: Bir Anadolu (Küçük Asya'ya böyle diyorlar) veziri geldi ve bana hangi sanattan anladığımı sordu. Ona, çocukluğumdan beri ilimle uğraştığımı ve başka birşey bilmediğimi söyledim. Bunun üzerine bana 'Eğer Müslüman olursan, seni satın alırım ve at bakıcısı olarak çalışırsın. Yanımda çalışan herkes sünnet olmuştur. Zaten sünnet olmamış birini savaşa beraberimde götürmek yasaktır', dedi. Ben de ona, Hıristiyan dinime olan bağlılığım nedeniyle birçok güçlüklerle karşılaştığımı ve Tanrı'ya olan bağlılığımı inkâr etmektense bu güçlüklere karşı göğüs germeye devam etmeyi tercih ettiğimi söyledim.

'Fakat biz de Tanrı'ya inanırız ve biz üç kutsal kitaba: Tevrat, İncil ve Kuran'a inanırız, bunların üç peygamber Musa, İsa ve Muhammed ile dünyaya indirildiğine inanırız. Üçü de aynı makamdadır ve hepsinin de en büyük emri hiç bir kimseye haksızlık etmemektir', diye cevap verdi. Bunun üzerine: 'Eğer onlar (üçü) hak ise, niye Christus [sa]'un hak olduğuna inanmazsınız?' diye sordum. 'İnanıyoruz', dedi 've en çok onun emirlerine riayet ediyoruz'. -'Peki nasıl oluyor da, Hıristiyanlara bu kadar büyük haksızlık ediyorsunuz? Belki, Hıristiyanların vaftiz edilmesi ve sizlerin de sünnet edilmesinden mi? Bu yüzden mi sizler tarafından insan yerine konulmamaktadırlar?'- 'Ne zaman ki 'Bismillahirahmanirahim' desek, her söyleyişimizde vaftiz ediliriz. Bunun anlamı şudur: 'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla'. Bu noktada Hıristiyanlardan farkımız yoktur. Fakat onlar resimlere dua ettiklerinden biz onlara karşı sert tavır alıyoruz... Üç Tanrı'ya inandığınıza: Allah, İsa ve Meryem'e inandığınıza dair bir kanaat bizde hakimdir.'

Bunun üzerine onunla uzun bir fikir tartışmasına giriştim. Ona bu durumun böyle olmadığını ve onların vaftisinde söylenen sözün esasında Kutsal Üçleme'nin gizli sözcüklerini ihtiva ettiğine işaret ettim.

Böylece beni büyük bir istekle satın almasına ve benim Kur'an'ı iyi bildiğime inanmasına sebep oldum. Benim Muhammed'in dinini öğreneceğimi düşünüyordu. Eğer Müslümanlığın esaslarını doğru olarak anlarsam, kolayca Müslüman olabileceğimi söyledi. Çünkü her üç peygamberin dini aynıymış ve onların emirleri de birbirinin aynısıymış. Hatta onun büyükbabası Hıristiyan bir rahipmiş. Fakat her iki dinin çok az noktalarda farklılık gösterdiğini anlayınca, Muhammed dinine geçmiş. İlmî bilgilerinden dolayı da kendisine Subaşı görevi verilmiş. Bu görevi torununa bırakması büyük bir şansmış; öyle ki şimdi kendisi savaş için 300 piyadeyi teslih ve teçhis etmesi gerekiyormuş. Ve bana da aynı talih kuşu konabilirmiş, eğer ben de dedesinin yaptığını yaparsam.

Bundan kısa bir süre sonra Türkler Macaristan'a yeni bir sefer düzenlediler. Efendim bunun için hazırlık yapıyordu ve eğer kendimi sünnet ettirirsem,beni savaşçı olarak beraberinde götürmek istiyordu. Eğer sünnet edilmezsem, kaçacağımdan korkuyordu. Çünkü memleketime yakın olacaktım ve altımda eğerlenmiş bir at olacaktı. Fakat efendim üzüntümden öldüğümü ve yine de inatla Hıristiyan dinine sıkı sıkıya bağlandığımı görünce, 'evde kal ve Tanrı'ya bana çocuk vermesi için dua et' dedi, çünkü karısı şimdiye kadar çocuk doğuramamıştı. 'Eğer böyle bir mutluluğa erişirsem, neslimi devam ettirecek olan bebek doğar doğmaz seni azad edeceğim.' Ve böylece (askerleri tarafından selamlanarak) savaşa çıktı.

Bu Macar seferinden döndükten sonra, efendime bütün Avrupa ve Asya seyahatlerinde refakat ettim. Çünkü efendim 'haraç' diye adlandırdıkları vergiyi topluyordu. Bunu yaparken, derin bir üzüntü geçirmeden olmuyordu. Daha kısa süre öncesine kadar Hıristiyanların olan, fakat şimdi Türk İmparatorluğu'nun eline geçen verimli ve refah içinde bulunan yerler gördüm. Oraları mağlubiyetlerinden dolayı vergi yükü altında eziliyorlardı.

Çok geçmeden, 'Kızılbaş' diye adlandırdıkları -Lâtince olarak 'rubrum caput' diye tercüme edilebilir- İran kralına karşı sefer düzenlendi. Bu savaş esnasında çok sıkıntı çektim. Gece yarısında hareket ediliyor ve ta öğle

vaktine kadar at sırtında gidiliyordu. Beyler kahvaltı ettiği veya uyuduğu vakit, esirler bir çok işe koşturuyor: Çadırların kurulmasında, atların bakımında, yemek pişirmede ve odun taşımada.

Bütün bunlara, açlık gelinceye kadar dayanabilindi. Bu yokluk o kadar çok büyüktü ki, en önemli günlük gıda bile eksikti. Birçoğu yük hayvanlarıyla birlikte ölüyordu ve birçok at kesiliyordu. Türkleri bu sefalete İranlıların kurnazlıklarıyla yaptıkları ustaca manevraları itti: İranlılar kendilerini savaşacak cesaretini kaybetmiş gibi göstererek kaçtılar, fakat bu arada çevredeki herşeyi yıkıp yok ettiler ve birçok köylüleri de beraberinde götürdüler.

Sanki mağlup olmuş bir orduyu takip eder gibi, Türkler Fırat nehrini geçip düşmanı dağ ve bayırda takip ettiler, fakat İran ordusu tarafından çepeçevre sarıldı ve Türk artçısı imha edildi. Türk, ordusunu yardım toplayabilecek bölgelerden geçirmeye mecbur kalmıştı ve hergün İranlıları savaşa davet ediyordu. Ancak iki sebepden dolayı İranlılar bu davete uymuyorlardı: Türk toplarından korkuyorlardı ve düşmanını açlığa düşürmekle mağlup edeceklerini ümit ediyorlardı.

Yine de Türkler kaçmakta olan İranlıları gözü kapalı bir vaziyette şuursuzca takip ediyorlardı; ta ki kış bastırıncaya ve erzak azaldığından dolayı geri dönmeye mecbur kalıncaya kadar. Hayvanların pisliklerinden başka hiç bir yakacakları olmaması, onları zerre kadar rahatsız etmiyordu. Sadece bu hayvan pisliği askeri soğuktan koruyordu. Ateşin yanına sürüklenerek yaklaşan askerlerin bir kısmı yorgunluktan ölüyordu. Birçok sipahi, atlarının üzerinde, tıpkı ağacın dalları gibi, donmuş kanları ve kaskatı kesilmiş uzuvlarıyla yatıyorlardı.

Türk (Sultan) kendi adamlarını feda etmeyi göze alarak, ordusunun yarısından fazlasını yitirmişti. Ve gelecek yaza Şahı cezalandırmaya can atıyordu; fakat Tunus Krallığı'nın, Roma Kayzeri Karl tarafından fethedildiği haberi geldiğinde, (Türk hakimiyeti altında olan) Avrupa için endişelenmeye başladı. Geri kalan ordusuyla alelacele Konstantinopel'e gitti ve bu seferlik İsmail Şah Sultan'la (yani İran Kralı'yla) savaşmaktan vazgeçti.

İranlı (Şah) ama bu fırsatı değerlendirip ta Fırat'a kadar geride kalanların tümünü ve ordunun arka siperini ezip, Süleyman'ın ileri harekâtında fethettiği Tebris'i tekrar geri aldı ve oradaki güçlü yeniçeri kuvvetini imha etti.

Bu karmaşada Tanrı'dan ve azize Meryem'den, selamete kavuşmayı diledim ve hararetle ettiğim dualarda St. Peter'in ve Paul'un eşiğine, Hz. İsa'nın ve Compostela'daki St. Jakob'un mezarını dua ve niyaz altında bulana kadar ülkeme dönmemeye yemin ettim.

Yağmanın çıkardığı karışıklıktan faydalanarak Beyimin eşyalarından sadece bir bardak, biraz tuz ve bir balta yanıma aldım ve böylece Ermeni dağarına kaçtım. Buralar, çevrenin en vahşi ve terk edilmiş yerleriydi. Orada, bitki ve orman meyvalarıyla beslenerek ve vahşi hayvanlar tarafından parçalanmamak için, geceleri ağaçların üzerine tırmanarak otuz yedi günümü geçirdim.

Bey'imin artık uzaklara gittiğini tahmin ettiğimden ve kötü beslenme şeklinden dolayı tamamıyla zayıf düştüğüm için bu dağı ve ıssız yerleri terk ettim. Daha sürülmüş toprağa varmadan, çobanlar beni güçsüz ve kuvvetten düşmüş bir vaziyette gördüklerinde, neredeyse (korkudan) bayılacaklardı. Yanımda taşıdığım baltayla onları korkutmuştum. Fakat bana doğru koşmakta olan köpekleri geri çağırdıklarında, elimdeki baltayı bıraktım ve kendilerine güven telkin ederek onlara teslim oldum.

Gümüş (para) ve bardağı vererek onları kendime bağladım ve sonra Türk esiri olmadığımı, hür bir Yunanlı olduğumu ve kimsenin hizmetkârı olmadığımı anlattım. Bana inandılar, çünkü beni incelediklerinde sünnetli olmadığımı tespit ettiler. Zira kölelerin çoğu sünnetlidir.

Çobanlar tarafından, yiyecek bulabileceğim en yakın şehire götürüldüm. Orada ayrıca birçok giyim eşyası aldım. Orada, yerli Türklere götürüldüm ve kimin nesi olduğumu sordular. Ben yine daha önce anlattıklarıma sığındım: Yunanlı olduğumu, para için bir asilzadeye hizmet ettiğimi ve bu asilzadenin, hasta olduğum için geride kalan orduya beni bıraktığını, anlattım. Bu da pek inandırıcı olmadı. Vücudumu tekrar tekrar incelediler ve dış deriden benim Müslüman olmadığımı anladılar. Sonra Yunanca dilini bilen birkaç din adamını çağırdılar. Onlarla rahatça sohbet ettiğimden -bu dili Trakya ve Makedonya'da mükemmel bir şekilde öğrenmiştim- din adamları benim saf kan Yunanlı olduğumu bildirdiler.

Beni serbest bıraktılar ve benim Yunanca yazıyı da bildiğimi öğrenen rahiplerle birlikte, şehirden 3 gün uzakta bulunan bir keşişin kulübesinde çocuklara ders vermek için yola çıktım.

Orada cömertçe yedirilip giydirildim, hürriyetime kavuştuğuma sevindim, Hıristiyanlarla Hıristiyanca yaşadım. Yunanlı olmadığımı anlamamaları için, onların bütün gelenek göreneklerini taklit ettim. Fakat Cumartesi günleri onlar et yerken, tehlike anında ettiğim yemine bağlı kalmış biri olarak kendimi gösteriyordum...

Hacılara ve kaçan Hıristiyan esirlere insanca davranıyorlardı ve beni Jerusalem'e [Kudüs], Türkçe 'kutzumbareh', yani "kutsal tekrim"e, tamamen kendi masraflarıyla yolladılar.

Jerusalem'e geldiğimde, Sion Dağı'nda bulunan Franziskaner manastırına kabul edildim. Kaçanları barındıranlar için de hayati tehlike teşkil ettiğinden, esaretten kaçtığımı gizlemeye devam ettim. Arap hırsızları yüzünden geceleri manastırda bekçilik ettim. Parasız bakıldım, giydirildim, aynı zamanda efendimizin mezarını para ödemeden ve hiç zorluk çekmeden ziyaret edebildim. Esasında Türkler bunun için çok para isterler.

Bu görevde yaklaşık bir yıl kadar kaldım ve Bethlehem [Beytüllahm]'daki manastırı da ziyaret ettim... Jerusalem'den ayrıldıktan sonra İspanya'ya yelkenliyle gittim ve nihayet yine hür Hıristiyanlar arasında hür bir şekilde yaşamaya başladım ve yemin ettiğim gibi kutsal yerleri ziyaret ettim."

Bu hikâye içeriği itibariyle gerçekten çok zengindir. Georgieviċ bu kitapçığında Türkiye'deki esareti süresince başından geçen olayları ve edindiği bilgileri anlatmaktadır. Burada, Türklerin hayat tarzı, Hıristiyan esirleri ve bilhassa İran seferi hakkında epey canlı ve renkli bir biçimde dile getirilerek bilgi verilmektedir.

Diğer kitapçıklarıyla uyuşan birçok otobiyografik unsurlar mevcuttur. Fakat birbirinden ayrılan bir takım farklılıklar da gözardı edilmemelidir. Fakat **De ritibus et differentiis Graecorum et Armeniorum**'un Georgieviċ'e ait olduğu kesinleştiğine göre, bu tür farklılıkların hafıza yanılmaları veyahutta bilerek yapılan değiştirmeler olduğu akla gelebilir.

Diğer kitapçıklarıyla kıyasla bu hikâyenin oldukça zengin bir dil ve anlatım tarzıyla yazıldığı dikkati çekmektedir: Hiciv, öz eleştiri, tolerans, canlı tasvirler. Bu özellikler kuru bir rapordan öteye gitmekte olup, diğer kitapçıklarından farklılık oluşturmaktadır.

3. Bibliyografi

Georgieviċ'in basılmış eserlerini Kidric'in verdiği sıralandırmaya göre, yani kronolojik sıralandırmaya göre numaralandırdım. Yazarın kendisi tarafından ısmarlanan baskılar (^) işaretiyle, ithaf yazının yer ve tarihi köşeli parantez içinde gösterilmiş, ayrıca metne verdikleri numaraları ayırmak için parantez içinde Göllner (G.) ve Heffening (H.) harfleri ile belirtilmiştir.(34)

1.^ **De Turcarum ritu et caeremoniis.** Antwerpen 1544. [Löwen 1. I.]. (G.: 834, H.: A)

2. **La maniere et ceremonies des Turcs.** Anvers 1544. (G.: 831) No. 1'in Fransızca tercümesi.

3. **Der Turcken manieren ende Caremonien.** Antwerpen 1544. (G.: 832) No.1'in Flamenkçe tercümesi.

4.^ **De afflictione tam captivorum quam etiam sub Turcae tributo viventium christianorum.** Antwerpen 1544. [Löwen 15. III]. (G.: 829, H.: B).

5. **Les miseres et tribulations que les chrestiens tributaires et esclaues tenuz par les Turcz.** Anvers 1544. (G.: 833). No.4'ün Fransızca tercümesi.

6. **Van der benautheyt ende tribulatien, der ghevanghenen christenen onder des Turcs.** Antwerpen 1544. (G.: 830). No. 4'ün Flamenkçe tercümesi.

7. **Van der benautheyt.** Antwerpen 1544. Bu baskı No. 6'dan ayrıdır.

8.^ **Bartholomaei Georgii Pannonii De ritibus et differenetiis Graecorum et Armeniorum.** (Antw. ?) (Copenius?) 1544. [Löwen 15. III.] (H.: Lö).

9.^ **Exhortatio contra Turcas.** Antwerpen 1545. [Löwen 1. I.]. (G. 849)

10. **De afflictione.** No. 4'ün Çekçeye tercümesi, 15 Mart 1544 ve 16 Nisan 1545 tarihleri arasında çıkmıştır.

---

(34) Heffening sadece yazarın kendisinin bastırdığı baskıları kaydetmiştir.

11.* **Prognoma sive praesagium Mehemettanorum.** Antwerpen [Löwen 16. IV. 1545]. (G.: 853, H.: Pa)

12.* **Epistola exhortatoria contra infideles.** Antwerpen 1545. [Calend. 16 Nisan]. (G.: 848)

13. **Türckei oder von yetziger Türcken Kirchengepraeng.** Johannem Herold tarafından Almancaya tercüme edilmiştir. Basel 1545. (G.: 854). No. 1 ve No. 4'ün Almancaya tercümesi.

14. **Von der Türcken Gebreuchen.** Nürnberg 1545. Caspar Brusch tarafından Almancaya tercüme edilmiştir. (G.: 850) No. 1'in Almancaya tercümesi.

15.* **De afflictione.** Worms 1545. (G.: 847, H.: C) İçindekiler: De afflictione, De ritu.

16. **De Turcorum ritu et caeremoniis.** Paris 1545. (G.: 852).

17. **De afflictione.** Paris 1545.

18. **La maniere et ceremonie des Turcs.** Paris 1545. (G.: 861). De ritu'nun Fransızca tercümesi.

19.* **Prognoma sive Praesagium.** Wien (Viyana) 1547. (G.: 871, H.: Pw) İçindekiler: Exhortatio, Prognoma.

20.* **Pro fide christiana cum Turca disputationis habitae (...) descriptio.** Krakau 1545. [Krakau 1. I. 1548]. (G.: 879, H.: K). İçindekiler: Disputatio ve Increpatio I.

21.* **Prognoma.** Krakau 1548. (H.: K.). İçindekiler: Prognoma, De afflictione, De ritu, Exhortatio.

22. **Rozmowa z turczynem o wierze Krzesciyanskiey.** Krakau 1548. (G.: 881). No. 20'nin Lehçeye tercümesi.

23. **Wieszczba.** Krakau 1548. İçindekiler: Prognoma, De afflictione, De ritu, Exhortatio (No. 20 ve 21'e göre). Lehçeye tercümesi.

24. **Prophetia de maometani (...) tradote per M. Lod. Domenichi.** Firenze 1548. (G.: 880). İçindekiler: Prog., De affl., De ritu, Exh.'nın İtalyancaya tercümesi.

25.* **Haec nova, fert Africa... Pro fide christiana cum Turca disputationis habitae...** Wien 1548. (G. 878, H.: W). İçindekiler: Disputatio, Prognoma, Exhortatio, Incepatio II.

26. Menavino Gio. Ant.: **I cinque libri della legge religione et vita de Turchi.** Vinegia 1548. (G.: 882). Sayfa 183-250 de No. 24'ün İtalyanca tercümesi var.

26.a Menavino: **I costumi et la vita de Turchi.** Florenza 1551. (G.: 908). Sayfa 251-257 de Exhortatio'nın İtalyanca tercümesi mevcuttur: Terc.: **Epistola confortatoria contra gl'infedeli, all'Illustrissimo...** Kidric bu yazıyı kayıt etmemiştir.

27. Bibliander Th.: '**Machumetis Saracenorum principis, eiusque successorum vitae.** Basel 1550. İçindekiler: Prognoma, Exhortatio, De afflictione, De ritu

28.^ **Libellus... diversas res Turcharum brevitradens.** Rom 1552. (G.: 924, H.: R). İçindekiler: De ritu, De afflic., Progn., Disp., Exh.

29.^ **Profetia dei Turchi.** Rom 1553. (G.: 930, H.: P). Yazarın kendisi tarafından Progn., Deploratio ve Exh.'nun İtalyancaya tercümesi. [Roma 3.I.].

30. **De Turcarum moribus epitome.** Lyon 1553. (G.: 929, H.: L.). Resimlerin açıklaması ve Joannis Versosae Caesaraugustani'nin bir şiiri dışında No. 28'deki hepsini içeriyor. Heffening'e göre, bu baskı yazarın kendisi tarafından ısmarlanmıştır.

31. **De Turcarum moribus epitome.** Paris 1553.

32.^ **Specchio della peregrinazione delli piu notabili luoghi della Terra Santa.** Rom 1554. [Rom 3. VII. 1553].

33.^ **Opera nova che comprende quattro libretti.** Rom 1555. (G.: 941). De affl., Exh., Progn., Deploratio'nun yazar tarafından İtalyancaya tercümesi.

34. **De Turcarum moribus epitome.** Lyon 1555. (G.: 942).

35.^ Yazarın kendisi tarafından ısmarlanmış, yazıların birkaçını içeren Lâtince baskısı. Neapel 1555. (Bk. H.: S). Bu baskının mevcudiyeti, onun Almancaya olan tercümesiyle (No: 36) ıspatlanmıştır. Herhalde bu baskıda şunlar vardır: 1. Adam Konarski'ye ithaf; 2. De ritu; 3. De affl.; 4. Disp.; 5. De itineribus in Turciam libellus, Felice Petantio cancellario Segniae autore; 6. Türkçe ve Salvca diller hakkında kuralların yanı sıra Arapça, Sırpça ve Türkçe dilinde konuşma örnekleri.

36. **Türckenbüchlein.** Strassburg 1558. (G.: 984, H.: S). Johann Zschorn aus Eylenberg tarafından No. 35'i Almancaya tercüme etmiştir.

37. **De Turcarum moribus epitome.** Lyon 1558. (G.: 983). No. 30'un tekrar baskısı.

38. **De orgine imperii Turcarum.** Witebergae 1560. (G.: 1001). Dört ayrı yazarın eserleri vardır; bunun arasında No. 30'un tekrar baskısı.

39. **Erzelung der Türkischen Keiser, Namen.** Wittenberg 1560. (G.: 1000). No. 38'in Almanca tercümesi.

40. Sansovino Fr.: **Del'historia universale dell'origine et imperio de Turchi.** Venetia 1560. Progn., De affl., De ritu, Exh.'nun İtalyanca tercümesi.

41. **Wyklad proroctwj tureckeho.** Prag 1560. Prog.'nın Çek diline tercümesi.

42. **De orgine imperii Turcorum.** Witebergae 1562. (G.: 1031).

43. Müller H.: **Türkische Historien.** Frankfurt a. M. 1563. (G.: 1042). Kitabın ikinci bölümünde, İtalyancanın (No. 26) Almanca tercümesi: Prog., De affl., Exh.

44. **Hystorya nebo kronyka Turecka od Michala Konstantina z Ostrowicze Raca neb Bosnaka.** W Litomyssli 1565. Sonunda çok kısaltmış olan Prog. bulunuyor.

45. **De Turcarum moribus Epitome.** Paris 1566. (G.: 1126).

46. **Specchio de'lochi sacri di Terra Santa, che comprende quatro libretti.** Rom 1566. [Rom 26. IX.]. Spechio ve onun İtal. tercümesi: De affl., Prog., Exh.'nun yazarın kendisi tarafından yaptırılan yeni baskı.

47. **O zacatku Tureckeho Cysartxy (...) Od kneze Jana Morawusa, ginac Bessa (...) prelozeno.** Prag 1567. (G.: 1218). Çekçeye terc. No.: 38'i içeriyor, ama Georgieviċ'den sadece: De ritu, De affl., Disp., Deploratio, Exh.

48. **De Turcarum moribus epitome.** Lyon 1567. (G.: 1217).

49. **De Turcarum moribus epitome.** Paris 1567.

50. **De Turcarum moribus epitome.** Geneve 1568.

51. **De Turcarum moribus epitome.** Paris 1568. (G.: 1240).

52. **The ofspring of the house of Ottomano.** London 1570. Herhalde No. 38'in aynısı.

53. Sansovino: **Del historia.** Venetia 1573. Prog., De affl., De ritu, Exh.'nun İtalyanca tercümesi.

54. **O zacatku panowani tureckeho (...) preloz. od Jana Mirotickeho w Kromerizi 1. p. 1572. Holomouc. Frid.** Milichtaler 1576. No. 38 (Prog.)'in Çekçeye yeni tercümesi.

55. Honigerus N.: **Aulae Turchicae (...) descripto.** Basileae 1577. İçindekiler: De affl., Disp., Prog.

56. Müller: **Türck. chronica.** Frankfurt a.M. 1577. (G.: 1681). Kitap II'de No. 43'ün aynısı.

57. **De Turcarum moribus epitome.** Lyon 1578. (G.: 1691).

58. Lonicerus Ph.: **Chronicorum turcicorum (...).** Frankfurt a.M. 1578. Prog., De affl., Depl. mevcut.

59. **Hystorya neb Kronika Turecka od Michala Konstantina z Ostroxicze.** Litomyssl. 1581. No. 44 (prog.) gibi Çekçeye tercümesi.

60. Sansovino: **Historia.** Venezia 1582. No. 40 gibi İtalyanca tercümesi.

61. **Türcken Büchlein.** Zerbst 1584. (G.: 1771). Jakob Eysenberg'in Alm. terc. Bu yazı No. 36 ve No. 38'in karışımıdır. İçinde.: De ritu, De affl., Disp., Prog.

62. Lonicerus: **Chronicorum turc. (...)** Frankfurt a.M. 1584. No. 58'in aynısı.

63. Jovius P.: **Türckische Kriegsordnung (...) Item eine Vermahnung wider den Türcken Bartholomaei Georgieuiz.** Frankfurt a.M. 1595. Prog.'nın Alm. terc. (G.: 2039).

64. Reussner: **Selectissimae orationes.** 1596. Kitap I'de Exh., Depl., Prog. mevcut.

65. Reussner: **Auserlesene Reden.** 1597. No. 58'in aynısı, fakat Alm. terc.

66. **Epitome de moribus Turcarum.** Genf 1598.

67. **De Turcarum moribus epitome.** Lyon 1598 (G.: 2333).

68. **De Turcarum moribus epitome.** Rom 1598.

69. **Discourse de la maniere de vivre et de ceremonies des Turcs.** Lüttich 1600. (G.: 2444). De ritu'nun Fransızca tercümesi.

70. **Voiage de la saincte Cite de Hierusalem.** Lüttich 1600. (G.: 2445) Fransızca tercümesi.

71. **Orationes 2 de bello movendo contra Turcas.** Islebiae 1603. İtal. terc. İçindekiler: Exh., Depl.

72. Paszkowski M.: **Dzieie Tureckie.** Krakowie 1615. Disputation'un Lehçe tercümesi.

73. **Obyczaie tureckie (...) przelozone przez Jana Achacego Kmite.** W Krakowie (1628'den önce). No. 21'in Lehçeye yeni tercümesi.

74. **De Turcarum moribus epitome.** Lyons 1629.

75. **De Turcarum moribus epitome.** Genf 1629.

76. **De Turcarum moribus epitome.** Rom 1652.

77. Sansovino: **Historia.** Venetia 1654. No. 40'ın aynısı.

78. Busbequius A.G.: **Omnia quae extant. Quibus accessit Epitome de moribus Turcarum.** London 1660.

79. **Türckenbüchlein**'nın (No. 14 ve 80) ikinci baskısı. Nürnberg 1545 - 1664.

80. **Türckenbüchlein.** Nürnberg. Üçüncü kez basılmış, 1664.

81. **De Turcarum moribus libellus.** Helmstadt 1671.

82. **De Turcarum moribus libellus.** Frankfurt-Leipzig 1686.

4. Georgieviċ'in kendisi tarafından ısmarlanan baskılar ve ithaflar

Georgieviċ, yazılarının 17 (veya 18)'ini kendisi sipariş etmiştir. Bunlardan 13 (veya 14)'ü Latince ve 4'ü İtalyanca dilindedir. Bu baskılarında şu eserler[35] ve ithaf yazıları mevcuttur:

1. **De Turcarum ritu et caeremoniis** (Kidric No. 1, 15, 21, 28, 30, 35 (?)).
2. De ritu'nun Lodouico de Praet'e ithaf yazısı (Kidric No. 1)
3. **De afflictione** (Kidric No. 4, 15, 21, 28, 30, 33, 35 (?), 46).
4. De afflictione'nin Kayzer Karl V.'e ithafı (Kidric No. 4, 15, 21).
5. **De ritibus et differentiis Graecorum et Armeniorum** (Kidric No. 8).
6. De ritibus'un Philippus de Lespinoy'a ithafı (Kidric No. 8).
7. **Exhortatio contra Turcas** veya **Epistola exhortatoria contra infideles** (Kidric No. 9, 12, 19, 21, 25, 28, 29, 33 (?), 46).
8. **Prognoma sive praesagium.** (Kidric No. 11, 19, 21, 25, 28 (ithaf yazısı yok), 29, 30, 33 (?), 46). Önceleri alt başlık olarak, sonra sadece **Vaticinium** olarak adlandırılmıştır (Kidric No. 11, 19, 25, 28).
9. Kardinal Otto von Augsburg'a Prognoma'nın ithaf yazısı. (Kidric No. 11, 19, 21, 25, 29, 30, 33 (?), 46).
10. **Pro fide christiana** (Kidric No. 20, 25, 28, 35 (?)).
11. Polonya Kralı Sigmund'a Pro fide'nin ithaf yazısı.
12. **Brevis ac modesto increpatio ad magistratum Reipublicae ac Rectores Ecclesiae propter negligentiam eorum** (Kidric No. 20: Increpatio I).
13. **Increpatio modesta propter negligentiam Ecclesiae** (Kidric No. 25: Increpatio II.).

---

(35) Kidriċ, **a.g.e.,** s. 23

14. Libellus (No. 28)'in ithaf yazısı Kardinal Innocentius de Monte (Kidric No. 28)'e hitaben yazılmıştır.
15. **Deploratio cladis christianorum ad potentissimos Monarchas** (Kidric No. 28, 29).
16. **Specchio** (Kidric No. 32, 33 (?), 46).
17. Papa Julius III.'e Specchio'nun ithaf yazısı (Kidric No. 32, 33 (?)).
18. Specchio (Kidric No. 32, 33 (?))'ya (Önsöz).
19. Adam Konarski'ye Neapel baskısındaki ithaf yazısı (Kidric No. 35 (?)).
20. Papa Pius V.'ye Specchio'nun ikinci baskısındaki ithaf yazısı (Kidric No. 46).

5. Yabancı dildeki metinler[36]

Türkçe :

1. Dört satırlık mısra "bethler" (Kidric No. 1, 15, 21, 28, 35 (?)).
2. Kehanet (Kidric No. 11, 19, 21, 25, 28, 33 (?), 46).
3. Sözlük : Gökyüzü, zaman, yeryüzü, insanlar, hayvanlar, ağaçlar ve meyvalar, giyim, ayakkabı, alet edevat, yer (Kidric No. 1, 15, 21).
4. Selamlama (Kidric No. 1, 15, 21, 28, 35).
5. Bir Türkle bir Hıristiyan arasında geçen bir konuşma (Kidric No. 1, 15, 21, 28, 35).
6. Vedalaşma (Kidric No. 1, 15, 21, 28).
7. Sayılar (Kidric No. 1, 15, 21).
8. Pater noster (Kidric No. 20, 25, 28, 29, 35).
9. Ave Maria (Kidric No. 20, 25).
10. İnanç (Kidric No. 20, 25) ve bununla beraber Türkçe çoğul sözcüklerin kurulmasındaki kurallar (Kidric No. 1, 15, 21) ve Türk Dili üzerine kısa bir bilgi (Kidric No. 1, 15, 21, 28, 35).

---

(36) Kidrić, **a.g.e.**, s. 23.

Sırpca - Hırvatca :

1. Konuşma (Kidric No. 4, 15, 28, 33 (?), 35, 2).
2. Vedalaşma ve teşekkür (Kidric No. 4, 15, 28, 33).
3. Sözlük: Gök, yer, meyvalar, giyim (Kidric No. 3, 4, 15, 33 (?)).
4. Pater noster (Kidric No. 4, 15, 28, 29, 33 (?)).
5. Ave Maria (Kidric No. 4, 5, 15, 28, 29, 33 (?)).
6. İnanç (Kidric No. 4, 6, 15, 33 (?)).
7. Sayılar (Kidric No. 4, 7, 15, 33 (?)) ve ayrıca Slav dilleri hakkında bilgi (Kidric No. 4, 15, 28, 33 (?), 35, 8).

Macarca :

1. Selamlama (Kidric No. 8, 49, 50).

Arapça :

1. Pater noster (Kidric No. 28, 35).
2. Kelimeler (Kidric No. 32) ve ayrıca Arap diline ait kurallar (Kidric No. 28).
3. Arapça, Keltçe ve İbranice arasındaki farklar (Kidric No.32, 33 (?)).

Keltçe :

1. Kelimeler (Kidric No. 32, 33 (?)).

İbranice :

1. Kelimeler (Kidric No. 32, 33 (?)).

6. Tahta baskılar (Gravür)

Bazı baskılar tahta gravürlerle bezenmiştir. Bu gravürlerin bir kısmı Georgievic'in kendi şahsiyetine yöneliktir:

1. Bir melek levha tutmaktadır. **B G P H** harflerinin anlamı şudur: Bartholomaeus Georgiević Peregrinus Hierosolymitanus. Yani, levhadaki işaret hayali bir hacı işaretidir. (Kidrić No. 1)

2. Hacı pelerini giymiş bir adam, elindeki asasıyla ve kitabıyla, haça gerilmiş Hz. İsa'nın önünde diz çökmektedir. Bu adam yine Georgieviс́'in kendisini sembolize eder. (Kidriс́ No. 1, 2, 4, 15)

3. Türkler, Hıristiyan esirlerini götürmektedir. (Kidrič No. 4, 8, 15)

4. Türkler, kaçmış ve yeniden yakalanmış Hıristiyanları götürmektedir. (Kidrič No. 4, 15)

5. Esir, tarlayı sürmektedir. (Kidrić No. 4, 15)

6. Hellespont (Çanakkale Boğazı) üzerinden kaçış. (Kidrić No.4,8, 15)

7. Esirin ayak topukları kesilmektedir. (Kidrić No. 4, 15)

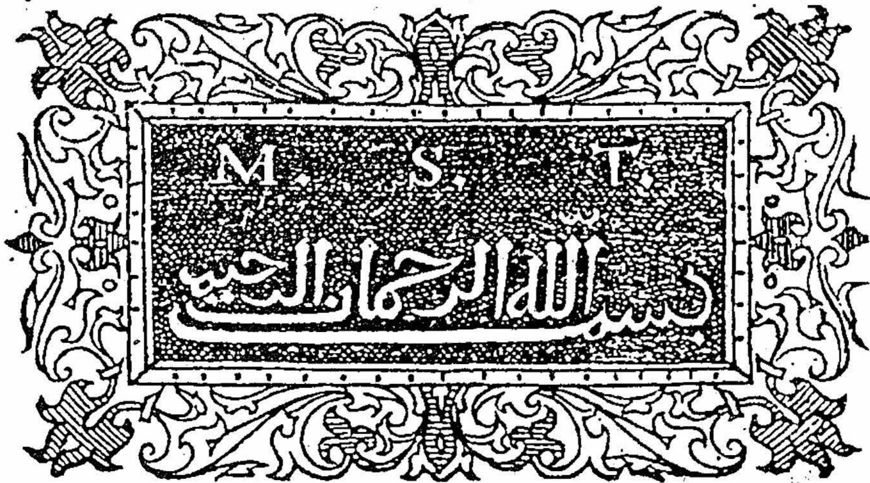
8. Türkler, Hıristiyan ebeveynlerinden oğullarını almaktadır. (Kidrić No. 4, 15)

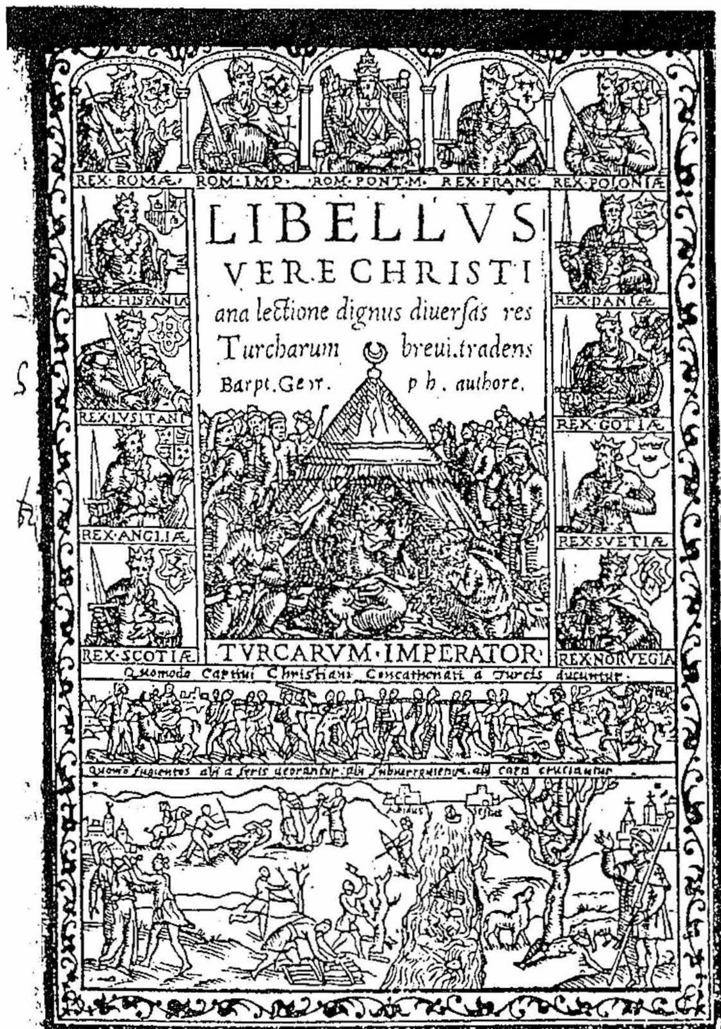
9. Esir, eşek üzerinde odun götürmektedir. (Kidrić No. 4, 15)

10. Besmele ve Hıristiyanlığın Kutsal Üçlemesi'ni ifade eden çevresi süslemeli bir motif. (Kidrić No. 20, 25)

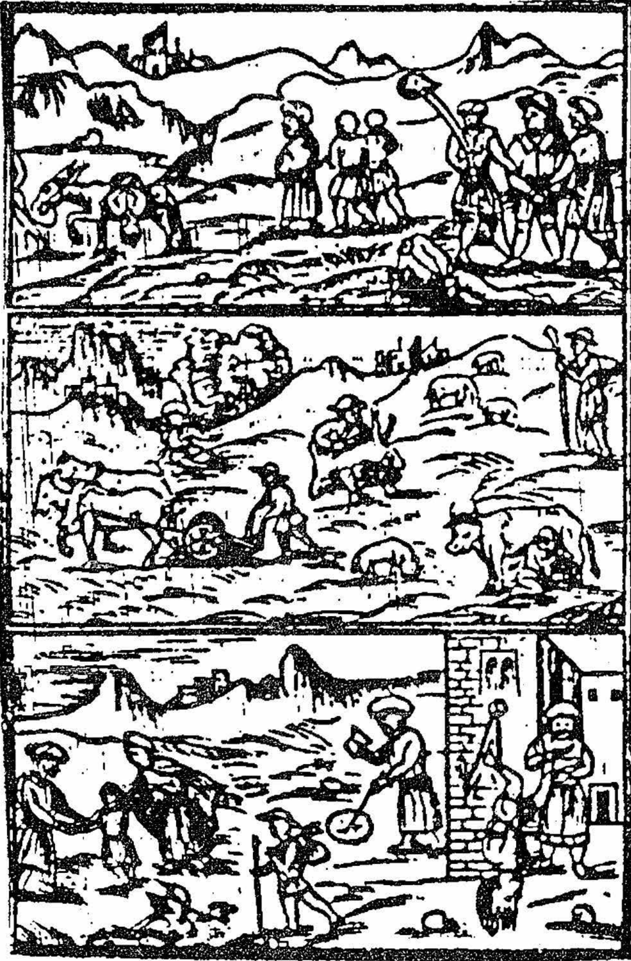

11. Kitap başlığının bulunduğu sayfanın ortasında, sultan kendi emri altında bulunanları kabul etmektedir; kenarlarında ve üst kısımda on üç hükümdar bulunmakta, bunların arasında Roma kralı ve Papa da var. Alt kısımda esirler götürülmekte ve kaçanlara işkence yapılmaktadır. Ayrıca bir Hıristiyan esirinin kaçışı da gösterilmektedir. (Kidrič No. 28)

12. Türklerin abdest almaları, sünnet edilmeleri ve kurban kesmeleri (Kidric No. 28, benim elime geçen bu 1552'ye ait baskının örneğinde, maalesef bu gravür eksik çıktı).

13. Üstte, esirler götürülmektedir. Ortada, esirler tarlada çalışmakta ve çobanlık yapmakta. Aşağıda (soldan sağa), Türk bir Hıristiyan çocuğunu annesinden almaktadır. Esir kaçmakta, ama esirin efendisi onu büyü yaparak yine geri getirmek istiyor. Kaçan esirin ayak tabanları kesilmekte. (Kidrić No. 28)

14. Ortada (sağdan sola), Georgieviḉ (hacı olarak) Hıristiyanların Kutsal Üçlemesi'nin altına İslamiyet'in kutsal sözlerini (Besmele) yazmaktadır. Derviş bundan çok etkilenmiş olmalı ki, kendisini vaftis ettiriyor. (Kidriḉ No. 28; Prof. Buch'a göre bu gravür Georgieviḉ'in kendisi tarafından yaptırılmış olabilir).

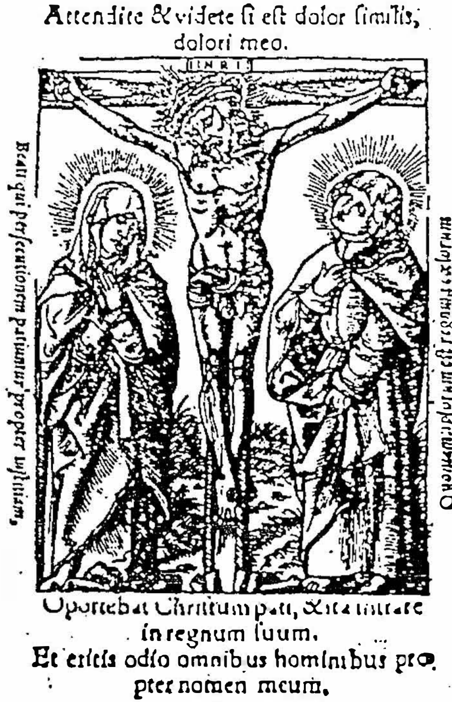

15. Kutsal ülkenin haritası: (Kidriḉ No. 29; elime geçmedi)

16. Haç'ın altında Hıristiyanlar. (Kidriḉ No. 21) Lâtince yazının Türkçe tercümesi:

   1. Sizin acınız benimki gibi mi; gelin ve görün (yukarıda).
   2. İsa'nın acı çekmesi iyi idi ve bu yüzden onun krallığına gelin. Ve sizler benim ismimden dolayı bütün insanlar tarafından nefret edileceksiniz (aşağıda).
   3. Adalet sevgileri nedeniyle takip edilenlere ne mutlu (sol).

4. Ama onlar Cennete aittirler (sağ).

17. Solda Türk ve sağda din âlimi (Kidrić No. 21). Lâtince yazının Türkçe tercümesi:

1. Türk der ki: Yıldızlar kaderi söylemekte, kuşların uçuşları bize öğretmekte. Ben hemen tüm yeryüzünün çekici olacağım. Yaptığı yanlışlıklar sebebiyle çoktan sarsılan Roma, çökecek ve dünya hükümdarlığı sona erecek.
2. Din âlimi der ki: Kader susmakta. Hiçbir zar sonra olacakları söylemez. Sadece Tanrı bilir gelecekte ne olacağını. Sen, Petrus'un gemisini batıramayacaksın. O, yüzmeye devam edecek ve hiçbir zaman bu gemiyi yok edemeyeceksin (sağ).

TVRCA LOquitur.

Fata monent stellæq; docent auiumq; uolatus,
Totius & subito malleus orbis ero.
Roma diu titubauit uarijs erroribus acta
Corruet: & mundi desinet esse caput.

PHILOSOPHVS respondit.

Fata silent, stellæq; tacent; nil prædicat ales,
Solius est proprium scire futura Dei.
Niteris incassum nauem submergere Petri,
Fluctuat, at nunquam mergitur illa ratis.

C ij

18. Georgievic zincirlerden kurtulmuş, haçın önünde diz çökmektedir. (Kidric No. 32)

II. DE TURCARUM RITU ET CAEREMONIIS (1544)

1. İçindekiler

11. De Eleemosynis Hospitalium.
(Konaklama yerlerin vakfı hk.)

12. De Victimis eorum.
(Kurbanları hk.)

13. De Legatis et Testamentis.
(Vasiyetnameleri hk.)

14. De Caeremonia defunctorum.
(Tedfin Merasimleri hk.)

15. De Aedificio sepulcri Tulbe dicto.
("Türbe" diye adlandırdıkları mezar abidesinin yapısı hk.)

16. De Militia. Cap. 2.
(Orduları hk. İkinci Bölüm)

17. De conditione Procerum.
(Asilzadelerin mevkiileri hk.)

18. De conditione Chazilariorum.
(Kazaskerlerin mevkiileri hk.)

19. De Ordine peditum.
(Piyadenin tanzimi hk.)

20. De Tentorijs Regis Turcarum.
(Türk kralın çadırları hk.)

21. De Vectura animalium.
(Beraberinde götürdükleri hayvanlar hk.)

22. De Iustitia exercenda in bello.
(Seferberlikteki hak ve hukukları hk.)

23. De Festo celebrando ob Victoriam Turcae.
(Savaşı kazandıklarında, düzenledikleri kutlamalar hk.)

24. De Venatione eorum.
(Avcılıkları hk.)

25. De Operarijs et Agricolis. Cap. 3.
(Esnaf ve Köylüleri hk. Üçüncü Bölüm)

26. De lustitia apud Ciues.
(Medeni kanunları hk.)

27. De Agricultura.
(Ziraatları hk.)

28. De Diuersitate Animalium.
(Hayvan çeşitleri hk.)

29. De Aedificijs domorum.
(Bina ve evleri hk.)

30. De Vestimentis eorum.
(Giyimleri hk.)

31. De Cibarijs illorum.
(Yemekleri hk.)

32. De potu illorum.
(İçecekleri hk.)

33. De modo fedendi et comodendi.
(Sofra adabları hk.)

De Vocabulis, salutationibus et responsionibus ac numero eorum. Cap. IIII.
(Kelimeleri, selamlamaları, cevapları ve sayıları hk. Dördüncü Bölüm)

Dialogus Interrogationum, et Responsionum Turcae cum Christiano.

(Soru ve cevaplardan oluşan, bir Türkle bir Hıristiyan arasında geçen bir diyalog)

Regula
(Kural)

Idem Peregrimus opt. Lectori S.P.D.
(Hacı olan yazar okuyucularına sesleniyor)

Orjinal metinde bu numaralar mevcut değildir. Başlıklardan da anlaşılacağı üzere, Georgieviċ raporunu üç ana temada işlemektedir: Dinî (1-15), askerî (16-24) ve günlük hayat (25-33). Rapordan sonra ek bölüm gelmekte (Türkçe sözcükler v.s.) ve yazarın son sözü.

2. De Turcarum Ritu et Caeremoniis (Antverpen 1544)'in Türkçe Tercümesi(*)

(Bu tercüme doğrudan doğruya orijinal olan Lâtince metinden değil de, Prof. Dr. Wilfried Buch'un Almanca tercümesinden Türkçeye tercüme edilmiştir.)

Türklerin İbadetleri ve Dinî Törenleri Hakkında

13 yıl boyunca Türklerin esareti altında bulunan ve herşeyi kendi edindiği tecrübeleriyle öğrenen Macar asıllı bir Kudüs hacısı, yazar Bartholomaeus Georgievits.

İlâve olarak, İranlılara[37] ait birçok konuşma tarzları, sayılar, selamlaşmalar ve cevaplar.

(1) Türklerin menşei hakkında

Birinci Bölüm

Ermeni tarihçilerine göre, Türkler **Zmaildan** [İsmaili] denilen İskit soyundan, yani İsmail halkından gelmektedirler. Ermeni tarihçileri,

(*) Köşeli parantezdekiler mütercime aittir.
(37) Yazar, İranlılarla Türkleri birbiriyle karıştırmaktadır.

askerleri tarafından hainlikle ve adaletsizlikle suçlanan Ermeni kralın bir komutanının, Türkleri Hazer Dağı'ndan ve Kafkasya geçitlerinden geçirdiğini anlatmaktadırlar.

Türklerin menşeine daha geniş yer vermek istemiyorum. Bunun yerine, bu halkın dinî merasimlerdeki geleneklerinden, evde ve orduda kurdukları düzenden bahsetmek istiyorum.

Bütün bunları başka yazarların eserlerinden almadan, kendi gördüklerimi ve uzun sürede edindiğim tecrübelerden öğrendiklerimi sadıkane bir biçimde, kısa ve öz olarak aklımın yettiğince yazacağım.

(2) Mehemmet'in menşei hakkında

Mehemmed'in (bizimkiler **Machomet** olarak bilir) menşei hakkında büyük şüpheler vardır ve onun bir İranlı mı yoksa bir Arap mı olduğu hususunda yeterince bilgi yoktur. Osmanlıların Şah veya Sultan diye adlandırdıkları kraliyet soyundan gelen bir İsmaili olduğu düşüncesi, en doğrusu olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Mehemmed'in doğduğu sırada beş bin kadar putun düşüp kırıldığı söylenilmektedir. Bu mucizevî olay ya bizim acizliğimizin işaretidir, ya da bizim mağlubiyetimizden ortaya çıkan bir söylentidir.

(3) İbadethaneleri hakkında

Türklerin, büyük masraflarla inşa edilmiş muhteşem ibadethaneleri vardır. Türkler kendi dillerinde buna **Meschit** [Mescit] demektedirler. Bu ibadethanelerin içinde hiçbir resim yoktur, sadece Arapça olan şu yazıyı gördüm: **La illah ilellah, Mehemmet Iretsul Allah, tanre bir peygamber hak.** Bunun anlamı şudur: Allah'dan başka hiçbir Tanrı yoktur, Mehemmed onun elçisidir, Yaratan tek ve peygamberler eşittir.[38] Bundan başka bir de şu sözler mevcuttur: **Fila galib ilellah.** Anlamı şudur: Allah kadar kimse güçlü olamaz.

Ayrıca ibadethanelerin içerisinde yağla yakılan bir çok lamba vardır ve içerisi tamamıyla beyaza boyanmıştır. Zemin şayak ile kaplanmış ve yukarıdan duvar halılarıyla bezenmiştir. İbadethanenin yanında şaşırtıcı

---

(38) Georgieviċ "Peygamber hak" sözünü yanlış anlamış.

yükseklikte bir kule vardır. İbadet vakti geldiğinde, kuleye onların imamları çıkar ve parmaklarıyla kulaklarını tıkayarak yüksek sesle **Allah Hechber** sözünü üç defa tekrar eder. Bunun anlamı: Tanrı tektir, gerçektir. Bunu duyanlar, eşrafdan olsun, avare avare dolaşanlar olsun, ibadet etmekle yükümlü olan herkes bir araya gelirler. İmam kuleden aşağı iner ve onlarla birlikte dua eder. Bunu, vazifesi gereği günde beş defa, gündüz ve gece boyunca yapması gerekir.

Dua etmesi gereken herkes, ellerini, ayaklarını ve ayıp yerlerini yıkar. Sonra da üç defa başlarına su serperler ve şu sözleri söylerler: **Bihemdu lillahi** [Elhamdu lillahi]. Anlamı: Allah'a hamd olsun. Sonra ayakkabılarını -buna **patşmagh** [paşmak] derler- çıkarırlar ve ibadethanenin kapısının önünde bırakıp içeri girerler. Bazıları yalınayak, bazıları da temiz ayakkabılarıyla girerler. Buna **mesth** [mes] denilmektedir. Bunlarla kirli yere basmamaktadırlar.

Kadınlar hiçbir zaman erkeklerle biraraya gelmezler. Erkeklerin onları görüp duyamayacağı, kendilerine ait özel yerleri vardır. Kadınlar ibadethaneye çok ender giderler; mesela Paskalya ve **Gsumaagun** [Cuma] günü.

Gece saat dokuzdan onikiye kadar, yani gece yarısına kadar dua ederler. Dua etmeleri esnasında vücutlarını devamlı hareket ettirirler ve yüksek sesle bağırırlar, öyle ki, sonunda fiziksel ve ruhsal açıdan bitkin bir hale gelerek yere kapanırlar.

Eğer kadınlardan biri ibadetten sonra kendisinin gebe kaldığına inanırsa, o zaman Kutsal Ruh'un inayetiyle gebe olduğunu düşünür. Doğan çocuğa da kendi dillerinde **Nefes Oglu** [Nefesoğlu] derler, yani ruhun veya Kutsal Ruhun'un oğulları anlamını taşır. Bütün bunlar, bana, kadınların hizmetçileri tarafından anlatıldı. Buna bizzat kendim şahit olmadım ve zaten erkeklerin, bu tür şamatalar esnasında, kadınların arasında bulunmaları imkânsızdır.

Erkeklerin ibadetlerinde (efendimle birlikte) sık sık bulundum. Töreleri şudur: İbadetleri esnasında şapkalarını (kendi dillerinde **tsalma** [takke] derler) çıkartmazlar, sadece parmak uçlarıyla hafifçe sanki şapkalarını yukarı kaldıracaklarmış gibi dokunurlar ve sonra dizlerinin üzerine çöküp yeri birkaç kez öperler. Dinî törenleri esnasında bir Hıristiyanın bulunmasını doğru karşılamazlar. Düşüncelerine göre, bu pis insanlar

(öyle diyorlar) ibadet yerlerini kirletmektedirler. Gerçekten de Hıristiyanlar, onların âdetlerinde alışa geldiği gibi sık sık yıkanmazlar.

İmam, va'z kürsüsüne çıkarak iki saat kadar vaaz verir ve tören bittikten sonra da iki erkek çocuğu kürsüye çıkar ve orada ilahi söyler. Bu da sona erdikten sonra, imam oradaki insanlarla birlikte meyus bir sesle ilahi söylemeye başlar, bu esnada bedenini her iki yana doğru hareket ettirir ve **La illah ilelah** der. Allah'tan başka ilah yoktur, anlamına gelir. Bu, takriben yarım saat sürer. İlahi okuyarak ve va'z vererek geçen bu dua ve tören, her gün yapılmamaktadır; sadece oruç tutma günlerinde ve merasimlerde, ayrıca perşembe gecelerinde saat dokuzla oniki arasında yapılır. Cuma günleri (o gün Mehemed'in doğduğunu söylemektedirler) onlara göre manevî değer taşır.

(4) Oruçları hakkında

Kendi dillerinde **Oruts** [Oruç] diye adlandırdıkları günleri vardır. Her yıl bir ay ve bir hafta kadar oruç tutarlar, fakat her yıl değişik zamanlarda oruç tutarlar; mesela bu yıl ocak ayında oruç tutarlarsa, gelecek yıl da şubat ayında oruç tutarlar ve böylece devam eder; öyle ki, oniki sene içerisinde bir sene ve 12 hafta Tanrı'ya olan farzlarını yerine getirirler.

Oruç esnasında gündüzleri hiçbir şey içmezler: Ne su içerler ne de ekmek yerler. Yıldızlar belirlendiği vakit, arzu ettikleri herşeyden yiyebilirler, ancak boğularak öldürülmüş hayvan ve domuz eti yemeleri yasaktır. Boğularak öldürülen hayvana **Murdar** derler. Bu, leş veya temiz olmayan bir şey anlamına gelir. Oruç tutmaları bittikten sonra, Paskalya'yı büyük bir törenle üç gün boyunca kutlarlar. Buna kendi dillerinde **Bairam** [Bayram] derler.

Parmak ve ayak tırnaklarına özel bir merhem sürerler. Buna **Chna** [Kına] derler. Bu merhem tırnakları kırmızıya boyar. Aynı sıvıyla atların kuyruklarını ve nallarını da boyarlar. Bu boya uzun süre kalıcıdır ve bu ne yıkamakla geçer ne de ovalamakla. Bu rengin gitmesi için ancak kökünden yeni tırnağın çıkması gerekir. Sanki tekrar tekrar boyarlarmış gibi görünüyor, fakat eldeki boyayı ancak sık sık yıkayarak çıkarmak mümkündür. Kadınlar bu boya ile sadece tırnaklarını değil, ellerini ve ayaklarını da boyarlar.

(5) Sünnetleri hakkında

Kendi dillerinde **Tsuneth** [Sünnet] derler. Erkek çocuğu, Yahudilerde olduğu gibi, daha henüz sekiz günlükken sünnet edilmeyip, konuşabildiği ve dua edebildiği zaman, yedi veya sekiz yaşını doldurduğunda sünnet edilir. Zira, kendilerine göre mukaddes sayılan, iman ettiğine dair sözleri -daha önce bahsettiğimiz ibadethanelerinde yazılı olan sözleri-sünnet edilmeden önce, çocuğun işaret parmağını kaldırarak söylemesi gerekir. Çocuk, sünnet olması için ibadethaneye götürülmez, ebeveylerin evinde sünnet edilir.

Bu tür törenlere çok sık şahit olmuşumdur. Tören şöyle olmaktadır: Öncelikle arkadaşlarını çağırırlar ve onlara çok lezzetli yiyecekler hazırlanır. Yiyebilecekleri, yasaklanmamış her çeşit et pişirilir. Zenginler genellikle sığır keserler. Bu sığırın derisi yüzülür ve içi temizlenir ve sonra içine bir koyun konulur. Koyunun içine bir tavuk. Tavuğun içine de bir yumurta. O günün şerefine bunların hepsi kızartılıp yenilir. Doktor, vazifesi gereği, çocuğun erkeklik organının baş kısmındaki üst deriyi küçük bir kıskaçla yakalar. Çocuğun korkusu geçsin diye, doktor onu ertesi gün sünnet etmek istediğini söyler ve oradan ayrılır. Kısa bir süre sonra, hazırlıklar için gerekli birşeyi unutmuş gibi yapıp, geri döner ve hiç beklenilmeyen bir anda deriyi keser. Yaranın üzerine biraz tuz ve ayva[39] koyar. Böylece çocuğa **Musluman** [Müslüman], yani sünnetli denilir.

Fakat çocuğa sünnet edildiği gün değil de, doğar doğmaz isim takılır. Kraloğullarının isimleri özellikle şunlardır, mesela: Salomon anlamında olan **Tsuleiman** [Süleyman], barışın prensi anlamında olan **Tsultan Tscelim** [Sultan Selim], istenilen beklenen Bey anlamında olan **Murath begh** [Murat Bey] ve **Mustafa** v.s. Prens çocuklarının isimleri **Pirin, Hairadun** [Hayradun], **Hader** [Haydar], **Ebraim** [İbrahim]. Daha alt seviyedeki beylerin, yani **Tspahalar** [Sipahi], **Tsauslar** [Çavuş] ve **Eminler**'in isimleri: **Behram** [Bayram], **Memmi, Mehemmet, Alli, Ahmat Tcielebi** [Ahmet Çelebi], **Paiazith** [Beyazıt], **Chatsun** [Harun] [veya Hasan], **Hutsref** [Hüsrev]. Ötekilerin isimleri de **Mutsa** [Musa], **Ionuz** [Yunus], **Tschender** [İskender], **Perhat** [Ferhat], **Ferro** [Ferruh]. Tutukluların ve hizmetkârların çocuklarına genellikle hızlı cesaretli anlamına gelen **Seremeth** adı takılır.

---

(39) Georgieviċ, "mali cotonel" (ayva) kelimesini "Cotonum" (pamuk) kelimesiyle karıştırmıştır. Daha sonraki baskılarında bu hatasını düzeltmiştir.

Üç günlük ziyafetten sonra, çocuk büyük bir tantanayla banyoya sokulur. Sonra çocuk tekrar evine getirildiğinde, misafirlerin huzuruna çıkar. Misafirler ona hediye verir: Bazıları ipekten elbise, bazıları gümüşten bardak, bazıları para veya at hediye eder. Her misafir kendi kesesine ve arzusuna göre hediye verir.

Kadınlar, Müslüman olmaları için sünnet edilmezler, sadece imanlarını tasdikleyen sözü (yukarıda bahsi olmuştu) söylemeleri yeterlidir.

Bir Hıristiyan kendi arzusuyla Muhammed'i kabul eder ve kendisini sünnet ettirirse (verdikleri ağır vergi nedeniyle bu çok sık görülmektedir), o zaman şehrin bütün sokak ve meydanlarında dolaştırılır. Davullar çalınır, hediyeler verilir ve vergiden de muaf tutulur. Bu vergiye kendi dillerinde **Harats** [Haraç] derler. Bu amaçla birçok Rum ve Arnavutlar kendilerini sünnet ettirirler.

Fakat eğer biri, bir Müslümanı döver veya ona hakaret ederse veya Mehemmed'e dil uzatırsa, o zaman o kişi zorla sünnet edilir (bu durumun, Rumların bir tarikatına mensup bir piskoposun başına geldiğini görmüştüm), fakat ona hiçbir şey hediye edilmez, ancak yine de öteki Müslümanlarda olduğu gibi, vergiden muaf edilir.

(6) Din adamları hakkında

Kendi dillerinde **Talismanlar** olarak adlandırdıkları din adamları, öteki alelade insanlardan ve en yüksek mertebedeki din adamlarından (bizde piskopos olur) da bir farkları yoktur ve fazla bilgi sahibi olmazlar. Kur'an'ı ve Mushaf'ı okuyabilmeleri yeterlidir. Bunları tercüme edebilen kişi oldukça bilgili sayılır. Çünkü Kur'an ve Mushaf Türkçe yazılmamıştır. Mehemmed bunları Arapça dilinde nakletmiştir. Başka bir dile tercüme ederek yazmak büyük günah sayılmaktadır.

Din adamları cemaat tarafından seçilirler, fakat yaptıkları iş karşılığında hükümdarlardan ücret alırlar. Karıları vardır ve öteki insanlar gibi giyinirler. Çok çocuğa sahip olmaları nedeniyle, aldıkları parayla geçinemiyorlarsa, esnaflık yaparlar ve hür insana yakışacak işlerde çalışırlar: Okulda ders verirler veya kitap yazarlar. Onlarda matbaacı görmedim, ama en iyi şekilde kitap yaparlar. Bazıları terzilik, ayakkabıcılık veya buna benzer sanatla uğraşırlar.

(7) Okulları hakkında

Eğitimleri için okulları vardır. Bunlara kendi dillerinde **Ochumachgirleri** [okumayerleri] derler. Öğretmenlere **Hogialar** [Hocalar) derler. Bunlar erkek veya kadın olabilir, fakat kadın, erkek ayrı yerlerde ders verirler. Erkekler erkek öğrencilere, kadınlar da kızlara ders verirler. Astronomi, felsefe ve edebiyat öğretilir. Öğrenirken berrak bir sesle bağırırlar ve bedenlerini her iki yana sallarlar.

Sanat müzikleri yoktur, fakat şarkılarını muhtelif kurallara göre teşkil ederler: Onbir heceli olması gerekiyor. Bunun için misal olarak şu parçayı vermek uygun olur. Bu şarkılara **Bether** [beyitler] denilir:

Bir iken beş on eyledim derdumi
    Yaradandan istemişem yardumi
Terk eyledum zahmanumi[40]yurdumi[41]
    Neyleyim yenemezsem gönlümü.

Bunlar, bir Tanrıça'nın aşk şarkılarıdır. **Assich** [Aşık] aşk tanrıçası demektir.

[Georgievic sonra yukarıdaki şiirin Lâtince tercümesini kelime kelime verir.]

(8) Keşişleri hakkında

Onların keşişleri de vardır. Bunlara **Dervişler** [Dervişler] derler. Birbirinden farklı değişik dervişleri vardır. Özellikle birbirinden farklı üç çeşit tarikatları vardır.

İlk tarikata mensup dervişler hiçbir şeye sahip değillerdir. Neredeyse tamamıyla çıplak bir vaziyette dolaşırlar, sadece ayıp yerlerini koyun postuyla örterler. Kışın soğuk havalarda da sırtlarını örterler. Yan taraflarını, ayaklarını ve başlarını hiç örtmezler. Türklerden ve Hıristiyanlardan para dilenirler. Dilenirken **Allahitsi** [Allah için] derler. **Matslach** [Maslak] adında bir otu yedikten sonra kendilerinden geçerler,

---

(40) Farsçada "zahm", "bina, saray" anlamındadır. Georgievic de bu kelimeyi "patria" (vatan) olarak tercüme etmiştir. bk. Heffening, a.g.e., s. 123.

(41) Bk. Heffening, a.g.e., s. 123. Heffening'e göre, Georgievic "yurdumi" kelimesini lat. "visitatio" olarak tercüme ederek yanlış yapmıştır. Halbuki "yurt" ve "ziyaret" kelimeleri eş anlamlıdır, yani dervişler tekkelerine aynı zamanda "yurt" ya da "ziyaret" de derlerdi.

öyle ki kendi göğüs ve kollarını kanatırlar ve sanki hiç acı çekmiyormuş gibi davranırlar. Yanmakta olan ağaç mantarı dervişin başına, göğsüne veya ellerine konulup, kül haline gelinceye kadar, o orada kalır.

Görmüş olduğum diğer tarikata mensup dervişler ise erkeklik organlarını delip, birbuçuk kilo ağırlığında madeni halka geçirirler. Bunu, namuslarını korumak için yaparlar.

Üçüncü tarikat mensupları ise, genellikle pek dışarı çıkmazlar, gece gündüz ibadethanede kalırlar. İbadethanenin yanında küçük barakaları bulunur. Elbisesiz, ayakkabısız ve açık başla dolaşırlar, üzerlerine sadece bir gömlek giyerler. Oruç tutarlar ve gelecek şeyler hakkında Tanrının onlara bilgi vermesi için gün boyu dua ederler. Eğer hükümdar savaşa çıkmak isterse, o zaman bu dervişlere danışır.

(9) Evlilik akidleri hakkında

Kendi dillerinde **Eulenmech** [evlenmek] derler ve bu şöyle olur: Akit yapmadan evlenirler. Erkek kızı çeyizsiz alır, ama erkekler kızıları satın almaları gerekiyor (bu konuda, Romalıların törenlerinden tamamıyla farklıdır, zira Romalılar gelinlerini değil, damatlarını satın alırlar). Gelinin kendine ait hiçbir mücevheri yoktur. Damadın bütün bunları alması ve ayrıca kayınpederine de istediği parayı ödemesi gerekir.

Genellikle, ya kısırlık ya da kötü huylar boşanmaya sebep teşkil eder. Boşanmalarına karar veren bir hakimleri vardır.

Köle olan erkek ve kızlar da evlenebilir, ama doğacak çocukları hep hizmetkâr olarak kalır.

(10) Hac seferleri hakkında

Hac seferine çıkanlara **Hagsılar** [Hacılar] denilmektedir. Hac seferi, kendilerince kutsal sayılan Mekke şehrine yapılır. Hıristiyanlar için Kudüs ne kadar çok kutsalsa, onlar için de Mekke o kadar çok kutsaldır. Mehemmed'in orada öldüğü söylenir. Fakat onlar için hacca gitmek, ibadet amacı taşıdığı kadar ticari amaç da taşır. Mekke'de, ibadethanenin kubbesinde asılı duran **Tsaroch** [çarık] diye adlandırdıkları altından ayakkabıya baktıktan sonra, saf ketenden olan kumaşı satın alıp evlerine dönerler ve orada bu kumaşı büyük bir kârla satarlar. Bazıları, yurtlarına döndüklerinde sokaklarda dolaşarak gelip geçenlere Allah rızası için su ikram ederler. Ötekiler de normal hayatlarına devam ederler.

(11) Bakım yurtlarının vakıfları hakkında

Her şehirde bakım yurtları vardır. Bunlara kendi dillerinde **İmaret** derler ve bunlar ölen hükümdarlarının vasiyetnameleri uyarınca vakfedilmiştir. Orada fakirlere ve yolculara yemek verilir. Verilen yemek bazen **Pirincts Tsorba** [Pirinç çorba] dedikleri etli pilav, bazen de **Boghadais** [Buğday aşı] dedikleri, buğdaydan yapılmış bir tür püre olur. Bunlar geleneksel yiyeceklerdir. Bunun yanında ayrıca bir de oldukça büyük bir ekmek verilir. İçecek olarak suyu tercih ederler. Hiç kimse bu bakım yurtlarında yatamaz ve geceyi geçiremez. Bunun için, bedavadan kalınabilecek başka bir yer yapılmıştır. Oraya kendi dillerinde **Charuatsanrie** [Kervansaray] derler. Ancak orada da geceyi yatakta değil, ot ve saman üzerinde geçirirler.

(12) Kurbanları hakkında

Genellikle adak adadıkları zaman, kurbanlık hayvanları kurban ederler. **Chorban** [kurban] kelimesi, Türkçe ve Arapçada aynıdır. Hasta olduklarında veya sıkıntı veya tehlike içinde bulunduklarında kendi imkânları dahilinde, koyun veya sığır adak ederler. Hayvanı, Yahudiler gibi yakarak kurban etmezler. Hayvan kesilir, derisi, başı, bacakları ve etin dörtte biri hocaya, ikinci dörtte biri fakirlere, üçüncü dörtte biri komşulara, geri kalanı ise kurban edenin kendisine kalır ve bunu eş dostlarıyla birlikte yer.

Biri adakta bulunur da, hastalıktan veya bulunduğu tehlikeden kurtulmazsa, o kişi adağını yerine getirmekle yükümlü değildir. Eğer sen bana verirsen, ben de sana vereceğim düşüncesi hakimdir. Bu türde adakta bulunma, Rum ve Ermenilerde ve Hıristiyanlık inancını taşıyan Asya'daki öteki milletlerde de gelenek haline gelmiştir.

(13) Vasiyetnameleri hakkında

Bir Müslüman öleceği vakit, bir vasiyet bırakmak istiyorsa, ahbap ve komşularının, yanına gelmesini ister; ölmeden önce, bir bakımevine veya ibadethaneye veya insanların bulunduğu başka kurak bir bölgeye kuyu veyahutta su kanalı açılması için vasiyette bulunur. Genellikle insanlar tarafından bu **Hairitsi** [Hayır için], yani taassupluğun hayratı ve **Gsianitsi** (Hasanat için], yani ölenlerin ruhu için yapılmaktadır.

Bazıları da, tutuklu birini veya satın alınmış bir esiri veya hizmetkârı serbest bırakır. Türk kadınları ise (bunların çoğu bâtıla inanır), savaşçılara bol miktarda para verirler, Hıristiyanları öldürsünler diye. Böylece ruhlarının huzur içinde olacağına inanırlar. Hükümdarlar ve yüksek mevkide bulunan öteki Beyler, camilerin ve bakım evlerin inşa edilmesini isterler.

(14) Defin Merasimleri hakkında

Müslümanlardan bir erkek ölürse, erkekler tarafından, ama eğer bir kadın ölürse, kadınlar tarafından gömülür. Cesedi yıkarlar ve güzel bir ketenli kumaşa sararlar. Sonra onu şehir dışına bir yere gömerler. Şehir içine veya ibadethaneye gömmeyi büyük günah sayarlar. Kaideye göre, en önde dervişler ellerinde büyük mum taşıyarak yürürler, hocalar din adamları dervişleri takip eder ve mezarlığa gelinceye kadar şarkı ilahiler söylerler. Fakir biri öldüyse, cenaze masraflarını ödemek için, ev ev dolaşıp para toplanır.

(15) Tulbe [Türbe] diye adlandırdıkları mezar abidesinin yapısı hakkında

Hükümdara ait bir tabutun mezar abidesinin üzerine bir ibadethane inşa edilir. Hükümdarlar, şehrin içerisinde gömülürler. Fakirlerin ve zenginlerin kabirleri yüksek yapılır; takriben kilise mihrabı yüksekliğinde olur. Kabrin üzerinden hiçbir hayvanın atlamaması ve üzerine pislememesi için, yüksek yapılır. Ölünün yakınları, oraya sık sık derin bir üzüntüyle gelirler. Ölünün ruhu için yemek getirirler. Kabrin üzerine ekmek, et, peynir, yumurta ve süt koyarlar. Dokuz gün boyunca süren bu yemek, (tıpkı putperestelerin geleneklerinde görüldüğü gibi) ölünün ruhu içindir. Bu yemeği, fakirler, hatta göklerdeki kuşlar veya karıncalar yer.

İnançlarına göre, sadakanın kime verildiği önemli değildir, ister insana verilsin, isterse hayvana verilsin, Tanrı için fark etmez. Önemli olan, verilen sadakanın Allah rızası için verilmesidir. Kafesteki kuşları sırf serbest bırakmak için satın alanları çok gördüm. Bazıları da Allah rızası için balıklara ekmek atarlar. Bunun için Allah'ın onları mükâfatlandıracağına inanırlar.

(16) Orduları hakında. İkinci Bölüm

Hunchar Othmanlardan Sahı Tsultan Tsuleiman [Osmanlı hanedanlarından Hünkâr Sultan Süleyman] diye adlandırdıkları hükümdarları vardır. Bu hükümdarın ilk oğlu şimdi aşağı yukarı yirmiüç yaşındadır. Adı **Mutstafa** [Mustafa]'dır. Bu oğlu, zulüm ve acımasızlıklarıyla öteki kardeşlerini geçmiştir. Hatta bir an önce hükümdar olmak için, kendi babasını bile öldürmeye teşebbüs edebilir.

Hükümdarın iki emiri vardır, bunlara **Tsangiagh Begler** [Sancak Beyler] deniliyor. Bunlardan biri Avrupa topraklarında, öteki de Asya bölgesinde bulunmaktadırlar. Daha alt mevkide, bu Beylerin vekili olan **Timargilar** [Tımarcılar} vardır. Bunların emri altında askerleri vardır. Savaşta, bu askerler, verilen emri derhal yerine getirmeleri gerekiyor, yoksa asılarak cezaya çarptırılıyor.

Bassalar [Paşalar] (bunlar baş olarak tercüme edilmektedir) sayıca çoktur. Daima hükümdarın yanında bulunurlar, çünkü hükümdarın müşaviridirler. **Sulihtarlar** [Silahtarlar] hükümdarları korur, peşinden ayrılmazlar. Ayrıca bir de **Capugtsibegler** [Kapıcı Beyler} diye adlandırdıkları hazinedarlar, başvekil sıfatında olan **lazigtsibegler** [Azatbeyler] ve vergi karşılığında çocuk veya para toplayan **Eminler,** hafif silah taşıyan **Tspahalar** [Sipahiler] diye adlandırılan süvariler, ayrıca **Vlaklari** [Ulaklar] diye adlandırılan birçok haberciler ve ayrıca bundan başkaları da saray efradını devamlı takip ederler.

(17) Beylerin[42] mevkiileri hakkında

Hiç bir Bey, sahip olduğu toprakları veya şehri miras yoluyla elde etmez ve kendisi öldükten sonra da, hükümdarın müsaadesi olmadan bu topraklar çocuklarına kalmaz. Bir Bey belirli bir araziyi istediği takdirde, şu işlemler yapılır: Bu topraklardan Bey'in eline ne kadar geçeceği hesaplanır. Türk hükümdar bir de, bu gelirle senede ne kadar asker yetiştirebileceğini tespit eder. Böylece Beyin de tespit edilen sayıya göre asker yetiştirmesi gerekir. Emir verilir verilmez, Bey, askerleriyle birlikte anında hazır vaziyette bulunması gerekir. Aksi taktirde, Bey'in bunu başıyla ödemesi

---

(42) Georgieviċ esasında "Bey" kelimesini kullanmamıştır:
Yüksek mevkide bulunan kişi, yani prens, dük ayarında olan kişileri kast ediyor.

gerekir. Hastalıktan başka hiçbir mazeret kabul edilmez. Türk hükümdarı isterse onu azleder. Eğer Bey ölünceye kadar yerinde kalırsa, mirascıları onun yerine geçebilir, yapılan anlaşmayı sürdürebilirler. Eğer hükümdar buna razı olmazsa, bu durumda o topraklar başka birine devredilir.

Beylerden biri hükümdarla konuşmak isteyince, hükümdara bakmayıp yere bakması gerekir, zira hükümdarın yüzüne bakmak yasaktır.

(18) Chaziler [Gaziler]'in durumu hakkında

Chaziler [Gaziler] diye adlandırdıkları askerler, iyi eğitilmiş ve tecrübeli savaşçılardır. Düşmana yaptıkları ilk saldırıda, mızraklarını kullanırlar. Kalkan, mızrak ve paladan başka silahları yoktur. Bizimkiler gibi, zırh ve başlık kullanmazlar. Mızrakları kırıldığında, palalarını çıkarırlar ve kendilerini kalkanla korurlar. Erkekçe dövüşürler ve düşmanın başını ve ellerini hedef almaya çalışırlar, düşmanı öldürmek için ellerinden geleni yaparlar. Fakat düşmanı kılıçla sadece yaralamak veya düşmanın atına hedef almak, kendilerince hoş karşılanmaz ve hatta bu bir alçaklık olarak nitelendirilir.

Bu askerler, hayatlarını ve selametlerini **Nassup** [Nasip] veya **Ctsutara** [sitare][(43)], dedikleri Fortuna [şans] Tanrıçası'na bırakırlar. Bunun hakkında çok meşhur bir atasözleri vardır: **Iazilan gelur Bassına** [Yazılan gelir başına]. Lâtinceye şöyle tercüme edilebilir: scriptura ueniet capiti. Bu atasözünde anlatılmak istenen aşağı yukarı şudur: İnsanın başına gelecek olanları, Fortuna Tanrıçası o kişinin alnına doğar doğmaz yazar. Bundan kaçması imkânsızdır.

Askerlerin kahramanlıkları, mısralar halinde kroniklerinde dile getirilir. Bu kahramanlık hikâyeleri her yerde okunur ve şarkı halinde söylenir. Erkekler hikâyelerin etkisi altında kalarak, ikbalperestlikleri artar, soğukkanlılık ve kahramanlık damarları kabarır. Böylece düşmana karşı erkekçe ve korkusuzca saldırırlar. Kahramanlıkta bulunan askerler iki misli daha fazla ücret alırlar ve bundan böyle hükümdarlarla birlikte savaşa katılması ve silah olarak mızrak, pala, ok ve demirden bir dipçik taşıması gerekir. Bazıları bir de kalkan bulundurur, ama bazıları da bulundurmaz. Savaşta ve barışta maaş alırlar.

---

(43) Bu kelime artık kullanılmıyor. "Şans, kader" anlamındadır. bk. heffening, a.g.e., s. 62.

(19) Piyade askerlerin tanzimi hakkında

Ön sıradaki piyadeleri **Solachlar** [Solaklar] oluşturur. Bunlar silah olarak pala, ok ve yay taşıyan okçulardır. Solaklar, **Ienitser** [Yeniçeriler]'den daha değişik başlık takarlar.

İkinci kısmı, Yeniçeriler teşkil eder ve Solaklardaki gibi silahları vardır, ancak ok ve yay yerine oluklu ok yay ve balta taşırlar.

Bütün bu askerler, vergi vermekle mükellef Hıristiyan ailesinin çocuklarından oluşurlar. Bunlar zorla sünnet edilip, **Tsarai** [Saray] denilen yerde eğitilirler. Hıristiyanlara karşı bütün güçleriyle savaşırlar. Aldıkları maaş çok düşüktür. Takriben dört, beş veya altı **Ahtse** [Akçe] alırlar. Altmış Akçe bir Kron değerindedir. Ata binmeleri yasaktır, eğer binerse ölüm cezasına çarptırılır. Ancak çok hasta oldukları vakit ata binebilirler. Türk ailesinden gelen çocuklar da Yeniçeri olarak yetiştirilir.

Üçüncü piyade alayı **Azaplar**'dır. Savaş bitince onların da maaşları kesilir. Bu askerler Türk ailelerin çocuklarıdır. Daha uzun kargı ve palaları vardır. Kırmızı veya başka bir renkte başlık taşırlar. Başlıkları bezden olup, dört sivri ucu vardır, buna **Tachia** [Takke] derler. Giyim ve silah bakımından Yeniçerilere ve Solaklara benzemezler. Bunlar düşmanın atını bıçaklarlar.

Bunlardan başka, bir de Yunan dinine mensup **Voinichlar** [Vojinikler] denilen bir piyade daha vardır. Bunlar Türk'ten hiç bir ücret almazlar, fakat buna karşılık vergiden ve onda birinden muaf tutulurlar. Türk hükümdarının atlarına yiyecek vermekle ve onlara bakmakla yükümlüdürler. Bütün bu işleri kendi paralarıyla yaparlar. Savaş zamanında ise, atlara dikkat etmeleri ve ordugâha götürmeleri gerekir.

(20) Türk hükümdarının çadırları hakkında

Türk hükümdarı Konstantinopel'den ayrılıp seferberliğe çıktığında, hükümdarın iki **Satorlar** [Çadırlar]'a ihtiyacı olur. Çadırın biri, hükümdarın o anda bulunduğu yere kurulur. Öteki çadır ise, ertesi günkü karargâh yerinde kurulur. Çadır o kadar büyüktür ki, çadırı uzaktan gören kimse, onun bir şehir olduğunu sanır. Yakından bakılınca, bir ordugâh büyüklüğünde görülür. Beylerin çadırı da hükümdarın çadırının etrafına çepeçevre kurulur. Onlardan sonra, süvarilerin çadırları gelir. İki veya üç süvari bir çadırı paylaşırlar. Piyadelerin de çadırları vardır. Dışarıda, açıklıkta, kimse yatamaz.

Ordu, yola çıkmak istediği vakit, bir takım arabalar yol kenarından önden gider ve taş atarlar veya sopa dikerler. Böylece karanlıkta da yollarını kolayca bulabilirler. Gece yarısından öğle vaktine kadar, ordu sıra halinde ilerler.

Hükümdar yol boyunca, iki paşaları arasında atın üzerinde gider ve onlarla konuşur. Onların önünde, atların üzerinde Yeniçeriler ilerler ve geceleri fener tutarlar. Yeniçerileri **Tsauslar** [Çavuşlar] takip eder. Çavuşlar, demirden, her tarafı dikenli bir dipçik taşırlar. Bu dipçikle, hükümdara ok veya taş atılmasını engellemek amacıyla, etrafta bulunan insanları uzaklaştırırlar.

Çavuşlardan sonra, Hassa muhafızları olan **Sulihtarlar** [Silahtarlar] ilerler. Bunlar sayıca çoktur. Bunların aralarında, içinde erkek çocukların bulunduğu, birçok arabalar ilerler. Bu oğlanlar, Türk'ün kendisini veya onun Beylerini eğlendirmek amacıyla bulunurlar. Süvari, piyade askerleri ve değişik insan topluluğundan oluşan bu büyük ordunun önünden, yukarıda bahsi geçen Beyler atın üzerinde ilerlerler.

(21) Beraberinde götürdükleri hayvanlar hakkında

Arkalarında çok sayıda deve, katır, at (arada bir fil) ilerler. Bunlar, erzak, çadır ve buna benzer ordu ihtiyaçlarını taşırlar. Hükümdara ait çadırın kurulduğu yerde, tıpkı şehirdeki gibi, herşeyin belli bir düzene girmesi gerekir.

Çadırın etrafında terzi, fırıncı, kasap ve değişik türde etli yemekler pişiren aşçı bulunur. Taze et bulamadıkları vakit, erzak olarak beraberinde götürdükleri ekmek, peksimet, **Pastarma** [Pastırma] diye adlandırdıkları kuru et, peynir ve kesilmiş sütün peynir kısmını alıp yerler. Türkler açlığa, susuzluğa, soğuğa ve her türlü zorluklara karşı dayanıklıdırlar.

Şehirlerde pek yaşamazlar. Genellikle tarlada, pınar veya samanlığın yanına kurulan çadırlarda yaşarlar. Kendilerinden çok, hayvanlarını düşünürler. Kendileri az yiyecekle yetinirler. Kesilmiş sütten oluşan peyniri suyla karıştırıp içine ekmeği batırarak yemek, onlara kâfi gelir. Evet, kalfa gibi, beyi de bununla yetinmesini biliyor.

Geceleri her taraf o kadar çok sessiz olur ki, bir esir kaçtığı takdirde bile, peşinden koşamazlar, yeter ki sessizlik bozulmasın, bağırılıp çağırılmasın.

Gürültü yapan kişiye ağır ceza verilir. Fakat yatacakları vakit ve sabahları kalkıp giyinecekleri vakit, yüksek sesle üç defa şunu bağırırlar: Allah, Allah, Allah hu.

(22) Seferberlikteki hak ve hukukları hakkında

Savaşta iken çok sıkı disiplin kuralları vardır, öyle ki, hiçbir asker bir şey çalmaya cesaret edemez; aksi takdirde o kişi acımasızca cezaya çarptırılır. Aralarında bekçiler bulunur.

Yolculuk boyunca askerlerin ihtiyaç duyacağı yiyecekleri, sekiz on yaşlarındaki erkek çocukları tarafından satılmak üzere taşınır: Ekmek, yumurta, meyva, yulaf v.s.

Bekçiler, yol üzerinde bulunan bütün bağ ve bahçeleri korumakla da yükümlüdür. Sahibinin izni olmadan, bekçiler dahi tek bir elma veya herhangi bir meyve almaya cesaret edemez. Çünkü bunun cezası ölümdür. Bir keresinde Türk ordusunun İranlılara karşı açtığı savaşta bulunduğum sırada, bir sipahinin ve onun uşağının ve atının boyunları vurulduğunu gördüm. Sebebi şuydu: Askerin atı başı boş bir şekilde bir tarlaya girmişti.

(23) Savaşı kazandıklarında, düzenledikleri kutlamalar hakkında

Türklerin zafer haberi geldiği vakit, bütün şehirler büyük bir coşku ve sevinç içinde olur. Özellikle gece olunca, muhteşem bir şekilde kutlarlar: her tarafa fener ve mum yerleştirirler. Evlere ve özellikle hükümdarın geçeceği sokaklara halı, örtü ve ipekli kumaş asarlar.

Hükümdar, zafer şenliğini nihayet Konstantinopel'e de getirir. Savaşa katılmadığı zamanlar, hükümdar Konstantinopel'de ikâmet eder. Ancak kanunlarına göre, üç senede bir bizzat kendisi de Hıristiyanlara karşı açılan savaşa, İmparatorluğu genişletmek veya savunmak amacıyla katılması gerekir.

(24) Avcılıkları hakkında

Dünyada Türkler kadar avcılığa meraklı başka hiçbir millet yoktur. Yabani hayvanların peşine düşerken, at sırtında ıssız dağ ve ovalardan geçerler ve değişik hayvanlar avlarlar. Eğer hayvan, köpek tarafından öldürüldüyse, bu hayvanı ne Türkler ne de o bölgelerde oturan Hıristiyanlar yer. Yabani bir domuz öldürürlerse, onu Hıristiyanlara verirler, çünkü Müslümanların domuz eti yemeleri yasaktır.

(25) Esnaf ve köylüleri hakkında. Üçüncü Bölüm

Şehir sakinleri, hizmetkârlarına tarlalarını ektirirler. Bunun onda birini hükümdarlarına vermeleri gerekiyor.

Fakat esnaf zanaatlarıyla geçinir. Kim tembellik ederse, o açlıktan ölür. Türklerin ticari işleri de oldukça yoğundur. Şimdi **Natolia** [Anadolu] diye adlandırdıkları Küçük Asya'da, Arabistan'da, Mısır'da tüccarlar dolaşır ve Venediklilerle antlaşma yaparlar.

Şehirlerde, günde iki veya üç kere yıkanabilecekleri banyo yerleri vardır. Küçük abdestlerini yaptıklarında, oralarını yıkarlar. Büyük abdestlerini yaptıklarında da arkalarını temizlerler.

Aynı şekilde kadınlar da kendi başlarına temizlenirler. Uşak ve hizmetçileri peşlerinden su dolu kâseyle takip ederler: Erkeği bir erkek, kadını da bir kız. Banyodan sonra da kadınlar kendilerine bir krem sürerler. Bu kremin etkisiyle yarım saat sonra kıllar dökülür. Erkekler uzuvlarındaki kıllardan aynı şekilde kurtulurlar. Kılların uzamasına hiç tahammül edemezler. Kadın olsun erkek olsun, ayda iki üç defa oralarındaki kılları temizlerler. Özellikle ibadethaneye gidecekleri zaman buna önem verirler, aksi takdirde kutsal yere saygısızlık ettiklerinden dolayı ateşe atılırlar.

Terzi, ayakkabı, altın, gümüş ve diğer madenleri işleyen kuyumcular, arabacı, ressam [badanacı], taş yontucu gibi değişik esnafları vardır. Ancak bunlar bizimkiler kadar sanatkâr değiller.

(26) Medenî kanunları hakkında

Türklerin ve Hıristiyanların hâkimi birdir. Fakat bu hâkim Müslümanlardandır ve her davada tarafsız davranması gerekir. Eğer biri, birini öldürürse, o zaman o kişinin de ölümü tatması gerekir. Eğer biri çalar, veya zor kullanarak birinden bir şey alırsa, o takdirde de o kişi asılır.

Böyle bir durum, bir yeniçerinin başına gelmişti. Bu yeniçeri, pazardaki bir kadından sütü alıp içmiş ve parasını da ödememişti. Yeniçeri hâkim tarafından sorguya çekildiğinde, suçunu inkâr etmişti. Yeniçeri ayaklarından asıldı ve gövdesinin etrafına ip bağlandı. Bir müddet sonra, sütü kustu. Böylece, yeniçeri derhal asılarak idam edildi. Bu olayı ben Ermenistan'dan Jerusalem'e doğru giderken Damaskos'da görmüştüm.

Zina işleyen bir erkek hapse atılır ve birkaç ay sonra para cezasıyla serbest bırakılır. Zina işleyen kadın ise, eşeğin üzerinde sokak sokak dolaştırılır ve çırılçıplakken kırbaçlanır ve boynuna öküz barsakları asılıp taşlanır.

(27) Ziraatları hakkında

Hıristiyanlar ve Müslümanlar tarla, üzümbağı ve otlak yerleri ekerler. Bizde olduğu gibi, burada da buğday, darı, arpa, yulaf, çavdar gibi hububat, fasulye ve çeşitli baklagil ve sebze yetiştirilir. Pirinç, keten, ayva(44) bakımından da bizden daha zengindirler.

Her iki toplumun [Türk ve Hıristiyan] üzüm bağları vardır, fakat bu meyvayı farklı alanlarda kullanıyorlar: Hıristiyanlar üzümden şarap, Türkler ise **Pechmez** [Pekmez] diye adlandırdıkları bir tür tatlı meşrubat yaparlar. Astıkları üzümleri öyle bir işlemden geçiriyorlar ki, lezzet ve görünüş itibariyle taze hissini veriyor. Buna **Vzumturssi** [üzüm kurusu] diyorlar.

Türklerin çok çeşit meyvaları vardır: Bahçelerinde ve tarlalarında birçok kavun, karpuz ve salatalık bulunur. Fındık, elma, armut, nar, kestane, incir, kiraz, turunç v.s. ucuza satılır, fakat ülkenin her bölgesinde bulunmaz. Kapadokya ve Küçük Ermenistan'ın bazı bölgelerinde, aşırı soğuklar nedeniyle hiçbir meyva yetişmez.

(28) Çeşitli hayvanları hakkında

Tsobanlar [Çobanlar]'ı vardır. Bunlar daima ıssız yerlerde günlerini geçirirler ve otlak yeri bulma amacıyla, her ay yerlerini değiştirirler. Çadırlardan başka kalacak yerleri ve hayvan sürülerinden başka mal

---

(44) Georgieviċ esasında "pamuk" demek istiyor. Bu ilk baskıda yanlış Lat. kelime kullanmış, ancak sonraki baskılarında bunun farkına varıp, hatasını düzeltmiştir.

mülkleri yoktur. Deve, katır, at, koyun ve keçi otlatırlar. Peynir ve tereyağı yaparlar, yünlerden manto örtü yaparlar, buna **Chepenech** [kepenek] derler ve ayrıca halı da dokurlar. Bunları satarlar. Aldıkları parayla tahıl alırlar ve ailesini bununla geçindirirler.

Bu insanlar, her sene doğan hayvanların onda birini Türklerin hükümdarına vermeye mecburdurlar. Hıristiyanlar ayrıca bir de haraç verirler: Her erkek çocuğu için bir Kron. Evli olmayan her erkek çocuğunu zorla alıp götürmeleri de çok acımasızcadır. Her beş yılda bir, Hıristiyanların evlerini gözden geçirirler.

(29) Bina ve evleri hakkında

Evleri pek görkemli değildir. Genellikle evlerini tuğlalardan yaparlar. Bu tuğlalar iki türdedir: Bazıları fırında, bazıları da güneş altında pişirilir. Avrupa'daki evlerde olduğu gibi, buradaki evlerin çatıları da sivridir. Fakat Anadolu'da çatılar masa gibi dümdüzdür.

Çatının üzerinde kanallar ve çukur kaplar vardır. Buradan aşağıya doğru bir boruyla yağmur suyu akar.

(30) Giyimleri hakkında

Yünden, ketenden ve çok güzel ipekli kumaştan yapılmış elbiseleri vardır. **Chautan** [kaftan] diye adlandırdıkları giyimleri vardır: Dardır ve ta ayak bileklerine kadar uzanır.

Bizdeki pantolonları kınıyorlar, çünkü bu pantolonlar insanın ayıp yerlerini çok fazla belli ediyormuş. Üzerlerine giydiklerine **Ghumlech** [gömlek] derler. Mendillerini leylak rengine boyarlar. Başlarında **Tulbent** [tülbent] veya **Csalma** [yazma] dedikleri başörtüsü vardır. Başörtüsü piramitsel olarak döndürülerek kule görünümünde sarılmıştır.

Zengin adamların karıları sokağa çıkarken, yüzlerine peçe takarlar ve hiçbir yabancı erkeğe yüzlerini göstermezler. Hiçbir zaman pazara çıkmazlar. Kadın da erkek de **Babucs** [pabuç] veya **Csisme** [çizme] diye adlandırdıkları ayakkabıyı giyerler. Uzun süre kullanabilmeleri için ayakkabıların tabanı sağlam yapılır.

(31) Yemekleri hakkında

Echmech [Ekmek]'lerin lezzeti fena değildir. Bizdeki gibi siyah ve beyaz ekmekleri vardır. Fakat hamurun üzerine **Sussam** [susam] diye adlandırdıkları bir tür tahıl serperler. Sonra hamur pişirilir ve bu ekmeği yiyince susam ağızda hoş bir tad bırakır. Bizde susam hiç kullanılmaz, sadece İspanya'nın bazı bölgelerinde, mesela Granatan ve Sibilya Krallıkları'nda susamın kullanıldığı görülmüştür.

(32) İçecekleri hakkında

Üç çeşit içecekleri vardır. İlki **Secher** [şeker]'den yapılır veya suyla bal karıştırılır. Buna **Tserbeth** [şerbet] derler.

İkinci tür içecekleri, kurutulmuş üzümden yapılır. Bu üzümler sapından ayrılıp suda kaynatılır ve içine gül suyu ve biraz bal karıştırılır. Buna **Hossaph** [hoşaf] derler ve Türkiye'nin her yerinde satılır. Bu içecek tatlıdır ve barsakları çalıştırır.

Üçüncü içecekleri ise, kaynatılmış koyu meyva suyundan elde edilir ve buna **Pechmez** [pekmez] derler. Lezzet ve görünüş açısından bala benzer. Suyla karıştırılır ve genç erkeklere içmeleri için verilir.

(33) Sofra adabları hakkında

Yemek vakti geldiğinde **Hactser** [hasır]'ı sererler, onun üzerine de halı veya minder koyarlar. Bazıları çıplak döşeme üzerine otururlar.

Masalarına **Tsophra** [sofra] derler. Bu masa deriden yapılmış olup, cüzdan kesesi gibi açılıp büzülebilir. Masaya bizdeki gibi oturmazlar, yaşlılar gibi de yatarak yemeklerini yemezler. Fakat terziler gibi bacaklarını bağdaş kurarak otururlar. Yemekten önce dua okurlar ve konuşmadan sessizce yemeklerini çabucak yerler.

Yemek esnasında kadınlar bulunmaz. Oniki yaşından büyük erkek hizmetkârlar kadınların bulunduğu eve giremezler. Fakat oniki yaşından küçük olanlar, onların bulunduğu yere girip çıkabilirler. Daha ileride başka bir evde oturan yaşlılara da hizmet ederler. Kadın kölelerin dışarı çıkması yasaktır; sadece hanımıyla beraber banyoya veya şehrin dışına, bağ-bahçelik yerlere gidebilir (Türk kadınları sık sık dolaşmaya çıkarlar). Fakat bunun haricinde hep evin içinde çalışırlar ve erkek kölelerle konuşmaları bile yasaktır.

Ah, lütufkâr Tanrım, kim bu dünyevî yaşantılarındaki ve dinî inançlarındaki can sıkıcı yanlarını ve zalimliklerini anlatabilirdi! Mehemmed'in inancını ve ayinlerini öğrenen sizler, temizlenmeleri ve yıkanmaları hakkında ve bu tür temizlenmelerde ruhlarını da temizlediklerini umut ettiklerini öğrendiniz. Önderleri Mehemmed sayesinde, gerçek ölümsüz Tanrı'yı göremiyorlar. Mehemmed'in daha başka kurallarına da uymak zorundadırlar ve ona itaat da ediyorlar. Fakat ben, okuyucularımın canını sıkmamak için, özellikle büyük bir titizlikle, teferruattan uzak durdum.(45)

3. De Turcarum Ritu bağımsız bir çalışma olarak

Georgieviċ, daha kitabın başında, diğer yazarların etkisi altında kalmadan ve sadece kendi edindiği yılların tecrübesiyle ve kendi gördükleriyle bu kitabı yazdığını özellikle vurgular **(nihilque mutuabor ab aliis scriptoribus: sed summa fide, quod coram vidi, et longo usu dici, pro ingenij mei tenuitate summisse et modeste describam).**

Yazısında zaman zaman anlattığı olayın göz şahidi olduğunu belirtir: (B. G.3; 1-3)(46) **Habent templa satis ampla, sumptuo sa, ipsorum lingua Mechit apellata in quibus nullas prosus imagines vidi.** (Türklerin, büyük masraflarla inşa ettikleri, kendi dillerinde "Mescit" diye adlandırdıkları ibadethaneleri var. Bu ibadethanelerin içerisinde hiçbir resim görmedim). (B. G. 3; 46) **Virorum autem orationibus (cum hero meo) saepe interfui.** (Erkeklerin ibadetlerinde (efendimle birlikte) sık sık bulundum).

(B.G. 5; 10) **Huic Solennitati saepe interfui.** (Bu törenlerde çok sık bulunmuşumdur).

(B.G. 8; 16) **Aliud genus Monachorum vidi.** (Başka bir gruba mensup keşişler gördüm).

(B.G. 15; 13) **Multos vidi . . .** (Birçok .... gördüm.....)

(B.G. 22; 12-14) **Cum essem in exercitu Turcae in expeditione cotra Persas, uidi Tspahiam una cum equo et ministro decollari.** (Bir keresinde Türk ordusunun İranlılara karşı açtığı savaşta bulunduğum zaman, bir sipahinin ve onun uşağının ve atının boyunları vurulduğunu gördüm).

---

(45) Georgieviċ, öteki baskılarında bu son paragrafı çıkarmıştır.

(46) (B.G. 3; 1-3): (Bartholomaeus Georgievic Bölüm 3; 1-3 satırlar).

(B.G. 26; 11-13) **Hoc me praesente in Damasco contigit, cum ex Armenia Hierosolyman proficiscerer.** (Bu olayı ben, Ermenistan'dan Jerusalem'e doğru giderken Damaskos'da görmüştüm).

Georgievic'in sık sık "ben" sözcüğünü kullanmaması, herhalde objektif gözlemlerde bulunduğunu okuyucularına göstermek içindir. Sanırım, Georgievic gerçekten hiçbir başka yazarın tesiri altında kalmadan kendi gözlemlerini yazmıştır. Peki, Georgievic'in tesiri altında kalan yazar yok mu? Würzburg Üniversitesi'nin kütüphanesinde, Heinrich Müller'in İtalyancadan yaptığı tercümesi "Türckische Historien" (Kidric No. 43) elime geçti. Bu kitap iki ana bölümden oluşmaktadır. İkinci ana bölümün sonunda (5. Bölümde) Georgievic'e ait Prognoma, De afflicatione ve Exhortatio'nun Almanca tercümeleri vardır. Müller bu kitabında daha çok Menavino'nun "I Cinque libri della legge, religione et vita de Turchi" (1548)'yi tercüme etmiştir. Menavino burada Georgievic'in De ritu'suna ait olan iki bölümü neredeyse olduğu gibi aynısını nakletmektedir. Bunlar, "Türklerin avcılıkları hakkında" ve "Bina ve evleri hakkında" olan bölümlerdir. Fakat Menavino'nun orijinal kitabı elime geçmediğinden, Menavino'nun mu bu bölümleri Georgievic'in (yazarın adını vermeksizin) kitabından doğrudan mı tercüme ettiği, yoksa Müller'in mi bu tercümeye ilave ettiğini açıklayamamaktayım.

Müller'in bu iki bölüme ait tercümesi şöyledir:

Von den Heusern und Gebeuwren in der Tuerkey. Cap. VII.

Die Tuerken wenden nit vil und grossen unkosten (wie der Kriegeart und gebrauch ist / welche offtmals auch die wol erbauweten Heuser und Staette eynreissen) auff zierliche und schoene Gebeuwe/ Jre Heuser seind gemeinlich von gebackenen steinen auffgefuehret/ Der Stein wirt aber auff zweyerley art zugericht/etliche werden im Feuwer gebrannt/ und etliche an der Sonnen aussgetrucknet. Jre Daecher seind an etlichen oerten/ und gemeinlich alle/ gleich wie unsere zugescherpfft/ und oben spitzig aufgefuehrt/ Aber in Natolia seind die Daecher gemeinlich flach/ wie ein Boden oder Tabulat/ mitten ein wenig erhaben, darmit das Wasser durch Canaln und Rinnen/ wann er regnet/ darauff erschiessen koenne.

(Türkiye'deki ev ve binalar hakkında. Böl. VII.)

Türkler zarif ve güzel binaları yapmak için pek büyük masrafa (savaşta genellikle iyi inşa edilmiş evler ve binalar da yıkılmaktadır) girmezler. Evlerini genellikle pişmiş taşlardan yaparlar. Fakat taş iki türde hazırlanmaktadır. Bazıları ateşte yakılmakta, bazıları da güneşin altında kurutulmaktadır. Çatıları genellikle bizimkiler gibi yukarı doğru sivrileşmektedir. Fakat Anadolu'da genellikle çatılar zemin gibi, tepsi gibi düz, ortası biraz bombeli; öyle ki, yağmur yağdığı vakit kanal ve oyuklardan akabilsin.)

Wie die Tuercken jagen. Cap. VI.

Es ist kein Volck under der Sonnen/ des mehr lust zum jagen hat als die Tuercken/ und durch solche uebung lehrnen sie allerley arbeyt tragen/ Hitz/ Frost/ Hunger/ Durst/ und andere beschwerung/ gedueltig leyden. Sie rennen dem Wilpert nach auff jren Pferden durch Berg und Thal/ rauhe und wueste oerter/ Holtz und Stein/ und jagen mit allerley Wilperth. Wann vielleicht ein wild stueck/ es sey hoch oder klein/ von den Hunden gefellt und erwuerget wirt/ lassen sie es liegen/ und essens weder Tuercken noch Christen/ so in jren landen wohnen. Was sie von Schweinen Wildpreth fahen/ geben sie den Christen/ denn es moegen auch die Musulmanni/ das ist verlaugnete Christen/ von keinem Schwein essen.

(Türklerin nasıl avladığı hakkında. Böl. VI.)

Güneşin altında [yeryüzünde] hiçbir topluluk yoktur ki, avcılığı Türkler kadar çok sevsin. Ve bununla Türkler birçok işin üstesinden gelmeyi, sıcakta, dondurucu soğukta, açlıkta, susuzlukta ve diğer sıkıntılı anlarda sabırla dayanmayı öğreniyorlar. Dağ ve bayırda, vahşi ve çorak bölgelerde, ağaçlık ve kayalıkta, atlarının üzerinde av hayvanının peşinde koşarlar ve epey hayvan avlarlar. Küçük olsun, büyük olsun fark etmez, eğer bir av hayvanı köpek tarafından öldürülmüş ise, onu orada bırakırlar ve onu ne bir Türk ne de Türkiye'deki bir Hıristiyan yer. Domuz avladıkları vakit onu Hıristiyan'a verir, çünkü Hıristiyanlığı tanımayan Müslümanlar hiç *bir domuzeti* yemezler.

Bundan sonraki üç bölüm hakkında kısa bir not :

Bundan sonraki üç bölümde Georgieviić'in De ritu (1544)'sundan sadece önemli birkaç hususa değinilip, diğer birkaç seyahatnamelerle kıyaslama yapılmakta, ayrıca Türk Kültür Tarihi açısından da ele alınmaktadır.

4. Türklerin Menşeileri hakkında[47]

Historiae Armeniorum tradunt Turcas genten Scythicam esse Zmaildan, quasi Ismaeliticam: quod essent adductiper Caspios montes, ac Caucaseas portas, usque constatinopolim... (Bkz. Türkçe Terc.) diye Georgieviḉ kitabının en başında yazar.

Georgieviḉ'in bu bölümle (Türkler'in Menşei) başlaması o dönemler için çok olağandı; zira 15. ve 16. yüzyıl Avrupası'nda Türklerin menşei konusu üzerinde çok tartışılmakta ve değişik yorumlar getirilmekte idi. Türkler hakkında ileri sürülen etimolojik hipotezler, antik çağda o zamanın barbarları hakkında yazılmış yazılara dayandırılmıştır. Mesela ortaçağın başlarına ait fabellerle donatılmış olan Herodot[48] ve Ptoleaios'un yazıları; bunlardan Büyük İskender destanında (Alexandersage) İskitlerin Büyük İskender tarafından Kafkaslar'a kapatıldıklarını ve sonra bir tilki gelip onları bir delikten dışarı çıkardığı anlatılır. İskitler'e Kızıl Yahudiler ("die roten Juden") de denilirdi. Voigt, Humanistlerin yazılarında geçen İskitlerin, harita üzerinde dilediği yere konulabilen bir topluluk olduğunu belirtmektedir.[49]

Daha 1454 yılında Nicola Sagundino "Oratio ad Serenissimum principem et novissimum regem Alfonsum" adlı yazısında İskit Türkleri hakkında etraflıca bahsetmiştir. Sagundino'nun bu konudaki iddiası 16. yüzyılda da bilinmekteydi.[50] Türklerin Troya menşei yanı sıra, Angiolella bir de Türklerin İskit ve Türkistan menşeinden söz etmektedir. 16. yüzyıl için esas temel eseri Paolo Giovio'nun "Commentario de le cose de Turchi" (Roma 1531) idi.[51] Bu kitapta Türklerin menşei hakkında şöyle bahsedilmektedir: "Türklerin ilk menşei İskitli'dir (biz bunlara Tatar demekteyiz). Bunlar çöl ve vahşi yerlerde, 'Caspium' olarak adlandırdığımız denizin karşısında, Volga nehrinin kenarında oturuyorlar. Yay ve ince ok

---

(47) Bk.: N. Melek Aksulu, "Bartholomaeus Georgieviḉ ve Türklerin Menşei üzerine", **Journal of Turkish Studies,** Volume 17, Havard universitiy 1993.

Georgieviḉ'in De Ritu (1544)'nun başında sunduğu bu ilk bölümü, daha sonraki baskılarında kaldırmıştır.

(48) Bk. **Herodot Historien,** Stuttgart 1963, s. 253-301.

(49) G.Voigt, **Enea Selvio de Piccolomini als Papst Pius II. und sein Zeitalter,** Berlin 1862, Cilt II, s. 308.

(50) Göllner, **Turcica,** 3. c., s. 51.

(51) Göllner, **ag.e.,** s. 57.

kullanıyorlar ve şimdiki gibi savaşma gelenekleri vardır. Dillerinin, İskitlilerin diliyle aynı olduğu, kaba aksanından belli oluyor."[52]

Georgieviċ'in İskit tezi, Angolello, Sagundino ve Giovio'nun tezlerini hatırlatmaktadır. Fakat Georgieviċ, bu tezin Ermeni tarihçileri tarafından nakledildiğini belirtir. Bu tarihçilerin kim olduğu konusunda okuyucularını aydınlatmaz; ancak bu tarihçinin Ermeni Hethoun olduğunu tahmin edebiliriz.

Peki Georgieviċ "Zmaildan", yani İsmaili fikrine nasıl geliyor? Türklerin İsmail'i ataları olarak benimsediklerinden söz ediyor. Halbuki İsmaili tezi Türklere değil, Araplara aittir:

İsmail, İbrahim peygamberin oğlu idi. İlk karısı Sara'nın çocuğu olmuyor diye İbrahim Hacer'i de eş olarak almıştı. Sonra Sara'nın da bir oğlu oldu, adı İshak. İki kadın birbiriyle anlaşamadığından, İbrahim Hacer'i ve İsmail'i Arabistan'daki bir çöle götürdü ve orada oğlu İsmail ile beraber Kâbeyi inşa ettiler. Kâbe tamamlandığında, Hacer ve İsmail'i orada bırakıp gitti. Kâbe'nin yakınında Curhumlar adında Arap bir kabile bulunmakta idi. Annesinin ölümünden sonra İsmail bu kabileden bir kızla evlendi. Bu sebepden, İsmail bu kabilelerinin ceddi sayılmaktadır.[53]

O halde, İsmail'i Türklerin ceddi olduğunu iddia etmek herhalde pek doğru olmaz. Herhalde (Georgieviċ'in bahsettiği) Ermeni tarihçiler, Türklerle Arapları aynı milletten saydılar veya ikisini birbiriyle karıştırdılar(!).

İslamiyeti kabul etmiş olan Türkler de, dini kayıtlardan kendi atalarını bulmak istemişlerdir: Nuh peygamberin dört oğlu vardı. Kenan (Yam) adındaki oğlu inananlardan değildi. Ham, Sam ve Yafes ise inananlardandı. Tufandan sonra bu üç oğlunu değişik bölgelere gönderdi. Ham Hint bölgesine, Sam İran'a ve Yafes kuzeye gitti. Nuh oğullarına şöyle dedi: "Sizden başka ademoğulları hayatta kalmadı. Bu yüzden sizler bu üç bölgede çoğalacaksınız." Bazılarının dediğine göre Yafes bir

---

(52) Bk. Göllner, **a.g.e.**, s. 57. 1537 yılına ait Wittenberg baskısından ("Ursprung des Türckischen Reichs") tercüme edilmiştir "Die Türcken haben jren ersten ursprung von den Scythen (Welche wir Tartarn nennen) die denn jnn den wüstungen und wildnissen, jenseits dem meer, welches Caspium genent, bey dem wasser Volga wonen, dieses gibt jre Sitten und manir, so füren sie auch solche handbogen und lange dünne pfeil halten den selbigen brauch zu kriegen. So ist es etlicher mas zu mercken, aus jrer trotzigen hoffertige sprach, welche der Skythischen gleich lautet."

(53) **İslam Ansiklopedisi**, İslam Alemi Tarihi, Coğ., Etnoğrafya ve Biyografya Lugatı, V. Cilt II. Böl., İstanbul 1977. Bk. Kasasu'l Enbiya, Abdulvahab en Neccar, s. 92-95.

peygamberdi. Babasının emrine uyarak Yafes Cudi dağını (Ağrı) terk etti, İtil (Volga) ve Yayic (Ural) yakınlarına geldi ve orada 250 yıl kadar yaşadı. Onun da sekiz oğlu oldu: Türk, Hazar, Saklap, Rus, Minak, Çin, Kimari, Tarih. Yafes öldükten sonra yerine oğlu Türk geçmiştir.[54]

Sanırım Georgieviċ, Türklerin atasının İsmail olduğu fikrini, Türkiye'de bulunduğu süre içinde değil de, Avrupa'ya döndükten sonra duymuştur. Bu düşünce Georgieviċ'den sonra da devam etmiştir; mesela 1596 yılında Heinrich Knaust Türkleri Arap şeceresine sokmuştur.[55] Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, Georgieviċ, Avrupa'da hâkim olan İskit ve Arap şeceresi tezini sentez etmiştir; ancak bunu Türklerden öğrenmediği de kesindir.

Batı'da, 15. / 16. yüzyılda, Türklere göre kılıf uydurulan İskit destanı, Ortaasya Türk ve Moğolların eski destanı olan "Ergenekon" destanına şaşırtıcı derecede benzemektedir. Ergenekon destanı için en önemli kaynak olarak Reşideddin'in "Cami üt-Tevarih"i gösterebiliriz.[56] Burada Reşideddin Moğolları Türklerin bir kavimi olarak göstermektedir:

Bu kutsal kitabın girişinde de söylendiği gibi Moğol boyları, genel olarak Türk boylarının bir bölümüdür. Bu her iki kavimin de, şekilleri ve dilleri birbirine benzer. Bunların hepsi de, Nuh Peygamber'in oğlu olan Bulcu-Han'ın soylarından türemiştir. Bulcu-Han, bütün Türk kavimlerinin atası idi.[57] Daha sonra Moğollarla Türklerin birbiriyle yapmış olduğu savaş anlatılmaktadır. Bu savaşın sonunda sadece bir kadınla bir erkek kalır; bunlar da Türkler tarafından bulunma korkusuyla iki dağın arasındaki dar geçitten geçerek Türklerden gizlenirler. Bu geçitin sonunda uzun güzel bir ova uzanır; ve orada çoğalırlar. Fakat yıllar geçtikten sonra artık buraya sığamaz olurlar. Sonunda dağın bir duvarının demirden olduğunu keşfederler ve bunun üzerine kömür ve odun getirip büyük bir ateş yakarlar. Böylece demir erimeye başlar ve kayalar arasından bir yol ortaya çıkar.

---

(54) Ebu'l Gari Bahadur Han: **Türk Şeceresi (Şecer'i Türk)**, Çağatay şivesinden Tük şivesine nakleden Dr. Rıza Nur, İstanbul 1925.

(55) Bk. Göllner No: 2200, **Turcica**, 2. c.: "Die Schrift sagt . . . wie das Agar die Magd Abrahe sey stoltz worden, als sie sahe, dass sie schwanger ging, also dass sie die Frau musste ausstossen, und wie sie darnach wieder zu jr kam und den Sohn Ismael gebahr, davon der Engel verkundigt, wie er ein wilder Mensch, wurde seyn und streitbar und sich setzen wieder alle seine Brüder. Daher mans doch dafür helt, dass der Türcke von diesem Ismael herkomme der gewohnet hat in Arabien, daher sie auch Ursprung haben, das man Hafeneros heisset die Sarracener."

(56) Bk. Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, Cilt I, Ankara 1971, s. 61.

(57) Karş.: Ebu'l - Gari Bahadur Han'ın **Türk Şeceresi**.

Ortadoğu ve Avrupa kavim halkı, buna benzer bir destan anlatırlardı; bu destana göre bir "barbar kabilesi" Kafkas dağlarının "demirden olan bir geçidini" aşarak yeryüzüne dehşet ve karmaşa getirmişlerdir. Bu inanç tamamıyla, Tevrat'ın ve Kur'an'ın tesiriyle ortaya çıkmıştır. Zira her iki Kutsal Kitap'da bu tür bir barbar kavminden (Kur'an'da "Yecüc Mecüc", Tevrat'ta "Gog ve Magog"(58)) söz eder. Bazı İslam bilginleri bile Türklerin menşeini Yecüc ve Mecüc'e dayatırlar, bazıları da Türklerin Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'den geldiklerini iddia ederler.(59)

Süryani Hıristiyanları, Hunlar hakkında şu efsaneyi anlatmaktaydılar: Hunlar, Kafkas dağlarının tek geçidinin önünde, kuzeyinde yaşamakta idiler. Büyük İskender, Hunların güneye geçip etrafı talan etmelerinden ve insanları öldürmelerinden korktu. Bunu engellemek için, Büyük İskender ordusuyla yola çıktı. Doğu Anadolu'ya gelip, oradan Muşaş dağını geçtiler ve etrafı yüksek dağlarla çevrili bir ovaya geldiler. Büyük İskender bu dağları görünce hayretler içinde kaldı. Bu ovanın yakınında oturan bazı tüccarlar, bu dağın arkasında Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'in soylarının oturduğunu Büyük İskender'e bahsettiler. Bunun üzerine Büyük İskender askerlerine, Hunların dışarıya çıkmalarını engellemek için, demirden bir kapı yapıp bu geçiti kapatmalarını emretmiş. Büyük İskender bu kapıya şu kitabeyi yazmış: "Hun kralı ve onun kavimi bu dağları aşıp İran'ı ve Roma'yı ellerine geçirecekler. Sonra da ülkelerine geri dönecekler. 927 yıl bütün yeryüzüne hakim olacaklar. Bu Tanrı'nın buyruğudur."(60)

Büyük İskender ile ilgili diğer destanlarda sözü edilen bu kavim "Hunlar" değil, "Kızıl Yahudiler" veya "İskitler"dir. Yani kısaca, Ergenekon destanı, Büyük İskender destanı, Heredot'un İskit hikâyesi ve her iki Kutsal Kitap'ta söz konusu olan Yecüc Mecüc (Gog ve Magog) arasında benzerlikler vardır ve aralarında mütekabil tesirler görülebilmektedir.

Georgevic'in Türklerin menşei hakkında yazdıklarına bakarsak, şu neticeler ortaya çıkar:

---

(58) Bk. Caelius Augustinus, **Sarracenischen Geschichte,** Basel 1580: ". . ., das sie (Türken) ihren Ursprung von Gog und Magog nemmen, wie solche, deutlich in der Göttlichen Schrift, in der Offenbarung Johannis meldet wirt." (. . . Türklerin Gog ve Magog'dan geldiklerini Johannis'in izharında Kutsal Kitapta çok açık bir şekilde anlatılmaktadır.)

(59) Bk. İmam Şarani, **Ölüm-Kıyamet-Ahiret ve Ahirzaman Alametleri,** İstanbul 1981, s. 310.

(60) Bk. B. Ögel, **a.g.e.,** s. 71.

1. Tamamıyla Avrupa - Hıristiyan görüşünü benimsemiştir; buna kaynak olarak da, Ermeni tarihçilerin yazdıklarını verir.

2. Türkleri Barbar kavmiyle eş tutup, onların İskit kavminden geldiklerini söyler.

3. Türklerin Yafes soyundan geldiğini değil, Arapların kendileri için benimsemiş oldukları "İsmaili" soyundan geldiklerini,

4. Büyük İskender destanından da esinlenerek, Türklerin Kafkas dağların geçitinden çıkıp, İstanbul'a kadar geldiklerini söyler. Ancak efsanelerdeki gibi, bulundukları yerden çıkmaları bir tilki değil, bir Ermeni kralın komutanı sebep gösterilmiştir.

İlginçtir ki, Türkler özellikle 16. yüzyıl Avrupası'nda zihinleri epey meşgul etmişlerdir; dinî ve siyasi tartışmalara neden olmuşlardır. Ve Türkler hakkında çıkan yayınlar, 16. yüzyılda Türklerle yapılan savaşlar nedeniyle doruğa ulaşmıştır. 16. yüzyılda, günlükler, kronikler, mektuplar, bildiriler, gazeteler ve Türk şarkıları, Avrupa insanının Türkiye ve Türk tehlikesi hakkında düşüncelerini oldukça etkilemiştir. Bu büyük düşmanın veya kurtarıcının kim olduğu, nereden geldiği, o zamanın Avrupası için gerçekten çok önemli bir konu sayılırdı.

5. İslamdışı töreleri

Mezar ve Defin

Georgiević mezar için "Tulbe" diye bir Türkçe kelime kullanmakta ve özellikle bir kralın tabutunun üzerine bir ibadet yeri inşa edildiğini, kralların şehrin içinde bir yerde gömüldüğünü ve yabanî hayvanların mezarın üzerinden geçmemesi ve oraya herhangi bir zarar vermemesi için, zenginlerin olsun fakirlerin olsun mezarlıklarının neredeyse bir kilise mihrabı yüksekliğinde olduğunu açıklamaktadır.

Bu Tulbe kelimesiyle Georgiević "Türbe"yi kastetmektedir. Ama Türbe'yi burada esas anlamda almamış olup, çok geniş bir anlam kazandırmıştır. Bu kelimenin spesifik anlamını Georgiević kullanmamaktadır. Orta Asya Türkleri mezarlığın üzerindeki yüksekliğe "tepe" veya "tübe"[61] demekteydiler. Fakat günümüzde kullanılan bu sözcük esasında Arapçadan gelmektedir[62] ve Arapçada da mezar anlamını taşımaktadır.

---

(61) W. Barthold, "Tüklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair", **ZWO Dergisi, CXXV. Belleten,** Sayı 43, Ankara 1947. Bk: A. İnan, **Makaleler ve İncelemeler,** Ankara 1968, s. 362d.

(62) Heffening, **a.g.e.,** s. 75 ve 120.

Wilhelm Rubruk da seyahatnamelerinde, 13. yüzyılda ki Türk kavimlerinden olan Kıbçak - Komenler'in mezarlarından, söz eder. Bu Türklere ait mezarların üzerinde bir yükseklik olduğunu ve ayrıca zengin kişilere ait mezarların üzerine de piramitimsi evlerin inşa edildiğini anlatır.[63]

Orta Asya Türklerin İslamiyete geçişi o kadar kolay ve basit olmamıştır. Mezarın üzerine inşa edilen yapılar, İslam öncesi bir gelenek görenekten başka bir şey değildir. Bu gelenek, İslamiyet'e uymasa bile[64] varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Dernschwam ve Schweigger'e kıyasla, Georgieviċ'in türbeler konusunda pek bilgi sahibi olmadığı görülmektedir:

(SCHWEIGGER)

Diese Capellen seyn ausserhalb mehrtheils mit weissem klaren Marmor gemaurt/ inwendig getuencht/mit vergueldtem Laubwerck/ und sonsten mit Laubwerck von Farben und Türckischen Schrifften geziert/ dessgleichen stehn auch Wachsskertzen zum schein und zier drinnen/ die man nicht anzuendt/ aber viel brennente Ampeln/ die kertzen seyn von weisem Wachs eines Schenckels dick/ und eines Manns hoch/ zween oder drey Prister sitzen/ die nichts thun dann lesen und beten/ wann jhrer einer stirbt..[65]

(Bu küçük kilisenin dış yüzeyinin büyük bir kısmı temiz beyaz mermerle döşenmiştir. İçi altın kaplama dal şekilleri ile boyanmış ve bundan başka bir de renkli dallarla ve Türkçe yazılarıyla süslenmiştir. Ayrıca, aydınlatma ve süs amacıyla mumlar bulunur. Bu mumlar söndürülmez, çok miktarda yanan lamba vardır. Mumlar beyaz bal mumundandır ve bir bacak genişliğinde olup bir adam boyu yüksekliğindedir. İki veya üç din adamı bulunur ve biri ölünce, okumaktan ve dua etmekten başka bir şey yapmazlar.)

---

(63) W. de Rubruk, **Doğu Ülkelerine Seyahat,** A.İ. Malein tercümesi, Petersburg 1911, s. 80. Bk.: İnan, **a.g.e.,** s. 365.

(64) Bk. **Riyazüs-Salihin ve Tercümesi.** Diyanet İşl. Bşk. Y. Sayı 64, Ankara (tarih yok), s. 279: "... Resulu'llah salla'lahu aleyhi ve sellem, kabrin kireçle yapılmasını, kabir üzerinde oturulmasını ve kabir üzerine bina ve kubbe yapılmasını nehyetmiştir."

(65) Salomon Schweigger, **Ein Newe Reysbeschreibung aus Teutschland,** s. 108 d.

(DERNSCHAM)

Der turcken prauch ist: wo ire khaiser vnd khinder begraben ligen, wie man zw Constantinopel sicht in sunderlichen capeln neben den grossen kirchn, ligt das vngeziffer ob der erdt in sarchen, mit gulden stuken bedegt, darbey etliche hutter ader pfaffen, die darvon ire besoldung haben, tag und nacht ligen, vnd taglich iren turkischen bundt binden, der zum haupten stet vnd darneben wache, wie die Juden das grab Christi.(66)

(Türklerin geleneği şöyledir: Kayzer ve çocuklarının mezarında yattığı yer, Konstantinopel'de görüldüğü gibi büyük kiliselerin yanında özel olarak yapılmış küçük kiliselerdir. Bu haşarat, toprağı üzerinde tabutun içinde yatmaktadır; altın sırmalı örtülerle örtülmüştür, yanında da papazları ücret karşılığında gece gündüz yatmakta ve hergün mezarın baş ucundaki Türk başlığını sarmakta ve mezarın yanında bekçilik etmektedir, tıpkı yahudilerin İsa'ya ait mezarının başında durduğu gibi).

Herhalde Georgieviċ'in türbeleri görecek veyahutta inceleyecek fırsatı olmamıştı. Çünkü o bir savaş esiri idi ve serbest bir şekilde -Dernschwam ve Schweigger gibi- gezip inceleyecek durumda değildi. Fakat Georgieviċ, alelâde Türklerin defin merasimini oldukça teferruatlı anlatmaktadır:

Saepius eo'cum lucturedeunt, inferias ciborum monumento superposito, panes, carnes, caseum, oua, lac, nouendialis coena, more Ethnicorum, pro anima defuncti deuoratur a pauperibus, aut auibus coeli, et formicis. Dicut enim aeque gratum esse Deo, offeri eleemosynatam brutis egetibus que hominibus, cum ob amorem Dei offertur. Multies vidi, qui auiculas reclusas, data pecunia valoris auiculae, eulare iusserint:... (B.G. 15; 5-14).

(Ölünün yakınları, oraya sık sık derin bir üzüntüyle gelirler. Ölünün ruhu için yemek getirirler. Kabrin üzerine ekmek, et, peynir, yumurta ve süt koyarlar. Dokuz gün boyunca süren bu yemek, tıpkı putperestlerin geleneklerinde görüldüğü gibi, ölünün ruhu içindir. Bu yemeği, fakirler, hatta göklerdeki kuşlar veya karıncalar yer. İnançlarına göre, sadakanın kime verildiği önemli değil, ister insana verilsin, isterse hayvana verilsin, Tanrı için fark etmez. Önemli olan, verilen sadakanın Allah rızası için verilmesidir. Kafesteki kuşları sırf serbest bırakmak için satın alanları, çok gördüm).

---

(66) Babinger, Hans **Dernschwamms Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel u. Kleinasien,** München 1923, s. 112.

Schweigger, parayla tutulan ölü ağlayıcılarından söz eder. Bunlar geceleri sokaklarda "hu hu hu" diye acıklı bir şekilde ağlarlarmış[67] ve bu gelenek Yahudilerden geliyormuş. Fakat bu ağlama âdeti Türklerde daha Şamanizm zamanında bile vardı. Kadınların ölünün arkasından dövünerek, bağırarak ağlamasını Hz. Muhammed kesin olarak yasaklamasına[68] rağmen, İslamiyetten sonra da bu şaman âdeti devam etmiştir.

Georgievic'in sözünü ettiği ölü yemeği[69] de eski bir Şaman törenidir. Fakat bu ilkel Şamanizm töreni zaman içerisinde esas mânasını kaybetmiştir. İlk şekliyle bu yemek tamamıyla ölünün kendisine yöneltilmiştir. Ölünün ruhunun kötülük yapmaması için ona yiyecek bırakılıyordu. Bu zamanda bile, Kazak-Kırgız Türkleri İslamiyeti kabul etmelerine rağmen bu yemek töreni yapılmaktadır: Önce Kur'an okunur. Sonra eski Şamanizm töreni başlar. Mezarın üstüne kımız dökerler, sonra ateşin içine et parçaları ve hayvansal yağları atarlar ve şunu söylerler: "Tiyebersin" (ölüye yarasın).[70]

Schweigger de bundan bahseder:

Sie bringen auch Ihre Opfer/ Brodt / Eyer/ Flelsch/ legens zum Grab/ den Vogeln/ den Aomeisen und thieren zu guten.[71]

(onlar kurbanlarını ekmek, yumurta ve et de getirirler; mezarın üzerine, kuşlar, karıncalar ve hayvanlar için koyarlar.)

Dernschwam da şöyle yazar :

Bin ich berlcht worden, das den korban sey, sol souil sein, als von der selen seligkeit wegen ..., und in der kirchen fur in gebeten und gesungen, hot man also den vogeln auch ein almus und flaisch in die lufft auffgeworfen.[72]

---

(67) Schweigger, **a.g.e.**, s. 199: "umb Geld bestellten Totenklaeger, die dess nachts auff Gassen herumb/ schreyen stets gantz klaeglich hu/hu/hu..."

(68) **Riyazü's-Salihin ve terc.** 3. cilt sayı 64, s. 212 d.: "(Ölüler için) avuç içi ile yüzlerini, yanaklarını döven ve yakalarını yırtan, Cahiliyye devrinin âdeti üzere feryad ü figan eden bizden değildir." - "Kim ki meyyite feryad ederek ağlarsa, o meyyit kendisine yapılan bu navha (feryat) sebebiyle Kıyamet gününde azab olunur."

(69) Orta Asya Türkleri bu yemeğe "ölü aşı" derler. Bk. A. İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", **Makaleler ve İncelemeler**, s. 465: "XI. yüzyılda doğudaki Müslüman Türkler Şamanizmdeki yog (matem) törenini de islamiyet bakımından izah ederek yaşatmağa çalışmışlardır."

(70) A. İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", **Makaleler ve İncelemeler**, s. 466.

(71) Schweigger, **a.g.e.**, s. 200.

(72) Babinger, **a.g.e.**, s. 90 d.

(Bana anlatılana göre, ruhun huzuru için kurban kesilmekte . . . ve kiliselerde onun ruhu için dua ve ilahi okunmaktadır; kuşlara da sadaka verilmekte, havaya et atılmaktadır.)

Georg von Ungarn'da bundan bahsetmektedir:

"Yağmurun yağması için veya güzel bir havanın olması için, veyahutta herhangi bir sıkıntıdan beladan kurtulmak için herhangi bir aziz kişinin mezarına gidilir; ona hediyeler sunulur, dualar okunur ve sonra büyük ümitlerle evine döner. Bu törenlerde sık sık bulunmuşumdur, çünkü mezara bıraktıkları yiyeceklerden çok güzel şeyler almışımdır."(73)

Georgieviċ, bu törenin bâtıl olduğu bilincindedir. Ama ilginç olan şudur ki, bu sefer Müslümanlarla bâtılı birbirinden ayırmıştır. Fakat Georgieviċ'in, Schweiger'in, Dernschwam'ın ve G. v. Ungarn'ın sözünü ettiği bu yemek sunma töreni Şamanizm kadar İslami özellikler de taşımaktadır. Çünkü artık bu ölüye yemek sunma motifi ilk manasını yitirmiş ve tamamıyla Allah rızası için yapılmıştır. Ve bütün bunların Allah rızası için olduğunu Georgieviċ'de belirtmektedir.

6. Yabancı (İslamdışı) tasavvur

Genelde Georgieviċ gördüğü İslamiyeti anlatır, ama kitabının bazı yerlerinde Antik ve Hıristiyanlığa ait tasavvurları İslam dünyasına taşımaktadır; çünkü burada Georgieviċ'in bilgisi yeterli gelmemektedir. O, bazı şeyleri ancak daha önce edindiği bilgilerle izah edebilmektedir. Bu düşünme sistemini, otomatik benzerlik (Analogie) olarak da adlandırabiliriz.

a. Antik Yapı :

Georgieviċ bazı yerlerde Antik kültüre ait olan Tanrılar dünyasını kullanmaktadır:

Bk. (B.G. 7; 18d.) **Sunt carmina amatoria Deae ipsorum lingua Assich vocatae, id est, Dea amoris.** (Bunlar, bir Tanrıça'nın aşk şarkılarıdır. Kendi dillerinde "Âşık" diye adlandırdıkları, Aşkın Tanrıçası'dır.)

---

(73) Wilfried Buch'un Almanca tercümesinden; basılmıştır.

Özellikle 16. yüzyılda, Âşık, dinî konulara değinen şairlere denmekteydi. Bunlar Tanrı'ya olan aşklarını dile getirirlerdi. Daha sonraları, saz eşliğinde söyleyen bütün şairlere bu isim konulmuştur. Ve bu âşıkların değindiği konular da genellikle İslam dışı olurdu.

Georgieviċ, Aşk Tanrıçası'nın şarkısı olarak şu Türkçe beyiti örnek olarak vermektedir:

Bir iken beş on eyledim derdumi
Yaradandan istemişem yardumi
Terk eyledum zahmanumi yurdumi
Neyleyim yenemezsem gönlümü

Bu beyit, tıpkı Yunus Emre şiirlerinde olduğu gibi, Tanrı sevgisini ve Tanrı'ya sığınma temasını işlemektedir. Georgieviċ, "Aşk" ve "Âşık" kelimelerini aynı anlamda ele almakta olup, "Âşık" için "Dea amoris", yani Aşk Tanrıçası olarak Latinceye aktarmaktadır. Ayrıca, tıpkı Antik çağda olduğu gibi, "Aşk" olayını kişileştirmiştir.

Antik dünyasına ait başka bir tasavvur da şudur:

(B.G. 18; 11d.) **ij omnem vitam, et salutem in protectione Fortunae Deae, ipsorum lingua Nassup, siue Ctsutara dicta (. . .) quicquid die natiuitatis uniuscuiusuis Fortuna Dea capiti inscript, id euitare impossible erit.** (Bunlar, hayatlarını ve selametlerini "Nasip" veya "sitare" dedikleri "Fortuna" Tanrıçası'na bırakırlar... İnsanın başına gelecek olanlar, "Fortuna" Tanrıçası, o kişinin alnına doğar doğmaz yazar.)

Buradaki sutara(74) sitare kelimesi bugün artık kullanılmamaktadır; "şans, kader" anlamını taşır, yani Nasip ile eşanlamlıdır. Georgieviċ "Fortuna", yani Şans Tanrıçası'yla yine Kader denilen (İslami) olayı, Antik anlayışa göre kişileştirmiştir.

b. Hıristiyan tasavvurları :

Georgieviċ Ramazan Bayramı'nı Paskalya (Paschalis; bk. B.G. 3 ve 4) olarak adlandırmaktadır, çünkü Hıristiyanların da kendine göre oruç tutma günleri vardır ve bu günlerin bitiminde Paskalya'yı kutlarlar. Ayrıca Georgieviċ, sünneti "Mysterium" (bk. B.G. 5; 5), yani Katolik kurban

---

(74) Heffening, a.g.e., s. 62 ve 119.

ayininde olduğu gibi, kiliseye İsa'nın mistik bedeni olarak, mistik bir şekilde kabulü olarak tasvir etmekte. Katolik düşünceye göre, Hz. İsa yedi bağışlama aracını (vaftis, kurban ayini, kilise mihrab sakrementi, tövbe, son yağlama, günah çıkarma, evlilik) koymuştur; bunlara "Mysterien" (sırlar) denilmektedir.

Deritu'yu birbirinden habersiz olarak 1545 yılında Almancaya tercüme eden Herold ve Brusch, bu sözcüğü ("Mysterium") atlamışlardır. Belki de kendileri Protestan oldukları için Katolikle ilgili sözcüklerden uzak durmak istemişlerdir.

İslami düşüncede "Kutsal Ruh" olmamasına rağmen, Georgieviċ "Nefesoğlu"dan "Kutsal Ruhun oğulları" olarak bahsetmektedir:

(B.G.3; 36-44) **atq inter orandum corpus continuo agitatu, et vociferationibus mire affligunt, vt saepius viribus et animo defectae, in terram pronae concidant et si aliquae ab eo tempore se grauidas senserint, Spiritus fancti gratia imprenastasse esse affirmant. Cumqz pariunt, ab ipsis nati Nefes Oglu, id est Animae, vel Spiritus sancta filij appellantur.** (Dua etmeleri esnasında vücutlarını devamlı hareket ettirirler ve yüksek sesle bağırırlar; öyle ki, sonunda fiziksel ve ruhsal açıdan bitkin bir hale gelirler. Eğer kadınlardan biri ibadetten sonra kendisinin gebe kaldığına inanırsa, o zaman Kutsal Ruh'un inayetiyle gebe kaldığını düşünür. Doğan çocuğa da kendi dillerinde "Nefesoğlu" derler, yani ruhun veya Kutsal Ruh'un oğulları anlamını taşır).

Bu konuda Nefesoğlu'dan Georg von Ungarn da bahsetmekte olup, Hıristiyanlık'la bir benzerlik görmektedir:

"Büyük bir mucize olarak görülmektedir: Söylenildiğine göre, birçoğu erkek spermi olmadan oluşmuş ve doğmuştur. Bunlara Nefesoğlu denilmektedir. Gelecek bölümde bunlardan bahsedeceğim. Bedensel günahdan uzak duran bu kadınların böyle hamile kalmaları çok inandırıcı görünüyor. Bu annelerin esasında bu dervişlerin karıları olup, tabii yoldan değilde insanoğluna sır olan şeytani güçlerle oğullarını doğurması mümkündür."(75) "Bu yüzden Hıristiyanların inancı (Meryem'in kimseyle münasebette bulunmadan hamile kalması), Türklere garip gelmemektedir."(76)

(75) Buch'un Alm. terc. den, Bölüm 15.

(76) Buch'un Alm. terc. den, Bölüm 14.

Georgieviċ, bu mucizevî gebe kalma olayında ibadetin rolü olduğundan bahseder; Georg von Ungarn ise, ermiş kişinin nefesini neden olarak gösterir. Aslında halk inancında daha birçok mucizevi gebe kalma olayları vardır; mesela Hacı Bektaş Veli'nin müridlerinden Dede Baba adında bir zatın, Hacı Bektaş Veli'nin kanını içen bir kadın tarafından dünyaya getirilmiş olduğuna inanılır.[77] Bazıları da, Hacı Bektaş'ın kendisinin Nefesoğlu ('Nefha' Tanrı demektir, yani Tanrı'nın oğlu) olduğunu söylemektedir.[78] Bu oğullar kutsal sayılırdı.[79] Fakat Georgieviċ'in sözünü ettiği "Kutsal Ruh" Hıristiyanlık inancından gelmektedir ve onun bu inanca ait bir sözcüğü yakıştırıp kullanması da çok doğal sayılır.

Birçok tarikatlar İslami kurallardan kendisini neredeyse tam anlamıyla sıyırmış ve eski Anadolu inançlarından, Yeni Platonculuk'tan, Pythagoras - Orpheus düşüncelerinden, başta Zerdüştlük olmak üzere, eski İran -Hind inançlarından beslenmiştir. Ancak, sadece Doğu değil, Batı felsefesinde de özellikle Yeni Platonculuk yer etmiştir. Mesela, Hıristiyanlık'taki özellikle Kutsal Üçleme (Tanrı baba, Tanrı oğul ve Kutsal ruh)'nin "tanrısal özde birliğe ulaşan, üç oluş aşaması olduğu görüşünü savunan düşünürler. Yeni Platonculuk'un fışkırma (perilampsis) kuramına dayanırlar."[80] O halde bizim tasavvuf kurumu olan tarikatlarla Hıristiyanlık'daki bir takım tasavvurlar arasında benzerliklerin olması gayet doğal sayılabilir.

Hemen hemen bütün Anadolu tarikatlarında "nefes ve nefes verme" önemli bir rol oynar. Zira, "şeyhin (veya dervişin) soluğu uğurludur" kanısı yaygındır: Soluğu veya nefesi ile sağlıksızları sağlığa kavuşturduğu, gebe olmayan kadını gebe bıraktığına, ölüleri diriltiğine halk inanır.[81] Böylece şeyhe veya dervişe üstün nitelik yükletilir. Buna karşılık İslam peygamberi, olağanüstü niteliklerin yalnız Tanrı'da bulunduğunu, çevresinde toplananlara söylemiştir.[82]

---

(77) Hasluck, F.W., **Bektaşilik Tetkikleri,** Çev. Ragıp Hulusi, İstanbul 1928, s. 5.

(78) Hasluck, **a.g.e.,** s. 5.

(79) Georg von Ungarn (Alm. Terc.): "Von jenen oben erwaehnten Nefes ogli schliesslich heisst es, das immer zwei bis drei in der grossen Stadt Bruscia gehalten werden. Wenn man van ihren Haaren oder ihrer Kleidung etwas bekommen kann, so vertreibt das, wie gesagt wird, jede Krankheit..." (Yukarıda bahsedilen Nefesoğullarından iki veya üçü Bursa adlı büyük şehirde tutulur. Onların saçından veya elbisesinden bir parça alınabildiğinde, her türlü hastalığı def ettiği söylenmektedir...)

(80) Bk. İsmet Zeki Eyuboğlu, **Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar, Mezhepler Tarihi,** 1987 İstanbul, s. 81. Ayrıca bk. 86.

(81) Hasan Özdemir, **Die altosmanischen Chroniken als Quelle zur Türkischen Volkskunde,** İslamkundliche Untersuchung, Cilt 32, Freiburg 1975, s. 257 d.

(82) Daha geniş bilgi için bk. Eyuboğlu, **a.g.e.**

7. Sonuç

Georgieviċ daha yazısının başında, bu kitapçığı, başka yazarların etkisi altında kalmadan kendi bilgi ve gözlemlerine dayanarak yazdığını vurgulamaktadır. Bu tür yazılar genellikle günlük türüne girer. 15. - 16./17. yüzyıllarda yazılan Türkler hakkındaki yazıların çoğu günlük veya seyahatname türündendir. Yani yazar, bu tür yazılarda anlatımı boyunca kendisini gizlemez ve kendisini katmaktan çekinmez. Zaten Hümanizm akımının hüküm sürdüğü 16. yüzyılda, insan (homo) unsuru ön plana geçtiğinden olacak ki, kendi bilgi ve gözlemlerini anlatan yazılar epey artmıştır. Halbuki Georgieviċ, kendi bilgi ve gözlemlerine dayanarak yazdığı **De ritu**'da mümkün olduğunca kendini soyutlamak istemiştir.[83] Böylece bu yazı günlük türünden uzaklaşıp daha çok bir rapor havasına bürünmektedir. Dernschwam, Schweigger ve Busbecq gibi kendi çağdaş yazarlara kıyasla, Georgieviċ **De ritu** adlı yazısında oldukça soğuk ve donuk bir anlatım tarzı kullanmıştır. Fakat bu anlatım tarzı onu kısmen olumlu yönde etkilemiş olabilir. Mesela kendisi Türk dostu olmadığı halde, Türklerin birçok olumlu iyi yönlerini gizlememiştir: Türk ordusunun disiplini ve kahramanlığı; Türklerin soğukluğa, açlığa ve susuzluğa karşı dayanma güçleri; Türklerin Hıristiyanları mahkemede kendilerinden ayrı tutmamaları ve eşit davranmaları; avcılıktaki ustalıkları; insanlara karşı olduğu gibi hayvanlara karşı da iyilikte bulunmaları; okullarda kız çocuklarına da eğitim fırsatı vermeleri; fakirlere ve yolculara yardım amacıyla yapılan hayır kurumları oluşturmaları; Türk yemeklerinin lezzetli oluşu ve bol meyve sebze yetiştirmeleri gibi...

Georgieviċ'in Türkler hakkındaki olumsuz düşünceleri en çok dini konularda ağırlık kazanmaktadır. Mesela, Türk din adamlarının bilgisizlikleri; Türklerin inanç sebebiyle değil de sadece ticari amaçla hacca gitmeleri gibi. Bundan başka, Georgieviċ bir de kendi ülkesindeki el sanatları ustalarını Türkiye'dekilerle kıyaslar ve Türkleri bu konuda oldukça yeteneksiz bulur. Türklerin, Hıristiyan esirlerine karşı, özellikle kadın esirlere karşı zalimce tutumları ve Türkiye'de yaşayan gayrimüslim ailelerin erkek çocuklarını alıp götürmeleri de Georgieviċ'in Türkler hakkındaki olumsuz izlenimlerindendir.

Türkler hakkındaki bu yazının son bölümünde, Georgieviċ bundan önce takındığı oldukça tarafsız sayılan tutumunu terk edip, Müslümanlara ve Hz. Muhammed'e karşı duyduğu nefretini dile getirir. Böylece, Türklerin iyi

yönleri hakkında yazdıklarını bir kalemde silmiş olur. Ancak Georgieviċ, bu yazının sonraki baskılarında isabetli bir kararla bu kısmı çıkartır, zira bu paragraf yazının kalitesini bozmakta ve tarafsızlığına gölge düşürmektedir, ayrıca eserin anlatımı içinde bir bütünlük sağlayamamaktadır.

Yazar, haliyle bir Avrupalı'ya ilginç gelen konulara değinmiştir. Bazen de Türkleri Avrupalılarla kıyaslamıştır. Bir takım Türk veya İslamiyet'e dayalı tabirleri Hıristiyanlığa veya Antik anlayış çerçevesi içine uydurmaya çalışması tabii ki bazı yanılgılara sebep olmaktadır; mesela Georgieviċ (birçok Avrupalı gibi) Türklerin Ramazan Bayramı'nı Paskalya olarak, "Nefesoğlu"nu da Kutsal Ruh'un oğlu olarak nitelemektedir. Ayrıca Antik kültüründen gelen "Tanrıça" deyimini birkaç defa kullanmıştır: Âşık için Aşk Tanrıçası, Nasip için Kader Tanrıçası gibi.

Georgieviċ başka yanılgılara da düşmüştür. 25. bölümde yazar, Türklerin, vücudun belirli yerlerinde bulunan kılları aldıklarını ve eğer oradaki kıllar temizlenmeden camiiye girerlerse, o zaman ceza olarak ateşe atıldıklarından bahseder. Georgieviċ, bu "ateşe atılmak" tabirini dünyevi anlamda ele almıştır. Halbuki İslamiyette, Avrupa'da o zamanlar alışagelmiş olan "insanları yakarak cezalandırma geleneği" hiçbir zaman uygulanmamıştır.(84) Burada "ateş" kelimesiyle esasında "Cehennem ateşi" kastedildiğini herhalde Georgieviċ aklına getirememiş olmalıdır.

---

(83) B. Georgievic, De Turcarum ritu et caeremoniis, Antwerpen 1544, s. 3a.

(84) Bk. Franz Taeschner, "Georgios Gemistos Plathon. Anhang. Über einige Faelle von Ketzerverbrennung bei den Osmanen", **Der Islam,** c. 18, Berlin-Leipzig 1929-31, s. 241d.:

"Ketzerverbrennung ist m. W. nur auf christlichen Boden in Gebrauch gewesen; weder bei Juden, noch bei Muslimen ist sie in grösserem Umfange geübt worden. Letzteren verbot sie sich durch das allgemeine Verbot, ein lebendes Wesen durch Feuer zu töten, von selbst. Dieses Verbot stützt sich auf einen angeblichen Ausspruch des Propheten, der bei Abu Da'ud (Kap. Gihad, bab 112) folgendermassen lautet: 'Niemand darf ein Wesen durch Feuer peinigen, als nur der Herr des Feuers', d. i. Gott. (...) Wenn auf islamischen Boden ausnahmsweise eine Lebendigverbrennung vorkommt, so handelt es sich meist um einen Fall von gesteigerter Affekthandlung, einen Racheakt oder dgl."

(Dini akidelerinden sapanların yakılarak öldürülmesi, bildiğim kadarıyla sadece Hıristiyanların topraklarında alışagelmişti; ne Yahudilerde, ne de Müslümanlarda önemli bir çapta uygulanmamıştır. Zaten bir canlının yakılarak öldürülmesi onlarda yasaklanmıştı. Bu yasak, Abu Da'ud (Baş. Cihad, bab 112)'da Peygamberin hadisi olarak şöyle söz edilmektedir: 'Hiçbir kimse bir canlıya ateşle işkence çektiremez, ateşin efendisi hariç', yani Tanrı. (...) Eğer İslami topraklarda canlıların yakılması olmuş ise, o zaman bu genellikle aşırı galeyana gelme, bir öç alma duygusu veya buna benzer durumlarla ilgilidir.)

Osmanlıların ceza hukuku, eskiden beri Avrupalıların ilgisini büyük çapta çekmiştir. Avrupada 16. - 17. yüzyıllarda yazılan Türkler hakkındaki yazıların hemen hemen hepsinde bu konuya değinilir, buna ait ilginç gözlemler dile getirilir. Mesela Adam Wenner, Georgieviċ'in 26. bölümde bahsettiği zina işleyen bir kadının cezalandırılmasına benzer gözlemlerini anlatmaktadır: **Den 19. ist ein gemeine Dirn für unser Huss geführt worden/ welche ruck und schritleng auff einem Esel gesessen/ dessen Schweff in Handen: umb den Halss unsaubere Schafdaerm hangen: auch ueber den Kopff die Schafwammen/ wie ein Hauben Stuertzent gehabt/ war biss zu halber Brust bloss, und von ihrem Führer je bissweiln mit den Daermen umbs Gesicht und Rucken geschlagen...**(85)

(Ayın 19'unda basit bir fahişe eşeğin üzerinde ters bir vaziyette oturtulmuş olarak evimizin önünden geçirildi. Eşeğin kuyruğu elindeydi, boynunda temiz olmayan koyun barsağı asılıydı: Başının üzerinde de sanki şapkası yana kaymış gibi koyun barsağı duruyordu, göğüsünün yarısına kadar çıplaktı ve kendisini eşeğin üzerinde götüren kişi tarafından barsaklarla yüzüne ve sırtına vurulmaktaydı...)

Suçlu olan kişiyi eşeğin üzerinde bütün sokaklarda gezdirilip halka tanıtılması herhalde o zamanlar Osmanlılarda çok sık görülen bir cezalandırma şekli idi. 16. yüzyılda yaşamış ve İstanbul'da birkaç yıl savaş esiri olarak bulunmuş bir İspanyol, İspanya kralı II. Phillipp'e takdim ettiği eserinde şöyle bahsetmektedir: "Yalancı şahidin suratını boyayıp eşeğe ters bindirirler. Eşeğin kuyruğunu, yular gibi eline verirler, ibret olsun diye gezdirirler. Suçunu, eşeğin alnına konan bir levhaya yazarlar. Yalancı şahit bu şekilde sokakları dolaşırken, portakal ve patlıcan kabuğu atılarak hakarete uğrar. Bundan böyle asla şehadet edemez..."(86)

Georgieviċ özellikle askerî konularda iyi gözlemci olup, okuyucularına geniş çapta bilgi vermeye çalışmaktadır. Ancak dinî konularda oldukça ön yargılı tutum içerisindedir ve bundan dolayı da gözlemleri epey eksik kalabilmekte veya yanılgılara düşmektedir. Daha kitabın başlarında, Hz. Muhammed hakkında okuyuculara yanlış bilgi vermektedir. Ne gariptir ki,

---

(85) Wenner, Adam, "Tagebuch der Kaiserlichen Gesandtschaft nach Konstantinopel 1616-1618", hrsg.u. erlaeutert von Karl Nehring, **Veröffentlichungen des Finnisch-Urgischen Seminars an der Universitaet München,** Serie C Bd. 16.

(86) Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, Cilt 10, İstanbul 1978, s. 257d.

Hac'dan ve Mekke'den bahsederken de, Kâbe'den hiç söz etmez. Onun yerine, caminin kubbesinden aşağı sarkıtılan, altından olan bir ayakkabıdan bahseder. Buradan anlaşılıyor ki, Georgieviċ Müslümanların hacları hakkında yanlış ve eksik bilgi edinmiştir. Ayrıca, kurbandan söz ederken, adak niyetine kurban edilen hayvanlardan bahseder, ancak kurbanla ilgili bu bölümde, Kurban Bayramı'ndan ve gerçek anlamda Müslümanlıktaki kurban kesme olayından söz etmez. Oruç vakitleri hakkında da, birçok Avrupalı gibi, okuyucularına yanlış bilgi verir.

Georgieviċ'in hiç üzerinde durmadığı bir konu da Osmanlı sanatıdır; yani Osmanlılardaki mimarî eserler (cami, köprü v.s.), dokumacılık (halı, kilim), minyatür, çini gibi. Fakat yazarın bu konuya hiç değinmemiş olması çok olağandır. Zira Türkiye'ye bir esir olarak gelmişti ve bir turist gibi etrafı dolaşıp sanat eserleriyle ilgilenecek ne maddî ne de manevî imkâna sahipti.

Georgieviċ'in Türklerle ilgili bu yazısı oldukça kısa, ama muhteva yönünden oldukça zengin sayılır. Herhalde bütün Avrupa'da bu kadar çok ilgi görmesinin sebebi işte bu olsa gerek!

8. 1544 ve 1552'ye[87] ait baskılarında farklılıklar

1544	1552
5. De eorum Circumcisione	5. De Circumcisione
(B.G.5; 7) erecto indice manus	(B.G.5;6) erecto pollice manus[88]
(B.G.5; 26d.) mali cotonei	(B.G.5; 25) bombasini[89]
6. De Sacerdotibus eorum.	6. De Sacerdotibus eorum

(87) İlk dört bölüm, 1552 baskısına ait bana ulaşan mikrofilimlerinde maalesef eksik çıkmıştır. Bu yüzden bu kıyaslamayı 5. bölümden itibaren başlatabildim. Ayrıca bu kıyaslamada 1544 baskısındaki sırayı izledim ve her bölümün başlığını da kayıt ettim.

(88) Erecto Indice manus: Kalkan işaret parmağı ile; pollice manus: Baş parmağı.

(89) Mali cotonei: ayva. Georgieviċ herhalde bu kelimeyi "contonum" (pamuk) ile karıştırmıştır. Sonra bu hatasını fark etti ki, daha sonra "bombasini" kelimesini kullandı. bk. Reallexikon der Indo germanischen Altertumskunde (O. Schnader), I. cilt 1917-1923, Berlin - Leipzig, s. 84: Bu sözcüğün kökü ("bom basini": pamuk) daha ziyade Bizans ve doğuya dayanmakta olup, Slavcaya, Orta Latinceye, Romenceye, İtalyancaya da geçmiştir.

7. Scholis ipsorum.	9. De Scholis ipsorum (7. De Monachis, 8. De Reuerentia, quam exhibent Machometi traditionibus) (90)
(B.G.7; 17) gunglumi	(B.G.9; 17) glunglumi
8. De Monachis illorum	7. De Monachis.
(B.G.8; 3-7) Primus ordo est Monarhorum nil proprij habentium, quasi nudi incedentium, nihil praeter pudenda pellibus ouinis tegentium et tempore frigoris dorsum: latus, manus, pedos et caput nullatenus tegunt:	(B.G.7; 2-7) Primus orda talis est, wui nihil proprij habentes, quasi nudi incedunt, praeter pudenda pelibus ouinis te ta, et tempore frigoris, ad cooperiendum dorsum similiter peldes, et caput nullo prosus gunt uestimento.(91)
(B.G.8; 9) Allahitsi	(B.G.7; 8) Allahici(92)
———	8. De Reuerentia, quam exhibent Mochameti traditionibus.(93)
9. De Matrimonij contractione.	10. De Matrimonii contractione.
10. De Peregrinatione illorum.	11. De Peregrinatione illorum.
(B.G.10; 2-3) Videlicet Mecham, inuisunt, vt nostri Hierosolymam.	(B.G. 11; 2-3) uidelicet Mecham, Medinum ut nostri Hierosolymam.(94)

---

(90) De Reuerentia, quam... (Muhammed'in geleneklerine gösterdikleri saygı üzerine) adlı bölüm ilavedir.

(91) Stilistik olarak başkadır. İlk baskıda klasik Latincenin tipik özelliği olan sıfat-fiil yapılarına çok sık rastlanır. Hümanistler klasik Latinceye dönmek istiyorlardı. Fakat Georgieviċ 1552'deki baskısında klasik Latinceyi modernleştirmiştir. Belki buradaki amacı, daha rahat okunmasını sağlamaktı. Bu, dil açısından hümanizme karşı bir cereyandır.

(92) Bk. Heffening, **a.g.e.**, s. 40d.: "Aber in der römischen Ausgabe von 1552 und in den spaeteren Ausgaben L und S (bzw. in der dieser zugrunde liegenden Neapaler Ausgabe) wird unter ital. Einfluss k meist durch ch ersetzt, bis dies dann in den ital. Übersetzungen des Prognoma vom Jahre 1553 (P) und 1555 (P) und 1555 (0) staendig der Fall ist."

(Fakat 1552'ye alt roma baskısında ve daha sonraki baskılarında L ve S (yani Neapel baskısında) İtalyancanın etkisi altında k'nın yerini genellikle ch almıştır. Bu durum 1553 (P) ve 1555 (0) yıllarına ait Prognoma'nın İtalyancaya tercümelerinde çok sık görülmektedir.)

İşte bu İtalyanca etkisini diğer seslerde de görebiliriz, mesela burada ts'nin yerine c gelmiştir.

(93) Bk. Dipnot No: 90

(94) "Medinum" (=Medine) ilave edilmiştir.

(B.G.10; 12) Alij rem susam agunt.	(B.G.11; 11-14) alij rem susam agunt, et si qui in itinere pereunt quocunq modo etiam si non ueniant Mecham: nihilo minus in peregrinorum numero habentur.[95]
————	12. De Miraculis Mechometi Mecheae factis, et quae modernis quoqz temporibus, aidunt eum facere.[96]
11. De Eleemosynis Hospitalium.	13. De Eleemosyna eorum.[97]
12. De Victimis eorum.	14. De Victimis eorum.
13. De Legatis et Testamentis.	15. De Legatis et Testamentis.
14. De Caeremonia defunctorum.	16. De Ceremonia defunctorum.
15. De Aedificio sepulcri Tulbe dicto.	17. De Aedificio Sepulchri Tulbe dicto.
16. De Militia. Cap. 2.	18. De Militia. Eorum.
(B.G.16; 3) Tsuleiman	(B.G.18; 3) Suleiman[98]
(B.G.16; 23) Tspahalar	(B.G.18; 20) Spahalar[98]
(B.G.16; 25) Vlaklaris	(B.G.18; 21) Vlachlaris[98]
17. De conditione Procerum.	19. De Conditione procerum
————	20. De Bassis, quos Consiliarios, seu Cancellarios, possumus intelligere.[99]
————	21. De obedientia quam Turcae suo Regi prstare coguntur.[100]

(95) İlave: (Türkçe terc.) ve yolculuk esnasında öldükleri vakit veya herhangi başka bir sebepten dolayı Mekke'ye gelemedikleri vakit, yine de onlar hacı sayılırlar.

(96) İlave bölüm: (Türkçe terc.) Muhammed'in Mekke'de ve hatta söylediklerine göre şu zamanda bile yaptığı mucizeler.

(97) Eleemynis: çoğul, Eleemosyna: tekil.

(98) Bk. Dipnot no: 92 İtalyanca tesiri.

(99) İlave bölüm: (Türkçe terc.) Paşalar, bundan biz danışman veya başbakan veya daha doğrusu sekreter anlayabiliriz.

(100) İlave bölüm: (Türkçe terc.) Türklerin krallarına göstermeleri gereken itaat.

	22. Quam Turcae vires diminuuntur.[101]
18. De conditione Chazilariorum.	23. De Conditione Chazilariorum.
19. De Ordine peditum.	24. De ordine peditum.
(B.G.19; 23-24) walachia	(B.G.24; 23) Vualahia[102]
20. De Tentorijs Regis Turcarum.	25. De Tentoriis Regis Turcarum.
21. De Vectura animalium.	26. De Vectura Animalium.
(B.G.21; 13) frigoris et incoenmodi.	(B.G.26; 13) frigoris.[103]
22. De Iustitia exercenda in bello.	27. De Iustitia exercenda in bello.
23. De Festo celebrando ob Victoriam Turcae.	28. De Festo celebrando ob Victoriam Turcae.
24. De Venatione eorum.	29. De Venatione eorum.
25. De Operarijs et Agricolis. Cap. 3.	30. De Operarijs et Agricolis.
(B.G.25; 1) Oppidani	(B.G.30; 1) Rvstici[104]
26. De Iusticia apud ciues.	31. De Iusticia apud Ciues.
27. De Agricultura.	32. De Agricultura.
(B.G.27; 5d.) Malum Cotoneum	(B.G.32; 6) bombacis[105]
28. De Diuersitate animalium.	33. De Diuersitate Animalium.
(B.G.28; 1) Tsobanlar	(B.G.33; 1) Sobanlar[106]
29. De Aedificiis domorum.	34. De Aedificiis domorum.

(101) İlave bölüm: (Türkçe terc.) Türklerin gücünü azaltan.

(102) İtalyanca etki.

(103) "incoenmodi" Roma baskısında çıkarılmıştır. Anlamı: "Rahatsızlıklar."

(104) "Oppidani" = Şehirliler, "rustici" = Köylüler. Herhalde Georgievic daha sonraki baskısında bir hatayı düzeltmek istemiştir.

(105) Latince sözcük "malum cotoneum"yi burada yine yanlış kullanmıştır. Daha sonraki baskılarında bunu düzeltmiştir.

(106) İtalyanca etki.

30. De Vestimentis eorum.	35. De Vestimentis eorum.
(B.G.30; 5) Ghumlech	(B.G.35; 5) Gumlech[107]
(B.G.30; 8) Csalma	(B.G.35; 8) Salma[107]
31. De modo sedendi comodendi.	38. De Modo sedendi et comodendi.
(B.G.33; 22d.) Dij boni, qs posset ...	(B.G.38; 22d) Prout suo loco uidelicet in sequenti capitulo de Afflictione captivorum legentes latius intelligere poterint.[108]
34. De Vocabvlis, Salvatationibus et Respons, ac Numero eorum. Cap. IIII.	39. Salvtatio Tvrcarvm, Persarum, et Arabum, haec est. 40. Responsio Eorum.
	41. Dialogus Interrogationum, et Resp.
	42. Valedicto.
Regula: ...	——— Haec pauca Turcicae linguae vocabula tibi non necessitatis si delectationis gratia generose lector adiunxi: ut scias quam sint crassa atq; barbara. Faxit Deus Opt. Maxut illis nostra magis, wuam nobis eorum sint neccessaria uale.[109]

(107) İtalyanca etki.

(108) Roma baskısında bu bölümün büyük bir kısmını çıkarmış ve onun yerine şunu yazmıştır: Bunun hakkında diğer bölüm olan esirlerin çektikleri sıkıntı üzerine de okuyucular daha fazlasını öğrenebilirler.

(109) Regula kısmını Roma baskısında çıkarmıştır. Bunun yerine şunları yazmıştır: Türkçeye ait şu birkaç sözcüğü, sevgili okuyucular, ne mecburiyetten ne de eğlence amacıyla ilave ettim; bilakis, bunların ne kadar kaba ve barbarca olduklarını göstermek amacıyla ilave ettim. Yüce Tanrı'dan, onlara bizim eşyalarımızın, bizim onların eşyasından daha fazla muhtaç olmasını dilerim. Hoşçakalın."

III. DİĞER YAZILARI

(Bu bölümde Georgieviċ'in sadece Türkler hakkında olan yazılarına değinmek istiyorum.)

1. De afflictione tam captiorum

Bu yazı, Türk topraklarındaki Hıristiyan esirlerinin, yani savaş esirlerinin ve işgal edilmiş topraklardaki yerlilerinin durumu hakkında bilgi verir. Bu da Antwerpen'de 1544 yılında ilk defa basılmış ve sonraları da birçok kez tekrar tekrar baskıları çıkmıştır. Herold, bu yazıyı De Ritu ile beraber Almancaya tercüme etmiştir.

İlk baskıda,Hıristiyan esirlerin çektiklerini ve Türklerin zalimliklerini anlatan birkaç ağaç baskılar mevcuttur.

Müller, 1563-65 yıllarında Menavino'nun **Costumi et la vita Turchi** (1551) ve **I cinque libri della legge religione et vita de'turchi** (1548) adlı yazılarını Almancaya tercüme etmiş ve **Costumi**'ye **De afflictione**'nin Almanca tercümesini **Von der gefangenen Christen jammer und elendt** başlığı ile ilave etmiştir. Menavino'nun kitabında De afflictiona'nın İtalyanca tercümesi mevcut değildir. Hangi baskıya göre, Müller'in bunu tercüme ettiği bilinmemektedir.

De afflictione'nin ilk baskısına göre içeriği şöyledir:

1. Quonodo Christiani in bello a Turchis capti distrahantur. (Savaş esnasında Türkler tarafından esir alınan Hıristiyanların nasıl götürüldüğü hakkında)
2. Quibus rebus Turcarum Imperator suos captiuos destinet. (Türklerin hükümdarının, esirlerini hangi işlerde kullandığı hakkında)
3. Quomodo agatur cum puellis, et reliquis mulieribus. (Kadınlara ve kızlara ne yapıldığı hakkında)
4. Quomodo reliqui Turcae cum mancipijs mulieribus. (Diğer Türklerin esirlere ne yaptığı hakkında)
5. Quomodo agatur cum Christianis artium Mechanicarum ignaris. (El sanatından yoksun Hıristiyanlara ne yaptıkları hakkında)
6. Quomodo recenter capti in itinere tracteutur. (Yeni esirlere yollarda nasıl muamele edildiği hakkında)

7. Quomodo venalitij tracentur. (Esirlere nasıl muamele edildiği hakkında)
8. De illis captiuis quos pastores faciunt. (Çoban olarak kullandıkları esirler hakkında)
9. De fuga captiorum ex Europa. (Avrupa'dan esirlerin kaçışı)
10. De fuga ex Asia minore. (Küçük Asya'dan esirlerin kaçışları hakkında)
11. De poena fugitiorum. (Kaçmaya teşebbüs edenlere verilen ceza hakkında)
12. De Graecorum et Armeniorum pietate erga captiuos. (Yunanlı ve Ermenilerin esirlere karşı insanca tutumları hakkında)
13. De incatatione Turcarum contra fufientes. (Kaçan esirlere karşı Türklerin yaptıkları büyü hakkında)
14. Memoriam Christi paulatim in prouincijs olim Christianis aboleri. (Eskiden Hıristiyan olan bölgelerde, İsa'ya olan bağlılığın zamanla gittikçe yok edildiği hakkında)
15. Quae conditio debellatorum. (Savaşta galip gelenlerin durumu hakkında)
16. De reuerentia quam exhibent Christiani Turcis. (Hıristiyanların Türklere göstermeleri gereken saygı hakkında)
17. De tributis Christianorum. (Hıristiyanların ödemesi gereken vergi hakkında)
18. De Sacerdotum et monachorum sub Turcae tributo viuentium conditione. (Türklere vergi ödemekle yükümlü Hıristiyan papaz ve keşişlerin durumu hakkında)
19. Proclamatio captiuorum et tributarium, ad Christianorum Reges et Principes. (Esirlerin ve vergi yükümlülerin, Hristiyanların krallarına ve prenslerine yaptıkları çağrı)

1552'den itibaren, sonraki baskılarda 16. ve 19. bölümler kaldırılmıştır.

Georgieviće okuyucularına, bu yazısında, Hıristiyan savaş esirlerin kaderi hakkında bilgi verir: **Wann der Türckische Keiser wider die Christen ein Krieg führet/ finden sich allweg neben andern**

Kaufleuten/ die dem Hauffen folgen/ kauffen/ und verkauffen/ ein grosse von Cotzonen. Diese sind/ welche auf Latein genennt werden Lanitae oder Magones, das ist/ Menschenkaeffer und verkaeffer/ pflegen gemeingklich jrer eine grosse anzahl/ wann der Tuerck wider die Christen/ oder andere Voelcker/ inns Feldt zeucht/ dem Hauffen zu folgen/ und alle die Christen/ welche von dem Tuerckischen Kriegsvolck gefangen/ und lebendig ins Laeger bracht werden/ es sey in Schlachten/ streiffen oder pluendern der Staett/ kaeuffen sie auff/ haben mit sich jre Camel und Maulthier/ darauff fuehren sie grosse lange Ketten/ welcher eine offt so lang/ dass sie bissin fuenfftzig oder sechtzig Personen wol daran schmiden und anschlagen koennen/ kuppeln also die arme gefangene an die Ketten/ gleich wie man bey uns die Hund/ Pferd/ oder andere Thier zusammen kuppelt: Unnd diesen Cotzenen oder Leutkaeuffern moegen/ Doch mit einer solchen bescheidenheit/ mass und weiss/ dass sie allewegen den Zehenden gekaufften Christen dem Türckischen Keiser/ oder wer von seinet wegen oeberster Feldherr ist/ zahlen und reichen meussen/ mit den andern moegen sie jres wolgefallenes gebahren/ und sie entweders fuer sich behalten/ oder widerumb verpartieren und verhandeln.(110) (Türk hükümdarı Hıristiyanlara savaş açtığı zamanlar, orduyu yol boyunca takip eden, satın alan ve satan diğer tüccarlar yanında, bir de çok sayıda "Cotzon"lar vardır. Bunlar, Latince Lanitae veya Magones olarak adlandırılan insan satıcıları ve alıcılarıdır. Ne zaman ki Türk, Hıristiyanlara karşı veya diğer milletlere karşı savaşa çıkarsa, bu insan tüccarlarından da çok sayıda kalabalığı takip eder ve Türk askerleri tarafından esir alınan ve canlı olarak karargâha getirilen tüm Hıristiyanları, ister savaş esnasında ister şehri yağmalarken esir alınmış olsunlar, bu insan tüccarları tarafından satın alınırlar. Yanlarında deve ve katırlar olur. Üzerlerinden uzun zincirler geçirilir; bu zincir öyle uzundur ki, ardı ardına 50-60 kadar insanı bu zincirle sürükleyebilirler. Yani bu zavallı esirleri zincirlere bağlarlar, tıpkı bizde köpek, at veya diğer hayvanların biraraya bağlandığı gibi: Ve bu insan satıcıları bütün bu esir Hıristiyanları satın alma haklarına sahipler. Ancak, satın alınan Hıristiyanların onda biri Türk hükümdarına veya en yüksek rütbeli generale teslim etmeleri veya ödemeleri gerektiğini bilirler; öteki esirlerle de istediklerini yaparlar; ya kendilerine saklarlar veya satarlar.)

---

(110) Bu Alm. tercüme H. Müller (Kidrič No: 43)'e aittir.

Sultan, esirleri şu amaçlarla kullanmaktadır: Yaşlılar, tarlalarda, bahçelerde ve üzüm bağlarında çalıştırılmakta veyahutta bunlar satılmakta veya birine hediye olarak verilmektedir. Kız ve erkek çocukları bir evde tutulmaktadır ve bazı el sanatları için yetiştirilmektedir. İslamiyete geçen Hıristiyan esirler için, maharetleri doğrultusunda karar verilir: Ya Türklerin kanunları, gelenek görenekleri öğretilir, ya da beden gücüne sahip akıllı olanları orduya verirler. Güzel olan erkek çocukları hadım edilir, öyle ki onlarda erkekliğe ait hiç bir şey kalmaz ve böylece onlar gayri tabii ve gayri ahlakî amaçlarda kullanılır.

Güzel olan kadın esirler cariye olurlar; diğerleri ise kadınların yanında hizmetçi olarak veya genel anlamda ev işleri için çalıştırılırlar.

Sonra Georgieviċ, halktan olan alelade Türklere satılan esirler hakkında okuyucuya bilgi vermektedir: En zor durumda olan esirler, hiçbir el sanatına sahip olmayan esirler, yani soylu kişiler, rahipler, keşişler, bilgin kişiler gibi el sanatıyla hiç para kazanmaya mecbur kalmamış insanlardır. Bu tür esirleri kimse satın almak istemez ve yaz kış, ister yağmurda ister soğukta ve sıcakta olsun, hep üzerleri yırtık pırtık neredeyse çıplak bir şekilde dolaşırlar, ta ki ölüm onları kurtarana kadar.

Tarlada çalışan ve hayvan güdenler de çok zor şartlar altında bulunmaktadır. Issız yerlerde yaşamak zorundadırlar ve gece gündüz hep açık havada uyumak ve bekçilik etmek zorundadırlar.

Georgieviċ, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kesiminde bulunan savaş esirlerinin, Anadolu'da bulunanlardan çok daha kolay kaçabildiklerinden söz eder: **Die gefangene Christen/ welche aus Natolia/ das ist Asia/ ihre freyheit mit der flucht widerumb erlangen wollen/ müssen uber die enge zwischen Gallipoli und den zweyen Festungen/ welche bey den Geographis/ Sistus und Abido/ und jetztunder von dem Türcken Boga lassar/ das ist Schloss oder Castelli/ so auff und inns hencken/ genennt seyn/ dann an disen orten ist das Meer fast am engsten eyngeschlossen.** (Anadolu'daki, yani Asya'daki esir Hıristiyanlar kaçarak özgürlüklerine kavuşmak istiyorlarsa, Gallipoli [Gelibolu] ve iki kale arasındaki boğazdan geçmek zorundalar. Coğrafyacılar bu iki kaleye Sistus ve Abido demektedir ve Türkler arasında Boga lassar[111] yani üzerinde ve içinde asılan kale anlamına gelen isim kullanılmaktadır ve burası denizin en dar yeridir.)

---

(111) Bk. Heffening, **a.g.e.,** s. 102: Bogas asar bugün Çanakkale.

Fakat kaçmaya teşebbüs eden bu esirler tekrar ele geçirilince çok acımasızca cezalandırılırlar: **Etliche werden mit den Füssen aufgehenckt/ und erbarmlich Tyrannisch geschlagen. Etlichen/ sonderlich wann sie etwan in der Flucht todschlag gethan/ werden die Solen an den Fussen mit einem Messer in viel reihe auffgeschnitten und Salz darein gegossen. Vielen legt man Halsband an/ mit grossen langen Eiern Gabeln oder Galgen/ müssen sie lange zeit/ tag und nacht/ am Hals tragen.** (Birçoğu ayaklarından asılmakta ve insafsızca vurulmaktadırlar. Kaçarken birini öldürdüyse, ayak topukları bıçakla birkaç sıra halinde kesilmekte ve içine tuz dökülmektedir. Birçoğunun boynuna tasma takılmakta ve esirler gece gündüz, değnekle büyük gayret sarf ederek, uzun bir süre bunu boyunlarında taşımak zorundadırlar.)

Kaçmaya teşebbüs eden Hıristiyan esirlerinin cezalandırılması ve Boğazı geçmeye çalışmaları ağaç baskılarla tasvir edilmiştir.

Kaçan esiri tekrar geri getirebilmek için de Türkler büyüye başvuruyorlarmış: **Sie schreiben den Namen des Knechts, so jnen entrunnen/ auff einen Zettel/ hencken den an das Zelt oder Stantzen des flüchtigen Knechts/ beschweren und verfolgen jn mit grausamen erschrecklichen worten/ mit welchen sie jm den Tod draeuwen. Alsdann tregt sich offt zu/ dass durch des Teuffels eyngeben dem fluechtigen etwa ein Traum oder sonst den gedanken fuerkompt/ wie jm in der flucht werden Drachen/ Loewen/ und dergleichen wilde Thier auffstossen/ oder er werde im Meer ersauffen/ oder dass jm sonst alles werde ubel gerahten. Und aus solcher forcht und zittern wirt der fluechtige offtmahls geschreckt/ dass er wider in seinen alten Dienst eyntritt.** (Kaçan esirin ismini bir kağıt parçasına yazıp, esire ait çadıra asarlar. Ona korkunç sözler savururlar ve ölümle tehdit ederler. Böylece, kaçarken ejderha, aslan ve buna benzer yabani hayvanlarla karşılaşacağını veya denizde boğulacağını veya başına her türlü belanın geleceğini, şeytanın ilhamıyla esirin rüyasına veya aklına sokar. Ve bundan dolayı da kaçan esir korkuya o kadar çok kapılır ki, yine eski hizmetine genellikle geri döner.)

Bu bilgilerden sonra, Türkiye'deki esir Hıristiyanlarının, tüm Hıristiyan hükümdarlara, prenslere ve asilzadelere bir ağıtı ve kısa bir uyarısı gelmektedir. Bu bir propaganda fonksiyonu taşımaktadır. Göllner'e göre,

bu yazı papanın hizmetinde bulunan bir propaganda unsurudur.[112] Fakat Georgieviċ Roma kayzerini ön plana koymaktadır. Kilise'yi ve hükümeti, bu Hıristiyan esirleri kurtarmaya çağırıyor. Georgieviċ bu ağıtında, Hıristiyan esirlerinin dilek ve ümitlerini dile getiriyor. Georgieviċ özellikle bu yazısıyla kiliseye ve dünyevi hükümete hitap etmektedir, çünkü bundan sorumlu ve yetkili mevki onlardır.

Georgieviċ bunu şöyle dile getirmektedir: **Nachmals erheben sie (die christlichen Sklaven) auch jre Augen zu allen christlichen Potentaten und Fuersten/ Embsigklich begerende/ dass der Bapst/ als der ein Vatter der Christenheit und des Vaterlands seyn wil/ all seine macht und gewalt der Römischen Kirchen/ diesen Erbfeindt der Christenheit zu verfolgen/ und alle betruebte gefangenen Hertzen widerumb zutrösten/ und zuerlösen/ wenden wollte/ wünschen und begeren/ dass der mechtige Keiser dess heiligen Römischen Reichs/ seine unueberwindliche hand wider disen ´Bluthund auffheben und ausstrecken wölle. Sie zweyfeln gar nit es wuerden alle Nationen willigklich folgen/ huelff und beystand thun.** (Hıristiyan esirleri, tüm Hıristiyan hükümdarlarına ve prenslerine ve ayrıca Hıristiyanlığının ve anavatanın babası papanın olmasını, onun Roma kiliselerindeki bütün gücünün bu Hıristiyanlığın eski düşmanını takip etmesini ve esaret altındaki bütün bu kalpleri teskin etmesini ve kurtarmasını isteyen herkese, tekrar gözlerini yöneltiyorlar; ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yüce kayzerinin, güçlü elini, bu kana susamış köpeğe karşı kaldırmasını arzu ediyorlar. Esirler, bütün milletlerin kendi arzusuyla düşmanı takip edeceğinden, kendilerine yardım edeceğinden ve destek sağlayacaklarından hiç şüphe etmemektedirler.)

Yani, Georgieviċ, Türklere karşı mücadele edecek, papanın ve Roma kayzerinin önderliği altında Hıristiyan birliğinin sağlanacağını ümit etmektedir. Georgieviċ bu kitabını şu dua ile son vermektedir: **Der Allmechtige Gott verleihe gnad/ dass under dem Schirm unsers Keisers einmal das Tuerckische Monster/ de ein verfluchter Schandlap Menschlicher Natur ist/ möchte gestuerzt und getilget werden/ Auff dass also die Christliche freyheit/ welche jetztunder von dem Tuercken mit grosser Tyranney an vil oertern untertruckt**

(112) Göllner, a.g.e., Cilt III, s. 324.

ligt/ unnd (wie zu besorgen) bald noch ferner wirt angefochten/ widerumb errett und erhaben moechte werden/ sintemal nach Gott dem Allmechtigen allein auff dem Roemischen Keiser aller gefangenen Heil und hoffnung in Tuerckey stehet und beruhet. (Kayzerin çatısı altında, insanlığın lanetli bir utanç kaynağı olan Türk canavarının yok edilmesine, Yüce Tanrı'nın inayetine sığınırım. Şu anda Türklerin büyük zalimliği altında ezilen birçok bölgelerde, Hıristiyanlığının özgürlüğe kavuşmasını ve yakında daha az saldırıya uğramasını ve kurtarılmasını dilerim. Sadece Yüce Tanrı'nın izniyle Roma kayzere, Türkiye'de esaret altında bulunanlara selamet ve ümit vermesi istinat edilmektedir.)

2. Exhortatio

Bu yazı ilk olarak Antwerpen'de 1545 yılında yayımlanmıştır. İçeriği açısından üç bölümden oluşmaktadır:

1. Georgieviċ'e göre, Hristiyanlar fiziksel ve de manevi açıdan Türklerden daha üstündür.

2. Georgieviċ, Tanrı'nın niye Hristiyanlara kızgın olduğunu izah etmeye çalışır. Sebep olarak, Hristiyanların olumsuz tavırlarını gösterir.

3. Savaş planı.

1. Üzerine: Yazısının başında Georgieviċ okuyucularına, Hıristiyanların esasında bedensel ve zihinsel olarak Türklerden daha üstün olduğunu ispat etmek ister:

Welchs Volck ist den Ungern an Kuenheit zuvergleichen? Welchs den Teutschen an Grosesse? den Franzosen an Geraede? den Spaniern an Gesundheit? den Italienern an Fuersichtigkeit? oder den Polacken an Staerke? (. . .) wer foercht seiner Haut weniger/ und gibt sich mehr in Gefahr/ dann die Ungarn? wer ist mutiger und aufrichtiger/ dann die Teutschen? Fuersichtiger dann die Italiener? Rhumgiriger dann die Franzosen? Listiger dann die Spanier? dero Tugenden jede in sonderheit uns hette den Sieg erlangen/...(113) (Hangi halk, Macarların kahramanlığı ile kıyaslanabilir? Hangisi Almanların endamı ile? Fransızların konuşmasıyla? İspanyolların sağlığı ile? İtalyanların dikkatiyle? Polonyalılar kuvvetiyle kıyaslanır?... Macarlardan başka kim canını daha az düşünür ve daha çok tehlikeye atar?

---

(113) Phillip Modesti S.'in Almanca tercümesi: **Item ein Vermahnung wider den Tuercken,** Frankfurt 1595. (KidricNo. 63)

Almanlardan başka kim daha cesur ve daha dürüst olur? İtalyanlardan başka kim daha dikkatli? Fransızlardan başka kim daha şöhret düşkünü? İspanyollardan başka kim daha kurnaz olur? Bütün bu meziyetler, hepsi kendi özelliğiyle, bize galibiyeti getirirdi...)

Bütün bu Avrupalı Hıristiyanlarının meziyetlerinden sonra, Türklerle silahlanma açısından da bir kıyaslamaya girer:

Wann wir nun ansehen die Kriegs Rüstungen und mancherley Waffen, moegen wir sagen, dass wir dieselben viel besser haben/ dann die Tuercken. (. . .) sie haben Handt Bogen/ wir Buffer/ oder wie wir sagen moechten Donnerkeil: sie haben Pfeile/ welche durch unsere harte Harnisch und Bantzer nicht gehen moegen/ da den Buechsen oder Feldtgeschossen der Christen kein Felsen zu feste ist. Es haben gleichwol auch die Muslumannen Buechsen/ aber so viel nicht/ koennen auch so wol nicht mit umbgehen. (Silah techizatına ve bazı silahlara baktığımızda, Türklerden daha iyi bir durumda olduğumuzu söyleyebiliriz. Onların yayları, bizlerin kamaları var; sert zırhlı elbiselerimizden geçemeyen okları var, halbuki Hristiyanların tüfeklerine veya sahra toplarına hiç bir kaya dayanamaz. Müslümanların da tüfekleri var, ama o kadar çok değil, ayrıca iyi de kullanamıyorlar.)

Georgieviс́, Türk askerini "İskitli" olarak adlandırmakta ve bunların "hayvansal sabırsızlıkları, kabalıkları, inanılmaz derecede bilgsizlikleri, beceriksizlikleri ve şarlatanlıkları" olduğunu belirtir. Bu gruba Yunanlıları da dahil eder ve onlara da "korkunç tembel ayak takımı" der. Diğer Asya halkı için de: **Die Volcker aus Asia, nur auff fressen und sauffen abgericht: Die Egypter/ die nicht weniger am Gemueth als am Leib Weibisch seyn: und dann die kleine Butzen Maennlin/ die ausgedorrten unsafftige Arabier.** (Asya halkı sadece yeme içmeye yönelmişdir: Mısırlılar, sadece hisleriyle değil, aynı zamanda bedensel olarak da karı gibiler: sonra da o küçük hortlak gibi adamlar, yani kuru çelimsiz olan Araplar).

2. Üzerine: Bu bölümde de, Hıristiyanların bütün bu meziyetlerine ve üstünlüklerine rağmen niye savaşta kazanamadıklarını anlatmak ister: "Biz Yüce Tanrı'yı çok kızdırdık. Peygambere göre de, neredeyse inançsız toplum sayılırız. Bizde dinî gruplaşmalar olduğuna göre, o halde niye Hz. İsa bizim tarafımızı tutsun?" Herhalde Georgieviс́ bu sözleriyle Protestanları suçlamak istemektedir. Katolikler ve Protestanlar arasında bu tür suçlamalar çok görülürdü. Georgieviс́ de, Luther gibi, Türklerin zaferini Tanrı'nın öfkesi olarak nitelemektedir.

Dinî yönden ele aldıktan sonra, bu sefer de çeşitli Halk tabaklarını eleştirir: "Köylü bilgisiz ve cahil; orta tabaka üç kağıtçı ve cimri; hükümet adamları rüşvet üzerine iş yapar, hediye almayı sever ve kişinin mevkiisi onlar için önemlidir; asilzadeler yeme içmeye, tembelliğe, nefrete, kıskançlığa ve saray tarzına yenik düşmüşler; bu durumda da asker savaşta alacağı ücret ve yapacağı yağmadan başka bir şey düşünemez, ülkesini ve insanlarını aklına getirmez, düşman ve dost onun için aynıdır. Din adamlarında da hiç bir ruhani hal yoktur, sadece dini tantana, onlarda olması gereken Tanrı sevgisi ve korkusu yok. Askerler de Hz. İsa hatırına değil, sadece parası için savaşmaktadırlar. Eğer para onlara verilmese, savaşmaktan cayarlar veya düşmana teslim olurlar."

Sonra da şu neticeye varır: "Bizler, iyi bir düzene ve hükümete sahibiz, ama kalbimizde ve aklımızda kötüyüz." Georgieviċ, sonra da Türklerin askerini övmektedir: **Im Türkischen Lager pflegt man nicht zu kurzweilen/ sonder ihr lust ist/ mit den Rüstungen umbzugehen/ seyn mit essen und trincken/ so viel die notturfft erfordert/ begnüget.** (Türk karargahında kimse boş vakit geçirmemektedir. Onların eğlencesi silahlarıyla ilgilenmektir. Ancak zaruret ölçüsünde yeme ve içmeyle yetinirler). Bunu Hıristiyanların askerleriyle kıyaslamaktadır: **In der Christen Lager aber muss alles vollauff seyn/ ein Vorrath zu allerley Wollusten und Uppigkeit: Darinnen seyn Hurn schier nicht mehr/ dann der Kriegsleute.** (Hıristiyanların karargahında ama herşeyin tam olması lazım; ihtiyat malzemeleri bol miktarda keyif verici ve lüks: Bunların arasında fahişeler, neredeyse askerler kadar).

Yukarıda bahsi geçen, çeşitli Avrupa halkının övünülen meziyetlerinden sonra, şimdi de olumsuz tarafları belirtilmektedir: **Der Ungar mordet/ der Spanier raubt/ der teutsche saufft/ der Böhme schlafft/ der Pol sperrt sonst das Maul auff/ der Italus hurt/ der Franzose singt/ der Englaender schlemmt und demmt/ der Schott panckatiert und findt man baldt kein Kriegsmann/ der Kriegerische Sitten und Tugenden habe.** (Macar cinayet işler, İspanyol çalar, Alman içki içer, Bohemyalı uyur, Polonyalı ağzını açar, İtalyan fahişelik yapar, Fransız şarkı söyler, İngiliz bolluk içinde yaşar ve tüketir, İskoçyalı şölen yapar ve neredeyse, askerî meziyetlere ve terbiyeye sahip hiçbir asker bulunmaz). Buna sebep olanlar, Georgieviċ'e göre, birbiriyle savaşan yüksek mevkideki askerler ve prenslerdir.

3. Üzerine: Georgieviċ burada oldukça basit ve uydurma bir savaş planı anlatıyor. Onun hesaplarına göre, Türkleri yenmek için, Hıristiyan ordusunda 160.000 süvari ve 200.000 piyade gerekiyor.

Hatta Osmanlı İmparatorluğu'nu da, Hıristiyanlara yem olarak bölmektedir: **Unser Keyser wurde wol das Constantinopelitansiche als Roemische Reich under sich haben? Der Roemische Koenig/ Hungarn und Thracien widerumb bekommen? Der Koenig in Frankreich das klein Asien under sein gewalt bringen? die Engellander/ Schotten und Protugaleser/ des gewaltigen Egypten maechtig seyn? Die Spanier des ganzen Reichs Aphrica? Die Italiener uber das gantze Urfer des Mittellaendischen Meers zu gebietten haben? Und dann die Polen/ Dannemarker/ Walachen/ Norwegen/ Schweden/ wie auch Gothen und Islander/ Voelker der Mitternachtigen Lander/ uber die reichsten Tuerckische Landt schaffter und Nationen herschen?** (Kayzerimiz Konstantinopel'i herhalde Roma İmparatorluğu olarak kendisine alır? Roma kralı da Macaristan'ı ve Trakyayı alır? Fransa kralı Küçük Asya'yı boyunduruğu altına alır? İngilizler, İskoçyalılar ve Portekizliler muhteşem Mısır'a hükmederler: İspanyollar tüm Afrika'ya? İtalyanlar Egedenizi'nin tüm sahillerini ele geçirirler? Ve sonra da Polonyalılar, Danimarkalılar, Vojinikler, Norveçliler, İsveçliler, ayrıca Gotikler ve İzlandalılar, kuzey ülkelerin halkı, en zengin olan Türk ülkesine ve milletlerine hükmederler?)

Ve en sonunda, Georgieviċ bu kitabı da, bir dua ile bitirir.

3. Disputatio

1547 yılında Georgieviċ Macaristan'daki Varadin şehrinde bulunduğu sırada Çelebi adında bir Türk dervişin bir dini münazara düzenlemek istediğini duyar. Georgieviċ, bu kadar çok keşiş ve din adamlarının içinden hiç bir tanesi bu tartışmaya katılmak istemediğini ve bu "kâfir"e dersini vermek istemediğini görür. Fakat sadece Georgieviċ bu kişiyle tartışacak cesarete sahiptir; tıpkı yoksul "çoban David" gibi, o da "kâfir" Türk'ün karşısına çıkar. Böylece bu tartışma 29 Mayıs 1547 de düzenlenir.

Takriben bir yıl sonra, Nisan 1548'de, Georgieviċ **Pro fide christiana cum Turca disputationis habitae descripto** (Türk.: Hıristiyanlık inancı için bir Türk'le yapılan bir tartışmanın tasviri) adlı yazısını yayımlar; ve böylece de ilk olarak Dervişle yaptığı bu tartışmayı bu kitabında anlatır.

Üslup açısından diğer yazılarından farkı, anlatım tarzıdır: "ben" çok belirgin bir şekilde ön plana çıkmıştır.

Sonraki baskılarında, Georgievic tartışmanın tasvirinde oldukça fazla değişiklikler yapmıştır. Georgievic'e has olan bu karakteristik dalgalanmalar hakkında Prof. Buch yayımlanmamış makalesinde şu örneği sunmaktadır:

"İlk kaleme aldığı kitabında, Viyana'daki okuyucu kitlesine şu sözleriyle seslenir: '(Türkiye'deki) korkunç esaretimden sonra, özlemini duyduğum hürriyetime kavuştuğumda, Pannonien (Macaristan) ve diğer krallıklardaki ülkeleri görmek için can atıyordum. Böylece, uzun bir yolculuktan sonra, yüce Tanrı'nın en büyük krallarından ve prenslerinden olan meşhur halefi Maximilian'ın idaresi altındaki birçok eyaletlerinden geçtim ve sonra, Ladislau, Stephanus ve Emerich gibi Macar krallarının ölü parçalarının kutsal anısı olarak gömüldüğü mamur bir şehir olan Varadin'e geldim.'

1552'de, Hümanizm aydınlığının ve nezaketinin kalesi olan Roma'da ise şöyle yazar: 'Büyük sıkıntılar ve tehlikeler altında, doğu, batı, güney ve de kuzey ülkelerinin güzelim yerlerinden ve şaşalı şehirlerinden, Sokrat, Platon ve diğer filozofların tarzında gözlemlerde bulunarak ve etraflıca bilgi edinerek geçtim. Böylece de meşhur Macar şehri Varadin'e geldim.'

Orada: Memleketine kavuşmak isteyen, sadık kişi. Burada: 'Antik devrin' dünya gezgincisi. Esaretinden, kaçışından, hacı yolculuğundan tek bir söz edilmemektedir. Herhalde bütün bunlar Roma'yı pek ilgilendirmiyordu."

1558 yılında Johann Zschorn aus Eylenberg'in Almancaya tercüme ettiği (Bk. Kidric No. 36) **Türckenbüchlein**'den[114] yaptığım Türkçe tercümesini aşağıda sunmak istiyorum:

"Bir Türk ile inanç hususunda bulunduğum münazara:

Başımdan geçen felaketlerden sonra ve Türkiye'nin doğu ve batısında, güney ve kuzeyinde yaptığım seyahatlerde geçirdiğim büyük hayati tehlikelerden sonra, Macaristan'ın Varadin şehrine geldim. Orada Derviş adında İslam bilgini olan bir Türkle karşılaştım. Bu kişi kardeş Kardinal Georgenem'e verilen görev nedeniyle gelmişti. Derviş Çelebi, Hıristiyanlarla din ve inanç hususunda münazara etme cesaretinde bulundu.

---

(114) Kidric No: 36.

Birkaç gün sonra Tercümanı vasıtasıyla, Hıristiyan dinini savunacak bir zatın kendisiyle münazara etmesi için yollanmasını istedi. Derviş Çelebi, bu münazarada Kur'an'ın sayesinde üstünlük sağlayacağını ümit ediyordu. Fakat şehirdeki kilise mensupları dahi, onunla münazara edecek cesareti bulamıyorlardı. Kimse sesini çıkartmıyor, hatta bir karşılık bile veren olmuyordu. Tıpkı Kral Paul'un Golta ile bulunduğu durumdaki gibi. Golta da büyük büyük konuşarak Tanrı'ya ve ona inananlara küfrediyordu. Paul (Saul)'un askerleri arasında hiçbir babayiğit çıkmadı. Biz de olduğu gibi, büyüklük taslayan kişiler, Tanrı'yla ilgili konuya gelince, Golta'yla bir tartışmaya girişemeyecek olan yaşlı kadınlardan da beter korkak davrandılar. Sadece koyun çobanı David elinden geleni yaptı. Bu tilkiyi ısırmak isteyen hiçbir kilise mensubunun ortaya çıkmadığı rezaletini görünce ve keşişlerden olsun papazlardan olsun hiçbir kimsenin bir tercüman aracılığıyla dinsizin bilgisizliğini ortaya çıkarmak istemediğini görünce çok üzüldüm. Bu lanet olası sessizlik, çekingenlik ve korkaklıktan dolayı bu namussuz kafir kişiye üstünlük ve galibiyet kalacak diye müthiş korkuya kapıldım. Tarafımızdan söylenilecek olanlar da, İsa Peygamberimizin hiçbir sözünü gerçeklerle savunamadığımız ve ne de koruyamadığımızdan, bu bize ve Hz. İsa'ya hicap ve utanç verici olduğu ve üzerimizde yük olarak kalacağıdır. Zira, Derviş Çelebi kendi inançlarının iyi ve adaletli olduğunu iddia etti, çünkü aksi taktirde papazlar arasında bu kadar uzun süre sessizlik ve çekingenlik hüküm sürmezdi. Onların bize üstünlük sağladığını da söyledi.

Kilisede görevli olmadığım ve buna muktedir olmadığım halde, kendi bilgilerimden yararlanarak, Derviş Çelebi'yle bir konuşma yapıp ötekileri onunla tartışmaya teşvik etmekti amacım. Böylece bu ona iletildi ve bir cesur kişi olarak memnuniyetini belirtti. Belirli bir gün tespit edildi ve Varadin'deki Franziskaner Manastırı'nda, bilgin olan ve olmayan halktan birçok kişi, tartışmayı dinlemeye ve münazara sonucunda kimin üstünlük sağlayacağını öğrenmeye geldi. Ben ama, bütün ümidimi Hıristiyanlığa bel bağlamıştım.

Paskalya gününde,pazar günü bir araya geldiğimizden olacak, Derviş Çelebi bana bu soruyu sordu: 'Gökyüzü ve yeryüzü ve bütün canlılar yaratılmadan önce, Tanrı nerede bulunuyordu?' Bu tür soruları çok lüzumsuz buldum. Fakat Tanrı hakkında cevap verecek birşey bilmediğimizi düşünmesin diye, ona şöyle cevap verdim: 'Tanrı o zamanlar kendi yerinde bulunuyordu.' Bu cevap ona kapalı ve anlaşılmaz geldi ve

anlayamadığını söyledi. Bunun üzerine şöyle cevap verdim: 'Tanrı şimdi neredeyse, o zaman da oradaydı.'- 'Bunu anladım' dedi, fakat buna şiddetli karşı çıktı. 'Hayır', dedi ve Tanrı'nın o zamanlar beyaz bir bulutta bulunduğunu ve bunun Kur'an'da yazılı olduğunu belirtti. Ben ama, ilk kitap olan Moses'de bahsi geçen dünyanın yaratılışını ele aldım, çünkü onlar da Moses (Musa)'in ve öteki peygamberlerin kitabını okuyorlar. Ona şöyle dedim: 'Eğer Tanrı yer ve gökyüzünü yaratmadan önce beyaz bir bulutun içinde olsaydı, o zaman beyaz bulutun daha yer ve gökyüzü yaratılmadan önce mevcut olması gerekirdi.' Buna uygun bir cevap veremedi ve uzunca bir karşılıklı konuşmadan sonra, utançtan kıpkırımızı oldu ve bunun üzerine daha fazla gitmek istemedi. Böylece ben ona bir soru yöneltmeye hak kazandım ve kutsal Paskalya bayramı aklıma geldi, ki onun üzerine tartıştık."

Sonra Georgieviċ, **Bismillah'ir - Rahmani'r - Rahim** sözleri üzerine tartışmayı sürdürür ve ilginç bir yorum getirir:

"Kur'an'da Arapça harflerle ve Arapça lisanıyla yazılı olan sözlerin ne olduğunu sordum ve bu sözlerin tıpkı bizim Tevrat ve İncil'deki gibi Kur'an'da da aynı derecede görüldüğünü söyledim. Kur'an'daki söz şöyle:

Bisem Allahe, el Rabmane, el Rouahim.

Anlamı şudur: In nomen Dei Miseriordiae, Spiritus eorum (Türkçe: Bağışlayıcılık ve ruh Tanrı'nın adı altındadır).

Bunu duyduğunda çok şaşırır ve sorar: 'Siz Hıristiyanlar nasıl oluyor da, Tanrı hakkında konuşmayı biliyorsunuz; zira biz Türkler her işin başlangıcında bu sözü söyleriz ve Kur'an'ın her suresinin üzerine de bunu yazarız. Yemeğe oturduğumuzda veya yemekten kalktığımızda, her seferinde bu sözleri söyleriz; yıkandığımızda veya ibadet için kendimize su serptiğimizde ilk söylenen sözler bunlardır. 'Kur'an'da bu sözlerin yazılı olduğunu kabul ettiğinden, ona bu sözlerden ne anladığını ve ne anlama gelebileceğini sordum. O da, hangi anlama geldiğini bilmediğini, ancak harflerine göre anladığını söyledi.

Böylece ben de bu kelimelerin gizli manasına gelmiş oldum ve doğal olarak bu kelimeleri üçe böldüm. Yani Kutsal Üçleme: Tanrı baba, Tanrı'nın oğlu, Tanrı'nın kutsal ruhu, diye anlattım.

İsmi Tanrı baba anlamında, bağışlayıcılık Tanrı'nın oğlu anlamında, ruh Tanrı'nın kutsal ruhu anlamındadır. Daha iyi anlaması için Arapça olarak söyleyip Türkçeye tercüme ettim.

Tanrı'nın oğlundan bahsettiğimden, Tanrı'nın ne zaman ve nereden oğlu olduğunu sordu. Bizim kitabımızda Tanrı'nın ne karısı ne de çocukları olduğu yazılıdır, diye söyler.

Tanrı'ya baba dememizin sebebi, yaratıcılığından ve daimi olarak kendi mevcudiyetini geçmişte ve bundan sonra da sonsuzluğa kadar koruduğundan, Tanrısal üçlemin ilk şahsını oluşturur, diye ona izah ettim.

Muhammed'in bahsettiği bağışlayıcılığı ise bizler Tanrı'nın oğlu olarak adlandırıyoruz, çünkü Tanrı bağışlayıcılığından dolayı bize oğul verdi ve hediye etti. Bu oğul etten ve erkeğin birleşmesinden bir kadın tarafından doğurulmamıştır, çünkü Tanrı bir ruhtur. O (Tanrı'nın oğlu), tanrısal yapısı, Kutsal Ruh tarafından insan bedeni oluşmuş (böylece bizi günahlardan kurtarmış ve arındırmıştır) ve temiz bir bakire tarafından dünyaya gelmiştir, Peygamber olarak acı çekmiş, ölmüş, gömülmüş ve sonra yeniden canlanmıştır. Şimdi de Tanrı babasının yanında oturmaktadır, günahkarları yargılamakta ve ona inananları sonsuz mutluluğa eriştirmekte, fakat kötüleri de sonsuzluğa dek lanetlemektedir.

Sonra ona bir Haç'ı gösterdim ve ona şöyle dedim: Bak işte burada oğlunun dünyadaki halini görüyorsun ve Muhammed'in sözünü ettiği bağışlayıcı olanı budur; kollarını haç üzerine uzatmış ve şöyle demektedir: Günahların ağırlığı altında ezilen herkes bana gelsin, ben size yardım etmek ve ferahlandırmak istiyorum.

Roachim diye adlandırdığınız ruh, Tanrı'nın üçüncü şahsiyetidir ve bu, Tanrı babayı ve oğlunu tanımamız için kalbimize ışık tutan ve alevlendiren ve hidayete kavuşabilmemiz için bizleri günahlardan uzak durmamızı sağlayan, Kutsal Ruh'dur."

Tabii ki, Georgieviċ'in bu ilginç yorumu tamamıyla yanlıştır. **Errahman** ve **Errahim** esasında Tanrı'nın 99 isimlerinden sadece ikisidir. En büyük isim, doksandokuzuncu isim olan **Allah**'dır. Öteki isimler de Tanrı'nın özelliklerini vermektedir, mesela: Alim, Kaadir, Rahim, Rahmet v.s.(115) O halde Hıristiyanlığın kutsal üçlem anlayışıyla hiçbir alakası yoktur.

Ama Georgieviċ bundan vazgeçmiyor ve Derviş'i buna inandırmak için başka bir örnek daha veriyor ve şöyle devam ediyor:

---

(115) "En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'nu onlarla çağırınız" (A'raf suresi, ayet: 180)
"Allah'ın yüzden bir eksik doksandokuz ismi vardır. Kim onları sayarsa cennete girer" (Buhari-Müslim).

"Kutsal üçlemi daha iyi anlayabilmesi için ona güneşi gösterdim ve güneşin tek olduğunu ve yıldızların içinde en güçlü ve en büyük ışık verenin o olduğunu söyledim. Öncelikle o bir maddedir, öte yandan ısı verir ve üçüncü olarak da ışık verir ve bu üçü birarada esasında tek bir varlık oluşturuyorlar. O halde bu üçlem, Tanrı baba, Tanrı oğul, Tanrı kutsal ruh, üç kişi ve *yine de sadece tek bir Tanrı;* sonsuzluğunun varlığı ve maddesi, hiç kimse tarafından yaratılmamış ve tek bir Tanrı sonsuzluğa dek var olacaktır.

Bu kıyaslama ve örnek, baba, oğul ve kutsal ruhun tek bir varlık olduğuna inandırdı ve bilgisiz kişi olarak bildiği beni, Tanrı hakkında böyle konuştuğumu duyunca, çok şaşırdı ve 'Allah Allah Allah', yani: Ah Tanrım ah Tanrım ah Tanrım, 'Tanrı hakkında bu kadar çok bilgi sahibi olduğunuzu ve ona değer verdiğinize içimizden hiç biri inanmazdı. Sizlerin hep Tanrı konusunda derin bir karanlığın içinde bulunduğunuzu düşünürüz. Fakat şimdi konuştuklarınızdan görüyorum ki, O'na değer veriyorsunuz ve O'nun hakkında bilgi sahibisiniz. Ama öte yandan görüyorum ki, Tanrı'nın en büyük peygamberi Hz. Muhammed'i aşağılıyorsunuz ve bu yüzden aramızda kavga oluşuyor.'

Böylece, Georgiević Hıristiyanlığın temel prensibini İslamiyetin Besmelesi ile özdeşleyerek ve güneş kıyaslamasını yaparak Derviş Çelebi'yi inandırır. Hıristiyan din alimlerin İslamiyete karşı genel tutumu; Kur'an'ı aşağılamak ve şeytanın işi olduğuna inandırmaktı. Nikolaus Cusanus (1401 - 11.8.1464)[116] yeni bir strateji buldu: Kur'an'daki iyi olanı tespit edip, bunun esasında Hıristiyanlığa ait olduğunu ispat etmekti. Bu düşünce tarzı genel akımının tam tersiydi. Georgiević'in Kutsal üçlem tezinde tamamen Cusanus'un metodunun tesiri görülmektedir. Fakat Georgiević, öteki kötüleme metodunu da bırakmamaktadır. Zira Derviş'e Hz. Muhammed'in ne kadar çok yalancı olduğunu ispatlama girişiminde bulunuyor ve bu tartışma şöyle devam ediyor:

"Ben ama *ona şöyle cevap verdim: Muhammed'in* yalan ve rüyalarına ne diyelim, onun Kur'an'ında hiçbir gerçek yazılı değildir, sadece Tanrı hakkında çok az bir şeyler yazılıdır, hatta bundan kendileri bile bir şey anlayamıyorlar. Ve böylece ona Muhammed'in yalanlarından biri olan

---

(116) Bk. **Der Neue Brockhaus,** IV. Cilt, Wiesbaden 1968, s. 15: Nikolaus von Kues (N. Cusanus); esasında Nikolaus Chriypffs veya Krebs, Filozof ve ilahiyatçı, 1448'de Kardinal oldu, 1450'de Brixen'in piskoposu ve 1458'de Kurienkardinali.

Aroth ve Maroth adında iki meleğin hikâyesini anlatmaya başladım. Tanrı bu iki meleği, insanların cennete gitmelerini sağlayan ve itaat etmeleri gereken bir kanunu insanlara vermeleri için yeryüzüne gönderiyor. Ve bu iki meleğe, yeryüzünde şarap içmeleri ve kadınla ilişki kurmaları yasaklandı, böylece sarhoşluk ve kadınların kurnazlıklarıyla cennetin yolunu açıklamamaları gerekiyordu. Bu yasağa aldırmadılar, içip sarhoş oldular ve kadınlarla yasak ilişkiye girdiler ve günahkâr insanlarla kendilerini kirletmiş oldular. Kadınlara da cennetin yolunu açıkladılar ve gösterdiler. Kadınlar bu gizli yolu öğrendiklerinde, melekleri terk edip cennete gittiler. Tanrı onların cennete geldiğini görünce, öteki meleklere sorar, bu kadınların nasıl buraya gelebildiğini. Ve böylece öteki melekler de Tanrı'ya Aroth ve Maroth'un yasağı çiğnediklerini ve bütün gizlilikleri açıkladıklarını anlatırlar. Tanrı kızar ve bu kadınların her birini yıldıza dönüştürür ve melekleri de zincire vurur ve ateşten kuyuya atıp içinde sonsuza dek acı çekmelerini sağlar."

Georgieviċ'in buradaki en büyük hatası, bu hikâyenin Kur'an'da yazılı olduğunu söylemesidir. Kur'an'da Harut ve Marut hakkında, El-Bakara suresinde (102. Ayet), çok kısa bir şekilde bahsedilmektedir. Fakat bu iki meleğe ait, Kur'an'da geçmeyen ve hadis olmayan çeşitli hikâyeler mevcuttur. Bunlara İsrailliyat[117] denmektedir, yani Hıristiyanlık ve Musevilik tesiriyle oluşan halk efsaneleridir.

Georgieviċ büyük bir ihtimalle bu dinî hikâyeyi Ricoldo de Monte Croce[118]'de okumuştur, zira bu zat 1300 yıllarında bu hikâyenin Kur'an'da yazılı olduğunu iddia etmiştir. O halde bu, Georgieviċ'in yanılgısından çok, Ricoldo'nun yanılgısıdır.

Hz. Muhammed'in ikinci yalan hikâyesi olarak Miraç'ı örnek olarak verir:

"Muhammed'in dediğine ve yazdığına göre, El Barahil adında insan sesine sahip bir hayvan varmış; işte bu hayvan Muhammed'i cennete götürmüş. Orada çok büyük melekler gördüğünü ve bu meleklerin birçok başı olduğunu ve her birinin ayrı bir dil konuştuğunu iddia eder. İşte Kur'an'ınız bir peygambere yakışmayacak bu tür gülünç şarlatan hikâyelerle dolu, öyle ki, hiç kimse bütün bunlara inanmaz ve gerçek

---

(117) Bk. Abdullah Aydemir, **Tefsirde İsrailliyyat (Hicri 6. Asrın başına kadar)**, Ankara 1979.

(118) Buch'a göre.

gözüyle bakmaz. Ne zaman sarhoş olup da bunları yazıya döktüğünü tahmin edebilirim, herhalde sarhoşken bütün bu saçmalıkları rüyasında görmüştü. Bu yüzden biz Hıristiyanlar ona iyi ve gerçek bir peygamber Tanrı'nın elçisi olarak değil de, yalan dolu, sahte peygamber olarak görüyoruz."

Georgieviċ'in bu sözlerine Derviş oldukça yumuşak bir tepki vermektedir:

"Bunları duyduğunda kıpkırmızı kesildi, ayağa kalktı ve artık tartışmak istemedi, fakat onunla beraber gelmemi istedi. Ben de peki dedim. Beni bir kiliseye götürdü ve bana ağaçtan veya taştan oyulmuş resimleri gösterdi ve insan suretindeki resimlere dua edip etmediğimizi ve onlara tapıp tapmadığımızı sordu. Ağaç ve taşa dua etmek amacıyla bu resimlerin yapılmadığını, eski nesil, genç nesillere Hz. İsa'nın ve onun müritlerinin neler çektiğini anlatmak ve hatırlatmak için yaptıklarını ve bunları kilisenin süsü olarak tuttuğumuzu ve Hıristiyanlığın tümüne saygı duyduğumuzu ve dua ettiğimizi ve Hz. İsa'ya çektiği acılardan ve ölümünden dolayı ona minnet duyduğumuzu, çünkü bizi böylece şeytandan ve günahlarımızdan kurtarmış olduğunu ve sonsuz hidayete ulaştırdığını anlattım.

Konuşmamız esnasında bir köpek geldi ve kilise mihrabının üzerinde asılı olan örtülere işedi. Bunun üzerine Derviş, 'Tanrı'ya dua ettiğiniz ve andığınız ibadet yerlerine köpeğin veya hayvanın işemesine izin vermenizi utanç verici buluyorum veya bu sizde çok olağan mıdır, bu bizi çok rahatsız ederdi', dedi. Bunun olmaması gerektiğini ve kiliseyi gözetenlerinin ihmalkârlığından kaynaklandığını söyledim ve sanki bu duruma çok kızmışım gibi yaptım. Bunu duyduğunda benden memnun kaldı ve bizim inancımızı az övmedi. Bizim inanç ve itikadımızı Türkçeye tercüme edip yazmamı istedi. Bunu yazıp ve en önemli maddeleri ona kaydedip verdiğimde teşekkür ederek benle veda etti ve beraberinde yazdığımı da götürdü." (Bk. Belge: 1)

Bu münazara herhalde gerçek bir olaydır. O zamanlarda bu tür münazaralar çok sık olurdu ve sevilirdi. Fakat bu yazı, abartılarak yazılmış olsa gerek; özellikle en son baskılarda abartma daha fazla. Georgieviċ devamlı kendisini ön plana koymaktadır. 1552 Roma baskısına ilaveten çıkan ağaç baskıyı (Bk. s. 44) herhalde Georgieviċ'in kendisi yaptırmıştır. Burada hatta Georgieviċ'in Derviş'i nasıl takdis ettiği gösterilir. Fakat kitapta bundan hiç söz edilmez.

Das Vater vnser in Türckischer sprach.

Babamoz, benghe gugtesson ebuduss
Pater noster qui es in coelis sanctificetur
olssun ssenungh, adun gelsson ssenung
nomen tuum, adueniat regnum
meletbetun, olssum ssenungh issiedgunb
tuum, fiat uoluntas tua,
nese gugthe ule gyrde.
sicut in coelo & in terra.
Ecbmegumozi bergunon uere bize
Panem nostrum quotidianum da nobis
bu gun, ben bassa bize borsligomozi.
hodie, & dimitte nobis debita nostra,
nese bizde baslaruz borsetiglerimozi.
sicut et nos dimittimus debitoribus nostris
ben yedma byzegebmeme, de
Et ne nos inducas in tentationem, sed
curtule bezy iaramuzdan, Amen.
libera nos a malo, Amen.

Nu folget das Vater vnser in Arabischer sprach. Hie wirstu sehen wie
X 5 die

Belge 1: "Pater noster" (Alm.: "Vater unser") ve Türkçe tercümesi.

4. Prognoma

16. yüzyıl, Türk tehditinin ve korkusunun en üst noktaya ulaştığı zamandı.Bu yüzyılda, Türklerin gelecekteki çöküşü veya yükselişine ait kehanetlerde bulunulurdu ve bu kehanetler ya Türk ya da Hıristiyan düşüncesinden kaynaklanırdı. Hıristiyanların bulunduğu kehanetlerin kaynağı genellikle Tevrat'a dayanırdı.

Okuyucular genellikle bu tür kehanetlerde iyiye yönelik bir beklenti içinde olduklarından, bunlar "propaganda fonksiyonu"[(119)] niteliği taşıyordu.

Nisan ayı ortalarında 1545 yılında Antwerpen'de Georgieviċ **Prognoma sive Praesagium**'u (Kidric No. 11) yayımlamıştır. Burada, Türklerin çöküşünü anlatan bir Türk kehanetini vermekte ve Latinceye tercüme etmektedir.

Bu sözü geçen Türkçe kehanet şöyledir:

Patissahomoz ghelur, Ciaferun memleketi alur, kuzul almai alur, kapzeiler, iedi yladegh Gyaur keleci esikmasse, on iki yladegh onlarun beghligheder: eufi iapar, baghi diker, bahesai baglılar, ogli kezi olur: on iki yldan sonra Hristianon keleci esikar, ol Türki gheressine tuskure.

Georgieviċ sonra bunu Latinceye şöyle tercüme eder:

Imperator noster veniet, ethnici Principis regnum capiet, rubrum quoque pomum capiet, in suam potestatem rediget: quod si septimum usque ad duodecimum annum Christianorum gladius non insurrexit, usque ad duodecimum annum eis dominabitur. Domos aedificabit, vincas plantabit, hortos sepibus emuniet, liberos procreabit, et post duodecimum annum (ex quo rubrum pomum in illius potestatem redactum fuerit) apparebit Christianorum gladius, qui Turcarum quaquaversum in fugam aget.

(Şimdiki Türkçeye tercümesi de şöyle olur:

Padişahımız gelir, kafirin memleketini alır, kızıl elma alır, hapseder. Yedi yıla değin gavur kılıcı kalkmazsa, on iki yıl kadar onların beği olur: Evler yapar, bağı diker, bahçe düzenler, oğlu kızı olur: on iki yıl sonra Hıristiyan kılıcı kalkar, o Türkleri geri püskürtür.)

---

(119) Schulze, a.g.e., s. 42.

Türklerin kendileri hakkında bulunduğu bu kehanette, Türkler kendi çöküşlerini anlatmaktadırlar. Georgieviċ, verdiği Latince tercümesinden sonra, her bir Türkçe kelimeyi okuyucularına tek tek izah etmektedir.

Kızıl Elma için de şöyle bir yorum getirmektedir:

Kuzulalmi bedeutet einen roten Apffel/ dann Kuzul heisst bey jnen rote farb/ und Alma, ein Apfel. Sie woellen sagen/ diss sey etwan ein grosse gewaltige feste Statt des Roemischen Reichs/ oder der Christenheit/ und derhalben halten die Gelehrte unnd verstendige bey jnen grosse Disputation uber disem wort. Etliche woellen sagen/ und dis wort ziehen auff die Statt Constantinopel/ dann in etlichen jhren Buechern findet man zweyerley woerter kuzulalmi, und Vrumpampai, das ist so viel gesagt/ als ein roter Apfel/ dardurch etliche verstehen die Statt Buda/ etliche ein Griechischen Priester oder Patriarchen: Dann/ wie gesagt/ Vrum, bedeutet ein Griechen/ darum dass fuer disen zeiten gantz Griechenland under dem Roemischen Reich gewesen. Und sol das woertlin Vrum Rom bedeuten/ dann die Tuercken haben den Buchstaben v für das r gesetzt/ und das ander o in ein v verwechselt/ wie dann pflegt zugeschehen in den Spraachen/ dass sie die wort wunderbarlich verkehren/ und aussreden. Wann nun das erste v im woertlein Vrum hinweg genommen/ und das ander v in ein o verwandelt wirdt/ heisst es Rom/ Deshalben sind viel bey den Tuerckischen Gelehrten/ die da sagen/ diese Prophecey ziehe sich auff das Keyserthumb Constantinopel/ etliche verstehen das Römische Reich dardurch.(120)

(**Kuzulalmi** kırmızı bir elma demektir, çünkü **Kuzul** onlarda kırmızı renk demektir ve **Alma** bir elmadır. Bunun, Roma İmparatorluğu'nun veya Hıristiyanlığının büyük ve muhteşem bir şehri olduğunu söylemek isterler. Bu yüzden onların bilgin kişileri bu kelime üzerinde büyük münazaralara girişiyorlar. Bazıları, bu kelimeyi Konstantinopel şehrine dayatırlar. Bazı kitaplarında da kelime iki şekilde geçer: **Kuzulalmi** ve **Vrumpampai,** ki bu kelime tıpkı Kızıl Elma olarak bir kısmı Buda şehri, bir kısmı da bir Yunan rahibi veya patriği anlar: Çünkü bilindiği gibi, **Vrum** bir Yunanlı demektir, çünkü bu zamanlarda tüm Yunanistan Roma İmparatorluğu altındaydı.

---

(120) H. Müller'in Alm. tercümesi. Kidriċ No: 43.

Vrum Rom anlamındadır, o halde Türkler v harfini r yerine koymuşlardır ve diğer o harfini v ile değiştirmişlerdir. Görüldüğü gibi, dillerde kelime hayret derecesinde değişikliğe uğrar. Vrum sözcüğündeki ilk v çıktığında ve öteki u o'ya dönüştürüldüğünde, Rom ortaya çıkar. Bu yüzden, Türk aydınlarından bazıları bu kehaneti Konstantinopel İmparatorluğu'na, bazıları da Roma İmparatorluğu'na dayatıyorlar.)

Georgieviċ'in dediğine göre, kendi zamanındaki aydın Türkler, Kızıl Elma'nın hangi şehiri sembolize ettiğine tam karar verememektedirler: Ya Konstantinopel ya da Roma.(121)

Martin Hartmann, Altın Elma'nın Türkler için Batı ülkesi anlamına geldiğini düşünür. Zira bu, Hesperidlerin altın elmalarına dayanır.(122) Fakat Fischer bu kelimeyi **Gelobtes Land** veya **Land der Sehnsucht,** yani "vaat edilen ülke" veya "özlemi duyulan ülke" olarak açıklar; ve Kızıl Elma'nın asıl biçiminin yerküresi olduğunu ve bunun çok eskiden çeşitli Roma ve Yunan kayzerlerini tasvir eden resimlerde, ayağının altında, daha sonraları da genellikle sol elinde hakimiyetin sembolü olarak bulunduğunu belirtir.(123)

Heffening'e göre, bu sembol tamamıyla bir görüntüye dayanır, "yani Bizans'daki Hagia Sophia yakınında bulunan Augustaeum'un üzerindeki tunçtan yapılmış muazzam Justinian heykeli. Öyle ki, bu, daha Konstantinopel'in fethinden önce Türkler tarafından görülmüş olması gerekir."(124)

Ve kehanetteki son iki kelimeyi de Georgieviċ şöyle açıklar:

(Cheresine Thuskure) werden sie (verstehe die Christen) widerumb zuruck in die Flucht schlagen/ das ist so viel gesagt: Die Christen werden jre Schwerter zuocken/ und die Tuercken also engstigen und treiben/ dass sie jre flucht wider werden zurueck nach der oertern nemmen/ daher sie erstlich kommen sind/ Als nemlich durch Bythiniam/ da sie erstmahls ausser gefallen/ oder in Scythiam/ daher sie jren ursprung haben. Dieweil sie auch zweiffeln

---

(121) Mordtmann, "Türkisches", **MSOS Westasiatische Studien,** Berlin 1902, s. 167.

(122) A. Fischer, "Qyzyl elma', die Stadt (das Land) der Sehnsucht der Osmanen", **Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft,** Cilt 74, Leipzig 1920, s. 170 ve 173.

(123) Fischer, **a.g.e.,** s. 173.

(124) Heffening, **a.g.e.,** s. 33.

und ungewiss sind/ welches sich an jnen wirt und sol rechen/ vertrauwen sie den Christen gar nichts/ lassen auch nicht zu dass einer/ er sey wie und wer er woelle/ bey jnen Wehr oder Waffen trage.

(Cheresine Thuskure; onlar, yani Hıristiyanlar tekrar kaçmalarını sağlayacak, yani denilmek istenen şudur: Hıristiyanlar kılıçlarını savuracak ve Türkleri korkutup ilk zamanlar bulundukları yere kaçırtacaklar; yani ilk hakimiyetlerini kurdukları yer olan Bizans'a veya ait oldukları yere, İskitya'ya. Türkler, içlerinde hangi Hıristiyanın onlardan öç alacaklarını bilemediklerinden, hiç bir Hıristiyan'a güvenmezler ve kim olursa olsun hiç bir şekilde herhangi bir silah taşımasına izin vermezler).

Sonra da Georgiević şöyle devam ediyor:

Und sind derhalben verdachts wegen den Christen alle Instrument von Eisen gemacht/ so viel jrer under dem Tuercken wohnen/ verbotten/ allein aussgenommen was zu erbauwung dess Feldts und Ackerwerckts/ oder sonst zu jrem Handtwerck/ dienlich unnd noetig ist/ mit welchen die gefangene Christen und leibeigne Knecht offtmals jren Herrn/ wann sie jhnen zu scharpff seyn/ unnd gelegenheit ersehen/ auffopffern und zu todt schlagen. Dass also kein zweyfel daran ist/ wo einmahl ein stattlicher rechter Zug von den Christen wider den Tuercken geschlossen und fuergenommen/ Es wuerden alsbald alle undertruckte arme gefangene Christen/ und andere so hin und wider durch Tuerckey zerstraeuwet seyn/ sich zusammen rotten/ und alles was im Landt todtschlagen/ dan jrer ja so vil als der Tuercken selbst/...

(Ve bu şüpheden dolayı, Türklerin himayesi altında yaşayan tüm Hristiyanlara demirden yapılmış alet edevat yasaklanmıştır. Buna istisna olarak, tarla işlerinde veya başka el işçiliğinde gerekli olan araç gereçler-dir. Hatta bunlarla da esir Hıristiyanlar veya çıraklar, eğer efendileri kendilerine karşı çok acımasızca davranıyorlarsa, öldüresiye vuruyorlar. Türklere karşı tavır alan oldukça çok Hıristiyanın bulunduğu şüphesizdir. Ezilmiş zavallı esir Hıristiyanların hepsi ve Türkiye'nin değişik yerlerine dağılmış olan diğer ezilmiş halk yakında biraraya gelip ülkedeki herkesi öldürecekler, çünkü onların sayısı en azından Türkler kadar çoktur...)

SONSÖZ

Bu literatürde, Türkler ve İslamiyet hakkında oldukça ağır olumsuz yargılarla karşı karşıya geldim. Tabii ki bunun zorlukları olmuştur. Hem kendi açımdan hem de okuyucu açısından bu böyledir. Fakat bu durumda da öğrendiğim şu oldu: Objektif olmayı ve olaylara mesafeli bakmayı ve bütün bunlara dayanabilmeyi. Tabii ki bunu sadece ben değil, okuyucuların da anlayıp öğrenmesi gerekir. Üzerimize gelen tüm olumsuz eleştirilere karşı anlayışla ve sabırla hareket etmemiz, bilgeliğin ve insanlığın temel taşı değil midir!

Bu araştırmanın ele aldığı o dönem tarihinin, Türk kültürü, tarihi ve devleti için önemli olduğu şüphesizdir. Çünkü eğer geçmişi bilmiyorsak, bugünü de anlayamayız. Öyleyse bu araştırma, Türk tarihi ve özellikle Avrupa ile Türkiye arasındaki eski sıkı ilişkiler açısından olduğu gibi şimdiki ve gelecekteki ilişkiler açısından da önem taşımaktadır. Bu ilişkileri sadece makro olarak değil, mikro olarak da ele almalıyız. Zira ferdî olaylar da, insanlık ilişkilerine ışık tutabilir. Tolerans eksikliğinde ve alınan acele önyargılarla insanın nasıl yanılgılara saplanabildiğini Georgieviċ'de gördük. Tabii ki bu tür yanılmalar herkes için geçerlidir. Zira hiç kimse ve hiçbir toplum mükemmel değildir. Ayrıca bir başkasının (Georgieviċ gibi!) çektiği sıkıntıları anlamak ve bundan dolayı da onun dile getirebileceği doğru veya yanlış acı olumsuz sözlere anlayışla katlanmak ve kızmamak bizleri ferdî olsun, toplumsal olsun ileriye doğru götürebilecek bir adımdır. Bu ilk ileri adımın ardı kesilmeyeceğinden de hiç şüphem yoktur.

K A Y N A K Ç A

AYDEMİR, Abdullah, **Tefsirde İsrailliyyat (Hicri 6. Asrın başına kadar)**, D.İ.B. Yay. No: 191, Ankara 1979.

BABINGER, Franz, **Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)**, München 1923.

BUCH, Wilfried, "Zwei alttürkische Gedichte kehren heim", **Newspot**, Ankara 3.8.1984.

BUCH, Wilfried, **Europaeische Türkeidarstellungen vom 12. - 16. Jh.**, (Alman Kültür Enst. de seminer), Ankara 16.2.1988.

BUCH, Wilfried, "14. / 15. yy.da Kudüs'e giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri", **Belleten** C.XLVI, Sayı 183'den ayrıbasım, Ankara 1983.

BUCH, Wilfried, **Alles über die Türken. Die Türkeiberichte des B. Georgiević**, Alman Kültür Enst. de Seminer, Ankara 30.3.1988.

BUCH, Wilfried, **Der Türke kommt. Europaeische Aengste und Hoffnungen im 15. / 16. Jh.**, Alman Kült. Enst. de seminer, Ankara 16.12.1987.

BUCH, Wilfried, "16. yüzyılda iki genç Alman'ın Türklerle ilgili izlenimleri", **Belleten** C. XLVI, Ankara 1983.

COURTENAY, J. Baudoin de, "Das Slavische in den Werken von Bartholomaeo Georgieuiz", **Archiv f. slavische Philologie** 11. Cilt., Berlin 1888.

Carmina Burana, Die Lieder der Benediktbeurer Handschrift, Zweispr. Ausgabe, Zürich 1979.

Der Neue Brockhaus, IV. Cilt., Wiesbaden 1968.

Ebu'l-Gari Bahadır Han, **Türk Şeceresi (Şecer-i Türk)**, Çağatay şivesinden Türk şivesine nakleden Dr.Rıza Nur, İstanbul 1925.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki, **Günün Işığında Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi**, 1987 İstanbul.

FISCHER, A., " 'Qyzyl elma', die Stadt (das Land) der Sehnsucht der Osmanen", **Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft**, c. 74, Leipzig 1920.

FOY, Karl, "Die aeltesten osmanischen Transcriptionstexte in gotischen Lettern", **Westasiatische Studien, Mittheilungen d. Seminars f. Oriental. Sprachen zu Berlin,** 1901.

Georg von Ungarn, **Tractatus de moribus, condicionibus et nequiti Turcorum** (ca. 1480), Almancaya tercüme eden Wilfried Buch, Ankara, (müsvedde).

GÖLLNER, Carl, "Die Türkenfrage im Spannungsfeld der Reformation", **SOF** 34, 1975.

GÖLLNER, Carl, **Turcica. Die europaeischen Türkendrucke des 16. Jahrhunderts,** c. I-II, Bukarest- Leipzig - Baden - Baden 1978.

GÖLLNER, Carl, **Turcica. Die Türkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jh.,** c. III, Bukarest - Baden - Baden 1978.

HASLUCK, F.W. **Bektaşilik Tetkikleri,** Çev. Ragıp Hulusi, İstanbul 1928.

HAZAI, G., "Zum balkanischen Hintergrund der osmanisch - türkischen Transkriptionstexte von B. Georgievićts", **Studia Salvica Academiae Scientiarum Hungaricae** XX (1974).

HEFFENİNG, W., "Die türkischen Transkriptionstexte des B. Georgievits", **DMG,** Leipzig.

HERMANN, Ehrenfield, **Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers,** (Doktora tezi), Freiburg 1961.

Herold Historien, Stuttgart 1963.

İmam Şarani, **Ölüm-Kıyamet-Ahiret ve Ahirzaman Alametleri,** İstanbul 1981.

İNAN, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm,** T.T.K. Yay. VII. Seri No. 24, Ankara 1972.

İNAN, Abdulkadir, **Makaleler ve İncelemeler,** T.T.K. Sayı 51, Ankara 1968.

İslam Ansiklopedisi, İslam Âlemi Tarihi, Coğ., Etnoğrafya ve Biyografya Lugatı, V. Cilt II. Böl., İstanbul 1977

KIDRIĆ, Franz, **Bartholomaeus Giorgjević,** MUSEION Mitheilungen II. c., Wien - Prag - Leipzig, 1920.

KISSLING, H.J., "Bemerkungen zu einigen türkischen Transkriptionstexten", **Zeitschrift für Balkanologie** VI (1968).

MORDTMANN, Dr. J., "Türrkisches", **MSOS Westasiatische Studien**, Berlin 1902.

MÜLLER, Heinrich, **Türckische Historien** (Menavino ve Georgieviċ), Franckfurt 1563 - 65.

ORTAYLI, İlker, "16. yüzyıl Alman Seyahatnamelerinde Türkiye", **Tarih ve Toplum**, Sayı 2, İstanbul 1984.

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi,** Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enst. Yay. No. 1 Cilt I, Ankara 26 Ağustos 1971.

ÖNEN, Yaşar, "Türkler Neden Yenilmezler?", **Dünya Edebiyatından Seçmeler,** Ankara 1977.

ÖNEN, Yaşar, Das Türkenbild im deutschen Schrifttum des 16. Jhs., **Akten des V. Internationalen Germanisten Kongresses,** Cambridge 1975.

ÖZDEMİR, Hasan, **Die altosmanischen Chroniken als Quelle zur türkischen Volkskunde,** İslamkundliche Untersuchungen, Cilt 32, Freiburg 1975.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Büyük Türk Tarihi,** Cilt 10, İstanbul 1978.

Riyazu's-Salihin ve Terc., 3. Cilt Sayı 64, Ankara (tarih yok).

SCHULZE, Winfried, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jh., Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer aeusseren Bedrohung,** München 1978.

SCHRADER, O., **Reallexikon der Indogermanischen Altertumskunde,** I.c., Berlin-Leipzig 1971-1923.

SCHWEIGGER, Salomon, **Ein newe Reysbeschreibung aus Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem.** (Hersg. von Neck) Graz/Austria 1964.

TAESCHNER, Franz, "Georgios Gemistos Plethon. Anhang. Über einige Faelle von Ketzerverbrennung bei den Osmanen", **Der İslam** 18. c., Berlin - Leipzig 1929-31.

VOIGT, G., **Enea Selvio de Picolomini als Papst Pius II. und sein Zeitalter,** II. c., Berlin 1862.

WENNER, Adam, "Tagebuch der Kaiserlichen Gesandtschaft nach Konstantinopel 1616-1618", hazırlayan, Karl Nehring, **Veröffentlichungen des Finnisch , Urgischen Seminars an der Universitaet München,** Seri C, c. 16, München 1984.

EK

(1544 baskılı De Turcarum Ritu et
Caeremoniis'in orjinali/fotokopi)

De Turcarum
RITV ET CÆREMONIIS,

Autore Bartholomæo Georgieuits Hungaro Peregrino Hierosolymitano, qui tredecim annos apud eosdem seruitutem seruiendo, omnia experientia didicit.

Additis quamplurimis dictionibus, etiam Numero, cum Salutationibus & Responsionibus Persarum.

A N T V E R P I AE
apud Gregorium Bontium
sub scuto Basiliensi.
1544.

1836

meritò in tui admirationem excitabar, vt neminem iure mihi anteponendum illius autoritati confirmarem, quem ab omnibus patronũ quendam & Mecœnatem studiosorum publicum haberi perspiciebã. Quapropter tuã illustrem Dominationem maiorem in modum rogo, vt hanc opellam pignus meæ humillimæ seruitutis erga suã amplitudinem, ea complecti dignetur benignitate, qua me aliquando corãm frontis hilaritate, & liberalitatis aura excepit: Me certe quanuis infra omnem mediocritatem positum, in omni fortuna vel longissimo
locorum spatio abreptum, sibi suoq;
nomini addictissimum manci-
pium habebit, Quem Deus
Optimus Max. q̃ diu-
tissime Patriæ, &
Amicis, ac stu-
diosis omni-
bus seruet
incolu-
mem.
Ad Calendas
Ianuarias.
1544.
Loua-
nij.

¶ DE ORIGINE Turcarum. Caput. 1.

Istoriæ Armeniorũ tradunt Turcas gentẽ Scythicã esse *Zmaildan*, quasi Ismaeliticam: & quod essent adducti per Caspios montes, ac Caucaseas portas, vsque Constantinopolim à Duce cuiusdam Regis Armeniç, ob proditionem, atq; iniuriam eius militibus illatam. Non torquebo me eorum origine verbosius, duntaxat ob oculos ponã consuetudinem in Ceremonijs, & disciplinã domi, militiæq; ab ea gente vsurpatã: nihilq; mutuabor ab alijs scriptoribus, sed summa fide, quod corãm vidi, & longo vsu didici, pro ingenij mei tenuitate summisse & modeste describam.

¶ De Origine Mehemmeti.

MAgna dubitatio de origine *Mehemmeti* (quem nostri *Mahometum* vocant) necdum satis comperta, vtrũ Persa an Arabs fuerit: Veriores tamen illi habẽtur, qui eũm Ismaelitam esse aiunt, ex Regum stirpe, quos *Othmanni Sabi*, & *Sultanlar* vocant. In huius natiuitate referunt, quinq; milia templorũ Idolorum cecidisse, quod augurium vel nostras clades præsagijt, vel de nostris cladibus fictum est.

¶ De Templis illorum.

HAbent templa satis ampla, & sumptuosa, ipsorum lingua *Meschit* appellata, in

in quibus nullas prorsus imagines vidi, præter hæc verba inscripta Arabica lingua videlicer, *Laillah ilellah, Mehemmet Irretsül allah tanre bir pegamber hach*: id est, non est Deus nisi vnus, *Mehemmet* autem propheta eius, Creator vnus & prophetæ æquales. Vel hæc, *Vila galib ilellah*, id est, non est fortis sicut Deus. Deinde conspicitur magna habundantia lampadum ardentium oleo, totum templum dealbatū, pauimentū storeis stratū, ac desuper tapetis ornatum. Circa templū turris miræ altitudinis quā eorū sacerdos tempore orationis ascendens, voce alta, digitis in aures insertis, hæc verba terrepetit, *Allah Hechber*, id est, Deus verus vnus. Aud to clamore conueniūt in templum nobiles & ociosi, tantū deuotioni astricti. Deinde prædictus Sacerdos descendens orat cū illis, idq; ex officio facere debet quinquies inter diem & noctem. Quicunq; vero veniūt ad orationem, debent abluere manus, pedes, & pudibunda, postremo ter spargunt aquam super capita, recitando hæc verba, *Elhemdu lillahi*, id est, gloria Deo meo. Deinde exutis calciamentis *Paasmagh* dictis, eisq; ante ianuam templi relictis introeunt, alij nudis pedibus, alij habētes munda calciamēta *Mesth* vocata, quibus non palpant terram. Fœminæ nunquam congrediuntur cum viris, sed seorsum certo in loco, prorsus abstruso, à virorū

con

conspectu, & auditu: ipsæq; rarius templū frequentāt, vt tempore Paschatis, nonnunquā diebus veneris, quæ *Gsumaagun* eorum lingua vocatur, orantq; ab hora nona noctis vsq; duodecimam, vtputa mediam noctem: atq; inter orandum corpus continuo agitatu, & vociferationibus mire affligunt, vt sæpius viribus & animo defectæ, in terram pronæ cōcidant. & si aliquæ ab eo tempore se grauidas senserint, Spiritus sancti gratia impregnatas se esse affirmāt. Cumq; pariūt, ab ipsis nati *Nefes Oglu*, id est Animæ, vel Spiritus sancti filij appellantur. ita mihi narratum est à pedissequis earum, nam nec ipse vidi, nec aliquis virorum huic spectaculo interesse potest. Virorum aūt orationibus (cum hero meo) sæpe interfui, quibus mos hic est: Inter orādum pileos suos (qui *Tsalma* illorum lingua vocantur) nō deponunt, sed summis digitis attingunt, quasi eleuaturi, genibus incumbūt, & terram sæpe deosculantur. Christianum eorum sacris interesse nephariū putant. credunt enim ab hominibus (vt ipsi aiunt) illotis, sua templa contaminari, quippe Christiani non vsurpant illorum more frequētia lauacra. Cum sacerdos illorum suggestum ascēderit, ad duas circiter horas concionat: peracto sermone ascendunt duo pueri, qui cantando suas preces pronunciant. peracto eorum cantu, incipit sacerdos

cum

cum toto populo submissa voce cãtare, quassando corpus in latus, nihil aliud præter hæc verba, *La illah ilellah*, id est, non est nisi vnus Deus. Sic media fere hora personat, ac mouetur. Huiusmodi autem orationes, & cæremoniæ, vt cantus, prædicatio, non fiunt singulis diebus, nisi tempore Quadragesimali, & festiuo, vt puta die Iouis, ab hora nona noctis, vsque duodecimam. Et ipsa dies veneris, (qua *Mehemmetum* aiunt natum fuisse) à quibusdam religiosissime colitur.

¶ De Quadragesima eorum.

HAbent etiam Quadragesimam sua lingua *Oruts* appellatam, ieiunantes vnum mensem, & vnã hebdomadam singulis annis, at nõ semper eundem, sed si (videlicet hoc anno) ieiunauerint Ianuariũ, sequẽti Februariũ, pergẽtes serie, ita vt duodecim annorum decursu, vnũ annũ & duodecim hebdomadas loco decimæ offerãt Deo. Cum ieiunãt, toto die nihil gustãt, ne panẽ quidem, aut aquam. Deinde visa stella, licet illis omnia mãducare, præter suffocatum, & porcinas carnas. Suffocatũ ab eis, *Murdar*, id est, cadauer siue immundum, & porcus *Domuz* vocatur. Quadragesima peracta, Pascha celebrant, eorũ lingua *Bairam* vocatũ, magna cum solemnitate per triduum, oblinentes vngues manuũ & pedũ certo ceromate ab eis *Chna* appellato, quod vngues

gues rutilos efficit: eadẽ quoque tinctura caudas equorum & pedes imbuunt. hic color tenacissime hæret, nec ablui, aut extergi potest, quamobrẽ nisi noui (à radicibus) vngues exierint, alioquin vngues semper rutilantes apparent, sed de manibus frequenti lotione potest deleri. Mulieres nõ soli vngues, sed & manus, atque pedes illo ceromate oblinunt.

¶ De eorum Circumcisione.

VTuntur circumcisione eorũ lingua *Tsuneth* dicta, non octaua die, more Iudæorum, sed quamprimũ natus septimũ aut octauum annum exegerit, sermonis iam peritus: idque ipsis mysteriũ est, propter verba confessionis, quæ ante circumcisionem requirũtur, erecto indice manus, hæc videlicet, quę supra ostendimus in templis descripta. Puer ob id nõ defertur in templum, sed in domibus parentum circumciditur. Huic solennitati sæpe interfui, quæ ita se habet: Primò conuocatis amicis ad conuiuiũ, quibus satis delicata parantur fercula, ex omni genere carnium, quo ipsis vesci licet, & passim (vt apud ditiores) bos cæditur, in hunc excoriatũ & exenteratũ includunt ouẽ, in qua gallinã, & in illa ouum: quæ integrè assantur ad splendorẽ illius diei. Deinde inter epulas tempusque cœnæ, adducitur puer circumcidendus, cuius (medicus illius artis) glandem retegit, & replicatã pellem

 for

forpiculis apprehendit, deinde quò metũ adi mat puero, ait se in proximum diem circumcisionem peracturũ, atq; ita discedit: mox simulans, quasi omissum aliquid esset, quod ad præparationem attinet, ex improuiso præputium abscindit, vulneri parũ salis, & mali cotonei apponẽs, iam vocabitur *Mußlumsn*, id est, circumcisus. Et die circumcisionis nõ indũtur illis nomina, sed ipso die natali, quo in lucem edũtur, quæ talia sunt, & primo pueris Regũ, vt *Tsuleiman*, Solomon interpretatus. *Tsultan*, *Tscelim*, id est, princeps pacis. *Murath begh*, id est, desideratus dominator. *Mutstafa* & similia. Ducum vero, *Pirin*, *Hairadun*, *Heder*, *Ebraim*. Dñorũ humilioris cõditionis, quẽadmodũ sunt *Tsphalar*, *Tsauslar*, *Emiinler* . *Behram*, *Memmet*, *Mehemmet*, *Alli*, *Ahmet Tcielebi*, *Paiazith*, *Chatsun*, *Hutsref*. Cæteris omnib⁹, *Mutsa*, *Ionuz*, *Tschender*, *Perhat*, *Ferro*. Captiuorũ ac seruorũ maiori ex parte *Seremeth*, quod nomẽ significat audacẽ, atq; velocem Postea cõtinuato trium dierũ cõuiuio circumcisus ducitur in balneũ, cum maxima pompa. Cum redit domum, ducitur per conuiuas, qui parata illi munera offerũt, Alij vestes sericeas, alij ciphos argẽteos, alij pecunias vel etiam equos. Mulieres quoq; indusia, sudariola, & alia huiuscemodi. Iuxta voluntatẽ & opes vnusquisq; conuiuarũ donat. Fœminæ nõ patiuntur circumcisionẽ, sed tantummodo

modo (iam dicta verba) confitentes, *Mußluman* efficiuntur. Si aũt ex Christianis quispiã sua sponte confesso Mehẽmeto circumcidi se patiatur, quod sæpe contingit, propter grauissimum iugum, & onus tributi, talis ducitur per omnes vicos atq; plateas ciuitatis, summo cũ honore, & gaudio populi sonantiũ tympana: ipsi quoq; dantur munuscula. postea immunis efficitur à solutione tributi, *Harats* eorũ lingua appellati: & cupiditate huius lucri, multi Græci, quos *Vrumlar*, & Albani, quos *Arnautlar* vocant, circumcidũtur. Si quis vi compulsus, vtputa qui Mußlumanum feriret, vel vituperio afficeret, aut Mehemmetũ blasphemaret (quod vidi Episcopo cuidam (Græcorũ sectę) contigisse) circumciditur, illi nihil datur: à tributi tamen solutione liber erit, sicut & cæteri *Mußlumanlar*, id est, Circumcisi.

¶ De Sacerdotibus eorum.

SAcerdotes vero, illorũ lingua *Talismanlar* vocati, parum vel nihil differunt à laicis, nec etiam à Proceribꝰ cæremoniarum, (quales apd' nos sunt Episcopi) nec magna in ipsis doctrina requiritur, si Elcoranum, & Mussaphum nouerint legere sufficit: illi aũt qui etiã interpretari secundum textum nouerint, peritissimi habẽtur: quoniã non vulgari lingua Turcica, sed Arabica à Mehemmeto sunt tradita, nephas enim esse putãt, si vulgari lingua

B.2. in

interpretata describeretur. Eliguntur isti Pontificesá populo, stipēdium autem á Rege pro labore accipiunt: vxores habent, & habitum vt seculares: si stipendium nō sufficit propter multitudinē liberorum, mechanica tractant ac libero etiam homine digna attingūt: præficiuntur scholis, aut libros describunt. Apud illos sane nullos vidi Typographos, sed chartam optime parant. Alij alium quæstum faciunt, vt sartoris, sutoris, & similia.

¶ De Scholis ipsorum.

HAbent quoq; loca ad instituendū *Ochumachgirleri* eorū lingua appellata, & suos Doctores quos *Hogialar* vocant, tam masculos, quàm fœminas: *separatim tamen instituunt*, masculi masculos, & fœminę fœminas Astronomiam scilicet, Philosophiam, & Artem poeticam. Inter discendum clara voce clamantes ad latus corpora mouēt. Musicam nō norunt artificialem, sed ad pscriptas regulas fingunt carmina: quorum quodlibet vndecim debet complecti syllabis. Placuit itaque exempli gratia hæc pauca inserere.

Carmina ab ipsis *scripta*.

Birichen bes on eiledum derdumi
　Iaradandan istemiscem iardumi.
Tercheiledum zahmanumi gurdumi
　Ne ileim ieniemezum gunglumi.

Sunt carmina amatoria Deæ ipsorū lingua *Assich*

Assich vocatæ, id est, Deæ amoris, quorū interpretatio hæc est de verbo ad verbum.

Birechen. i. ex vna. bes. i. quinq;. on. i. decē. eiledum. i. feci. derdumi. i. tribulatione mea.

Iaradandan, id est, à creatore. istemiscem. i. postulaui. *iardumi*, id est, auxilium.

Tercheiledum, id est, neglexi. zahmanumi, id est, patriæ meæ. gurdumi. i. visitationem.

Ne, id est, Quid. ileim, id est, faciam. ieniemezum, id est, non possum vincere. gunglumi, id est, mentem meam.

¶ De Monachis illorum.

NOn desunt illis Monachi *Deruislar* vocati, varij quidem ac in primis triplicis *ordinationis. Primus ordo est Monachorum* nil proprij habentiū, quasi nudi incedentium, nihil præter pudenda pellibus omnis tegentium, & tempore frigoris dorsum: latus, manus, pedes, & caput nullatenus tegunt: Exigentes eleemosynam tam à Christianis quā à Turcis *Allahitsi* petentes, quod significat, propter Deum. Hi deuorata herba [illegible] [illegible] adeo aguntur, vt per totum pectus in transuersum vulnus ducāt, itidem per brachiū, vel nullo dolore dissimulato, & fungum arborū incensum capiti, pectori, manui suppositum nō remouēt, donec in cineres resoluat. Aliud genus Monachorū vidi, qui incedūt pertusa verpa, & incluso anulo æreo pon deris

deriſtrium librarū, ob ſeruandam caſtitatē. Tertium Monachorū genus raro egreditur, ſed manent die noctuq; in templis, habentes in angulis templorum tuguriola, ſine calciamentis, veſtimēto, & diſcoperto capite, nihil geſtantes preter vnā camiſiam, multiſq; diebus ieiuni orantes, vt Deus ipſis futura reuelet, quos rex Turcarum bellum moturus conſulere ſolet.

¶ De Matrimonij contractione.

MAtrimonium eorum lingua *Eulenmech* vocatum, tale eſt, Coeunt nuptiæ ſine iuramento, accipiūt plane indotatas, propemodumq; eas emere coguntur, contrario (q̃ olim apud Romanos) more, vbi gener emi ſolebat non nurus: nil habet ſponſa in corpore cultus vel ornamēti, quod nō cogatur mariti a ſoceris redimere. Diuortium apud illos ſolum faciūt improbi mores, vel infœcunditas, cognoſcitq; de iſtis rebus iudex ipſorum. Inter ſeruos emptos etiam matrimoniū permittunt, ſed geniti ex illis vernæ fiunt.

¶ De Peregrinatione illorum.

PEregrini, eorū lingua *Hagſilar* appellati, loca ab ipſis ſancta habita, videlicet *Mecham*, inuiſunt, vt noſtri Hieroſolymam, ibi aiunt Mehemmetum obijſſe: ſed non minus queſtus gratia q̃ religionis & deuotionis. Viſo illic namq; calciamento *Tſerub* vocato, quod in-

inauratū ſolummodo a teſtudine templi pendet, coëmptis ſubtiliſſimis telis, *Chumas* dictis, in patriam regrediuntur, magno cum lucro. Et cum redierint, alij vectant deuotionis gratia aquam in vtrib⁹ plateatim, idq; obuijs ſitientibus gratis offerūt. Alij rem ſuam agūt.

¶ De Elemoſynis Hoſpitalium

HAbent zenodochia in oībus ciuitatib⁹ *Imaret* appellata, ex teſtamento Regum cōdita, in quibus datur cibus pauperib⁹ atq; peregrinis, in quibuſdam datur oriza *Pirinčts Tſorba* dictum, cum carnibus: In alijs datur puls *Boghdaias* appellata, ſecundum terræ conſuetudinem, quæ fit ex tritico. Pro obſonio additur panis ſatis magnus. Potus quem præbent eſt aqua. Cæterum pernoctandi ibi aut dormiendi locus nulli conceditur, ſed habent alium locum pernoctandi publicum *Charuaeſarie*, vbi gratis recipiuntur hoſpitio: non habent tamen lectos, ſed in fœno vel ſtramine ſub tecto dormiunt. ¶ De Victimis eorum.

IMmolant etiam victimas, ſed plerunq; votiuas *Chorbā* tam Turcica q̃ Arabica linguis vocatas: in morbo enī aut periculo ouem vel bouē pro cultuſq; opulentia certis locis ſe ſacrificaturos promittūt. voti deinde victima nō comburitur in holocauſtū, vt Iudæis mos eſt, ſed mactato animali, cutis, caput, pedes, & quarta pars carnis ſacerdoti præbetur, altera deinde

deinde pars datur pauperibus: tertia vicinis. Cæteras reliquias ipsi victimatores sibi, & comitibus parant ad vescendum. neq; tenentur voto, si e morbo vel periculo erepti non fuerint. Omnia enim illorū conditionalia sunt, dabo si dederis. Similis etiā apud Græcos & Armenios, & cæteras nationes Asiaticas Christianæ religionis, cultus obseruatur.

¶ De Legatis & Testamentis.

SI quis ex Musulmanis moriens testamentum condere constituit, talia fermè legata fiunt, adhibitis amicis & vicinis, vt aut riuos deducere ex longinquis partibus ante aliquod hospitale, aut templum, siue in locum aridū, qui frequētatur ab hominibus *Hairitsi*, id est, pietatis gratia, & *Gsianitsi*, id est, pro anima. Alij captiuos, & emptitios seruos legant liberos faciendos. Mulierculæ eni (vt hoc genus præ cæteris superstitiosum est) legant pecuniā militibus, pro certa cæde Christianorū. id putant magnò ad salutē suæ ipsarū animæ prodesse. Reges vero tēpla, & hospitalia, extruenda, & alij qui potentes sunt, constituūt.

¶ De Cæremonia defunctorum.

CVm quis moritur ex *Musulmanlaris* masculus, tunc masculi funus curant: si fœmina, fœminæ. Abluunt cadauer, ac nitidissimis lineis induūt, postea efferūt extra vrbem in locum aliquem, nephas enim est in templis se-

sepelire. Procedunt cæroferarij cum candelis Monachi illorum, Subsequuntur sacerdotes cantillantes interim, donec ad sepulturæ locū perueniant. Quòd si pauper fuerit ille defunctus, pro laboribus religiosorum plateatim collectæ pecuniæ solent illis offerri.

¶ De ædificio sepulcri *Tulbe* dicto.

COnditorio superædificatur (vt pura regio) templum, ipsi enim Reges in vrbes sepeliuntur. Diuitū & pauperū fit adinstar altaris incam altitudinē, vt bestiæ insultare, aut locū conspurcare nō queant. Sæpius eò cum luctu redeunt, inferias ciborū monumēto superposito, *panes*, carnes, caseum, oua, lac, nouendialis cœna, more Ethnicorū, pro anima defuncti deuoratur à pauperibus, aut auibus cœli, & formicis. Dicūt enim æque gratū esse Deo, offerri eleemosynā tam brutis egētibus q̄ hominibus, cum ob amorem Dei offertur. Multos vidi, qui auiculas reclusas, data pecunia valoris auiculæ, euolare iusserint: alios panem piscibus in flumen proijcere amore Dei, dicentes se pro tali pietate erga egētes mercedem amplissimam à Deo consecuturos.

¶ De Militia. Cap. 2.

HAbent omnes vnum Regē, qui illorum vocabulo *Hunchiar Othmanlardan Sahi Tsultan Tsuleimā*, modernus ita appellatur ab eis, id est

est, Imperator ex Othmannis Sali Princeps Solomon, qui nūc habet filium primogenitū, viginti (vel circiter) trium annorum *Mutstafa* vocatū, excellentē suos antecessores tyrannide, atq; crudelitate, sæpe insidiantē patri, vt si quomodo posset illum occidere, ob libidinē dominij. Habet Rex sub se duos duces siue Satrapas *Tsangiagh Begler* vocatos, Europeum & Asiaticū, quibus subsunt præsides minores *Timargilar* dicti, quorū imperijs parēt milites ordinarij, qui si cessant dum ad expeditionē euocantur, suspendio pœnas luunt. *Bassilar* qui interpretātur capita, plures sunt: ij propter consilium semper Regem comitantur, *Sulihtarlar* quoq;, qui sunt stipatores corporis illius, semper post tergū eius succedere solent, vnà cum *Capugtsibegler*, id est, cubicularijs, *Iazigtsibegler*, id est, cancellarijs, *Emhler*, id est, tributi exactoribus, videlicet puerorū, & pecuniarū, *Tspahalar* id est, leuis armaturæ militibus equestribus, multis *Vlaklarū*, id est nuncijs: & alijs huiusmodi continue aulam sequentibus.

¶ De conditione Procerum.

NVllus ex Satrapis possidet prouintiam aut ciuitatē aliquam iure hæreditario, quam post obitū liberis vel suis successoribus posset relinquere sine cōsensu sui regis. Sed si aliquis Ducum, vel Principū certas possessiones cupit habere, id illi cōceditur hac cōditione, Initur ratio precij, & redditnū illarū possessionū: cognoscit & Turca, quot milites ali annuo illo censu possint, tunc Satrapa ille cogitur habere illum numerū militū semp promptum, ad omnia imperata: alioqui capite plectitur. nihilq; eum à belli comitatu potest excusare, q̄ sola aduersa valetudo: & si quando Turcę placuerit eum priuare tali beneficio in eius est libertate. si aūt nō deponitur, suum est vsq; ad mortem. Post obitum, quod si successores defuncti pactū obseruare voluerint, admittūtur: sin secus, alijs prouidetur. Si aliquando aliquis istorum procerum cum rege loquitur, oculos humi defigit, non audens illius vultum contueri.

¶ De conditione Chazilariorum.

MIlites *Chazilar* vocati, strennui, & iure militari miro modo exercitati, qui in primo cōgressu lanceas frangūt cum aduersarijs suis, nulla prorsus armatura præter q̄ clipeo, hasta, framea vtētes more nostratū, vt puta loricæ, galeæ. sed fractis hastis, euaginata framea, clipeo se defendētes, viriliter pugnāt, semper capiti, manui aduersariorū insidiantes aduersarios totis viribus extinguere nitētes. punctura aūt gladij, hostē, vel equū ferire, nō laudi sed ignominiæ duceretur. ī omnē vitā, & salutē in protectione Fortunę Deæ, ipsorū lingua *Nassap*, siue *Ctsutara* dicta, habētes, citius

apud oēs Prouerbium istud celebratissimum est, *Iazilan Gelur Bassins*, quod ita potest interpretari lingua Latina, *Iasilan*, id est, scriptura: *Gelur*, id est, veniet: *Bassins*, id est, capiti. quasi dicerent, quicquid die natiuitatis vniuscuiusuis Fortuna Dea capiti inscripsit, id euitare impossibile erit, etiam si latitaueris in arce inexpugnabili. Horum enim gesta carmine in historijs descripta, ab omnibus recitantur, vt & cæteri eadē audacia (honoris & laudis studio exciti) fortiter, & intrepide hostē aggrediantur. Cæterū pro qualibet victoria talium, stipēdia duplicātur, ita quòd oēs prædicti equestres debent regē sequi, instructi his armis, lancea, framea, sagittis, claua ferrea: alij habēt clipeos, alij non. & semper accipiunt stipendiū, tam tempore pacis, quàm belli.

¶ De Ordine peditum.

PRimus ordo peditum est *Solachlarū*, id est sagittariorū: tales vtuntur arcu, sagittis, frameis, differunt pileis à *Ienitseris*. Secūdus ordo est *Ienitserorum*, illi etiā habent arma similia *Tsolachlarū*, pro arcu tamē & sagittis Arcabuso vtuntur, & vna securi. Tales oēs collecti à Christianis ibi degentibus sub tributo, viarrepti circumcisi, in loco *Tsarai* dicto, educati, contra Christianos pugnāt strennuissime, & habent satis exigua stipendia victui, videlicet alius quatuor, alius quinq; vel sex nummos *Abtsa* vocatos, qui sexaginta Coronatū conficiunt: & hi sub pœna vitæ nō possunt equitare, nisi ægrotent. Reperiūtur etiā ex filijs Turcarum facti *Ienitseri* quàmplurimi. Tertius ordo peditum *Azaplariū* est, quorum finito bello finitur & stipendium: & sunt oēs filij Turcarum, Tales vtuntur longiori hasta, framea, pileos habēt rubros, vel alterius coloris ex panno, cum quatuor angulis corniculatis, *Tachia* dictis. Et differūt à *Ienitseris* & *Solachlaris* vestitu atq; armatura: tales perfodiūt hostiū equos in bello. Deinde aliud genus peditū ex walachia sectæ Græcorū, *Voinichlar* vocati, hi nihil habēt stipēdij à Turca q̄ quòd immunes sunt à tributi solutione, & decimis. Tales tenentur ociosos equos Regis Turcarū proprijs sumptibus alendo, curamq; illorum gerendo, ducere tempore belli.

¶ De Teutorijs Regis Turcarum.

CVm Constantinopolim relinquēs Turcarum Rex ad bellum proficiscitur, duo vsurpāt tentoria, cognomēto *Sators*, cum hodie vnū pro eo tēditur, alterum ad proximā mansionem figitur. vt ibi postero die recipiatur. Magnitudo tabernaculi tanta est, vt procul visentibus vrbs videatur: in proximo castrametātur Principes, & ambiunt Regis sui tabernaculum: deinde Equites, qui vel singuli vel terni tentorium habet: etiā pedites habēt

propria tabernacula, id enim ex disciplina habẽt, ne quis sub dio cubet. Ituro exercitui strатores viam faciunt, hinc inde collocãtes aceruos lapidum, vel strues lignorum, ad indicium viæ, adeo vt ne in tenebris quidẽ facile erretur. Mouẽt se media nocte, & vsq; meridiem sequentis diei in agmine sunt. Inter equitandum Rex in medio duorum *Bassalarum* cum illis colloquens incedit, quos præcedunt aliquot *Ieniseforum* ordinis milites, in equis, ferentes candelas ardentes: & hoc fit tempore noctis obscuro: deinde *Tsauslar*, id est, Capitanei, clauas habentes ferreas, vndiq; cuspidatas, q pellunt homines à cõspectu Regis, ad iactũ, vel cursum sagittę, postea *Salibeарlarum*. i. stipatorum copia, inter quos currus Cynedis pleni, in vsum Turcarum, & Procerum. Subsequuntur, & præcedunt iam dicti Duces cum maximo milite, equitum & peditum, & diuersæ conditionis hominum, alij habẽtes stipendia, alij quæstus gratia & lucri, masculi tantum, nullas secum ducentes mulieres.

¶ De Vectura animalium.

DEinde sequitur multitudo Camelorũ, mulorum, equorum, (interdum solẽt & Elephãtes eorũ lingua Phil dictos, deducere) portantes victualia, tentoria, & similia militi necessaria. Et vbi figitur tentoriũ Turcę, ibi iam singula suo ordine tanq̃ in vrbe parare debẽt: ibi locus Sartorum, Pistorum, Macellatorum, alij parant epulas carniũ omniũ generum: qui si nõ potuerint habere carnes recẽtes, tũc exponũt ea q ab animalibus vehuntur, videlicet, panes bis coctos, carnes siccas, *Pastarma* dictas, caseũ, lac coagulatũ. Sunt enim patiẽtissimi famis, sitis, frigoris, & incõmodi. Raro hospitantur in vrbibus, sed in agris sub tentorijs, circa fontes & riuos, maiorẽ gerẽtes curã animaliũ, q sui ipsorum, paruo & satis vili cibo cõtenti, videlicet, dicto coagulato aqua tẽperato, & immisso pane, vel recẽti, vel bis cocto, serui, pariterq; domini. Ibi silentiũ tempore noctis tã magnum, est vt captiuos fugientes negligãt, ne clamor excitetur, ob pœnam iniunctam: sed cum vadunt cubitũ, & cum surgunt abire, omnes alta voce clamant hæc verba, ter repetentes, *Allah Allah Allah Hu*, .i. O deus.

¶ De Iustitia exercenda in bello

TAnta seueritas disciplinæ fit in bello, vt nemo militum ausit aliquid iniustè rapere, alioquin sine misericordia puniretur: habẽtur enim inter eos ordinarij custodes, siue censores earum rerum, q in via militibus obuiã per pueros octo vel decem annorum venalia portantur, panes, oua, fructus, auenam, & similia scilicet. Tenẽtur sic quoq; defendere dicti præfecti hortos fructuũ circa viã sitos, vt nec ipsi audeant vnũ pomum, vel huiusmodi simi

simile, sine licētia possidēti s carpere, alioquin & tales capitis pœnā luerent. Cū essem in exercitu Turcę in expeditione contra Persas, vidi Tspahiam vna cū equo & ministro decollari, quod solutus equus arua cuiusdam ingressus fuerat.

¶ De Festo celebrando ob Victoriam Turcæ.

CVm renuntiatum fuerit de victoria, in oēm lætitiā sese effundunt ciuitates. Nocttu autē sub primā facem, auspicantur triumphalem istam festiuitatē, funalia, cereæ, tedæ, faces, vbiq; disponunt, stragulis, aulæis, vestibus holosericis ædes velant, & via qua intraturus est Imperator Turcarū. Triumphū autē verū reportat Constantinopolim, vbi continue residet, si non agit bellū in aliquas regiones. Legibus tamē tenet tribus annis elapsis, ipsemet suscipere expeditionem in regiones Christianorū, p amplificatiōe regni, vel defensione.

¶ De Venatione eorum.

NVlla natio sub sole tantū gaudet venatione, quantū Turcica. Penetrant enim insequēdo feras loca aspera & montuosa in eqs, capiētes diuersa animalia. & si animal extinctum à canibus suffocatum fuerit, illo non vescunt neq; ipsi, sed nec Christiani inhabitantes illas regiōes. Et si occidūt suem syluestrē, dant illū Christianis illarū regionū, quia Muslumanis phibitum est vesci porcorū carnib᷒.

¶ De

¶ De Operarijs & Agricolis. Cap. 3.

OPpidani p seruos eorum agros colunt: decimā depēdunt suo Imperatori: opifices vero artibus mechanicis se sustinēt: qui ocium colunt, fame cōtabescunt: Mercaturā quoque strennue exercent. Asiam minorem, quam nunc Natoliam vocant, Arabiam, Ægyptum peragrāt, ad Venetos sese deferunt. Balnea in singulis ciuitatibus habent, vbi solenni more, bis, vel ter se lauāt. Si reddūt vrinā, mutonē lauant. Si ventrē soluunt, podicem abluunt: idem fit à mulieribus seipsas lauantibus: quos sequunt serui & ancillę, vas aqua plenū gestātes, masculū sequitur masculus, & fœminā ancilla. Et cū exeunt lauatū, mulieres vngunt se quodā genere vnguēti, quod post mediam horam pilos cadere facit: viri ipsimet radunt mutones, nec quonis modo sinūt crescere pilos, sed singulis mensib᷒ bis vel ter ita faciunt, tam masculi q̄ fœminæ. Et maxime cū templa frequentāt, alioquin ignibus (vt violatores sacri loci) traderentur. Habent etiam diuersos artifices, vt sartores, sutores, auri, argēti, & omnis generis metalli fabros, similiter carpētarios, pictores, lapicidas, sed nō tā subtilis, & pstantis ingenij, vt in partibus nostris.

¶ De Iusticia apud ciues.

IVdicem oēs habēt eundem, tā Christiani, q̄ Turcæ: ex Muslumanis tamē vnū electū,

 quí

qui ex æquo omnibus ius ministrare renetur. Si quis occidit, ipse quoq; mortem subire debet. Si quis furatur, aut violenter rapiat, suspenditur: Vt cōtigit *Ienitzero* cuidam, qui mulierculæ cuiusdā portātis in forum venale lac ebiberat, nō soluendo preciū: cū accusatus coram Iudice negaret factū, pedibus sursum suspensus, chordaq; per mediū ligatus, lac statim euomuit, atq; ilico iudicio strangulatus. Hoc me præsente in Damasco contigit, cū ex Armenia Hierosolymā proficiscerer. Si aliquis adulteriū cōmiserit, masculus in carcerē coniectus; post aliquot menses pecunia redimit: & mulier videlicet adulterata, sup asinā vicatim & plateatim ducit, flagris cęditur denudata, & lapidat *viscera bouis in collo gestando.*

¶ De Agricultura.

TAm Christiani, q̄ *Musulmani*, agros, vineas & pascua colunt, habētes frumentū simile nostrarū regionū, tritici, milei, ordei, auenę siliginis, fabarū, & omnium generū legumina: Insup Orisam, linum, malū cotoneū abundātius q̄ in his regionib. Vineta quoq; vtraque gens possidet, fructu eius variè vtentes: Christiani vinū cōficiunt, & Turcę meleorū lingua *Pechmez* vocatū, vūas passas quasdā ita medicantur, vt semp & visu, & gustu recētes appareāt, has *Vzumturssi* vocāt. Fructuū magnā habent copiā: Ibi peponum, melonū, cucumerū,

suo

suo tempore horti & agri repleti: Ibi nuces, poma, pira, poma granata, nuces castaneæ, ficus, cerasa, poma narrāca, & alia id genus vili pretio, sed nō in omni regno. Sūt etiā loca vt passim in Capadocia & Armenia minori, vbi (propter validū frigus) nihil horū habent.

¶ De Diuersitate animalium.

HAbent opiliones *Tschanlar* appellatos, hi semper in solitudine degūt, & ad pabulum singulis fere mensibus sedes mutāt, nullas prorsus domos, vel possessiones præter tentoria, & greges Armētorū possidentes, sed pascunt camelos, mulos, equos, oues, & hœdos: conficiūt caseum, butyrū: tondēt lanam, inde faciūt penulas *Chepenech* appellatas, & tapeta: *ea vendunt, & inde emunt frumentū*, ad victum suę familię. Oēs prædicti dependunt decimas Regi Turcarū, de omnibus quolibet anno creatis animalibus. Insuper Christiani sub tributo viuentes, coguntur dare tributū, videlicet, de quolibet masculo vnū coronatū. Et quod est crudelissimū, etiā filios oēs vxores nō habentes, vi abripiūt, singulis quinq; annis perlustrantes domos eorum.

¶ *De Ædificijs domorum.*

IN ædibus nō multa magnificētia, pleraq; laterićio opere constāt, duplici ex materia. Sunt enim lateres alij fornacibus, alij sole excocti. Tecta cuneatim coeunt, quemadmodū

D.2. hic

hic, & hoc in tota Europa, sed in Natolia tecta plana sunt in modum tabulati, sine vllo fastigio, sciphones, & canales aquæ pluuiã demittunt, quæ ad illos p Cylindrũ deuoluitur.

¶ De Vestimentis eorum.

CVltus illis ex materia lanæ, lini, & serici satis magnificus, veste *Chautan* vocata vtunt, stricta, laciniosa, & vsq; ad talos plixa. Brachas nostras detestant, vt nimiũ pudenda exprimentes. Indusia *Ghumlech* dicta, sudariola violaceo colore tingunt. Caput illis aggestu pepli in turrim ædificatur, & in pyramidem turbinat, & talis pileus *Tulbent* siue *Csalma* eorũ lingua vocat. Mulieres diuitũ velata facie incedunt: nunq̃ alienis viris vultum aperiunt: nunq̃ forũ frequentãt. Calciamẽta *Babucs* vel *Csisme* dicta tam virorũ q̃ mulierum, in solo suppacta habent, vt diutius illis vti possent.

¶ De Cibarijs illorum.

VTuntur & ipsi quoq; nõ pessimo pane, *Echmech* dicto, nigro & albo, queadmodũ & nostrates, sed illis spargũt quoddã genus seminis *Susam* vocato, super recentem, postea coquitur, qd' tribuit magnã suauitatẽ manducantibus, quo nusquã vtunt nostri, pter in Hispania passim in quibusdam locis, videlicet in regno Granateñ. & circa Ciuiliã. In edulijs illis multiplex ars, & varia conditura, cibus vero maxime solẽnis est; puls ex orisa, ita addensata

sata, vt partes inde manibus decerpant. Piscisũ mira abstinẽtia. Carnib9 oĩbus vtuntur, pter porcinis. Nulle *ibi tabernæ hospitijs designatæ*, aut publica diuersoria, queadmodũ apud nostrates, tamen in plateis diuersa venduntur cibaria, & alia huiusmodi ad victũ necessaria.

¶ De potu illorum.

TRiplex illis potus. Primus ex Sucaro, ab illis *Secher* vocato, aut melle diluto aqua, *Tserbeth* appellat is potus. Secũdus ex vuis passis detractis racinis in aqua decoctis, additur deinde aqua rosacea & aliquãtulũ veri mellis, & hic potus *Hessaph* vocatur, & vendit vbiq; locorũ in Turcia, est eni dulcis & inflat ventre. Tertius fit ex illo defruto *Pechmez* appellato, qd' ex musto factũ est, speciẽ mellis p̃sefert gustu & visu. deluit .n. aqua, & datur seruis ad bibendũ. ¶ De modo sedendi & comedendi.

CVm manducandũ est, subijciunt storeas *Hacliser* vocatas, deinde insternũt tapeta, aut puluinaria: alij in nuda humo discũbunt: mensa illorũ *Tsophra* dicta, ex corio fit, & explicat, & contrahit, vt marsupiũ. Non assidẽt nostrorũ more, nec discũbunt veterũ ritu, vt cubito innitant, sed pedibus inter se cõplicatis more sartorũ. anteq̃ cibũ sumant oratio pmittitur, raptim comedunt, & magno silentio; interim oẽs vxores sese in abdito tenent: serui vero post duodecimũ annum, non pmit-

tun

tuntur domum vbi mulieres sunt ingredi, sed infra duodecimũ annũ pueri ingredientes, & egredientes deferunt maiorib. necessaria, qui in alia domo segregati procul habitãt. Captiuæ vero nõ habent licentiã egrediendi foras, nisi cum mulierib. Turcaꝝ cũm vadunt in balnea lauatum, vel aliò extra vrbẽ recreationis causa in hortos & vineas (qđ sæpe facere solent) sed semp in domibus latitãtes operãtur, nec permittitũ illis cũ captiuis seruis couersari. Dñ boni, q̃s posset enarrare crudelitatẽ & turpissimos abusus tã in rebus secularib. q̃ fidei Mehẽmeticę cæremonijs, prout legẽtes intellexistis de lotione & munditia coꝝ, in qua sola sperãtes salutẽ suæ ipsoꝝ animæ existimãt se consequuturos, cũ intus repleti omni spurcitia scelerum Mehẽmeto cęco duce Deũ irritant immortalẽ. Multa alia ex institutiõe Mehẽmeti debẽt strictissime obseruare, q̃ studiose omittẽda duxi, ne minutissima quæq; psequens, garrulitate stomachũ lectori mouerã.

DE VOCABVLIS, SALVTAtionibus & Respons. ac Numero eorum. Cap. IIII.

¶ Primo Nomina cœlestia.

ALLAH, *Deus.*
Feriste, *Angelus.*
Pegamber, *Sanctus.*
Irretsul, *Propheta.*
Gugh, *Cœlum.*
Vismach, *Paradysus.*
Gunes, *Sol.*
Ay, *Luna.*
Iulduz, *stella.*

¶ Nomina temporũ.

Gil, *annus.*
Ay, *Mensis.*
Hauta, *Hebdomada.*
Gun, *Dies.*
Kes, *Hyems.*
Tsoch, *Frigus.*
Kar, *Nix.*
Buz, *Glacies.*
Iagmur, *Pluuia.*
Dolu, *Grando.*
Yaz, *Æstas.*
Issigsiak, *Calidum.*
Tsabah, *Mane.*
Dil, *Meridies.*
Aksam, *Serum.*
Gegse, *Nox.*
Karanlich, *Tenebræ.*
Aidanlik, *Lunæ lux.*
Oth, *Ignis.*
Mum, *candela.*

¶ Nomina terrestria.

Dunye, *Mundus.*
Toprak, *terra.*
Denyuz, *mare.*
Ssuy, *aqua.*
Balok, *pisces.*
Engets, *cancer.*
Yelan, *serpens.*
Dagh, *mons.*
Tas, *lapis.*
Altou, *Aurum.*
Gumis, *Argentum.*
Bacher, *Æs.*
On, *Plumbum.*
Iuzuk, *Anulus.*
Demir, *Ferrum.*
Ahtse, *Nummus.*
Pul, *Assis.*

¶ Nomina hoĩum & ad hoĩes pertinentia.

Adam, *Homo.*
Aurath, *Mulier.*
Baba, *Pater.*
Ana, *Mater.*
Oglu, *Filius.*
Kez, *Filia.*
Kardas, *Frater.*
Erkech, *Masculus.*
Disi, *Fœmina.*
Ioldas, *Comes.*
Ygit, *Persona.*
Ghents, *Iuuenis.*
Kogsa, *Senex.*
Kul, *seruus.*
Halaik, *ancilla.*
Argath, *mercenarius.*

Gue

Irente

Irentſper, *Operarius.*
Gſan, *anima.*
Achli, *memoria.*
Gungli, *mens.*
Fichir, *cogitatio.*
Iuregh, *cor.*
Bas, *caput.*
Guz, *oculus.*
Dis, *Deus.*
Nielſ, *lingua.*
Agzi, *os.*
Burn, *naſus.*
Kulagh, *auris.*
Sakal, *barba.*
Eli, *manus.*
Parmach, *digitus.*
Dernak, *unguis.*
Aiag, *pes.*
Arca, *dorſusm.*
Haſs, *uenter.*
Beg, *Dominus.*
Tſelebi, *nobilis.*
Deuulet, *locuples.*
Charip, *pauper.*
Facher, *inops.*
Sehri, *urbanus.*
Tſiftſi, *agricola.*
Chuulſ, *uillanus.*
Chur, *caecus.*
Agrſak, *claudus.*

Pek, *fortis.*
Ei *bonus.*
Tſag. *ſanus.*
Guzel, *pulcher.*
Ak, *albus.*
Kuozl, *rubeus.*
Ieſſil, *uiridis.*
Hatſta, *aegrotus.*
Chara, *niger.*
Iaramaz, *malus.*
Deli, *ſtultus.*
Zian, *damnum.*
Feide *lucrum.*

¶ Nomina animaliū.

Gſianauar, *animal.*
Phil, *elephas.*
Deue, *camelus.*
Chater, *Mulus.*
At, *equus.*
Eſſek, *aſinus.*
Tſutſeger, *aequatilis bos id eſt, bubalus.*
Tſeger, *uacca.*
Vkuz, *bos.*
Choin, *Ouis.*
Kuzu, *Agnus.*
Getſi, *Capra.*
Domuz, *Porcus.*
Goik, *Ceruus.*
Taſſan, *Lepus.*

Ku

Kurt, *Lupus.*
Kupek, *Canis.*
Tilki, *Vulpes.*
Kedi, *Catus.*
Tſitſan, *mus.*
Charangſia, *formica.*
Bit, *Vermis.*
Kuſſ, *Auis.*
Tauk. *gallina.*
Guuergſin, *columba.*

¶ Nomina arborum & fructuum.

Agats, *Arbor.*
Odun, *lignum.*
Deghenegh, *Baculus.*
Alma agats .i. *Pomus. Si militer & caetera nomina fructuum, ſi praeponas huic nomini* agats, *quod arborem ſignificat, tunc ſignificabunt arbores fructuum, ſi demas nomen* agats, *ſignificabunt fructum.*
Armut, *pirum.*
Koz, *nux.* Ingſir, *ficus.*
Zeit, *oliua.*
Ieprak, *folium.*
Bagh, *uinea.*
Vzum, *uua.*
Pechmez, *uadex muſto.*

Gimſs, *fructus.*
Scrab, *uinum.*
Oth, *herba.*
Bogdai, *Triticum.*
Arpa, *ordeum.*
Bacla, *faba.*
Tſaman, *ſtramina.*
Thuz, *puluis.*

¶ Noia veſtimentorum

Tſoha, *pannus.*
Geitſi, *ueſtimentum.*
Chautā, *tunica.*
Chepeneg, *pallium.*
Gumlek, *induſium.*
Tulbent, Tſalma, *diademata ex tela.*
Takia, *biretum.*
Zarchula, *ianitzerorum pileus.*
Chuſſak, *cingulus.*
Tſachſſir, *caligae.*
Teſtemel, *ſudariolum.*
Bez, *tela.*

¶ Nomina calciamentorum.

Tſiſme, *cothurni.*
Babucs, *calciamenta.*
Patſmagh, *ſotularia.*
Meſt, *ocrea ſine ſolo.*
Tſarok, *eſt genus cal*

E

FORTISSIMO SVPREMI ordinis Equiti, Togæ Militiæq; Principi viro, Lodouico de Praet, Cæs. M. secundo Cubiculario, & Senatori: Bartholomæus Georgieuits Hungarus, Pereginus Hierosolymitanus fœlicitatem cum dedicatissima obseruantia.

VM EX HIS REgionibus decedens HEROS Magnanime, statuissem exiguam aliquam mei memoriam apud benemeritos patronos relinquere, nemo mihi occurrit tua celsitudine, (ex omni nobilitate insigni sapientia, atq; eximia doctrina) præstantior, ac præclaris meritis erga me illustrior. Quem vt statim initio mei aduentus in has oras sum veneratus, propter famam Heroicarum virtutum, ita postquam vsu cognoui, doctissimos, atq; ornatissimos homines huius Belgicæ certatim applicare sua studia, & conatus, ad tuę dignitatis ductum, atq; auspicia:

A.2. me

calciamenti inferius duno taxat habens partem cutis grossæ, desuper uero zonis ad pedes ligatum.

¶ Noĩa vtensiliũ & ptinẽtia ad vsum hoĩm

Chelets, gladius.
Birsag, culter.
Eier, sella.
Vyain, frenu.
Kassig, coclear.
Tsulmek, olla.
Tsanak, scutella.
Ibrik, poculum.
Testu, amphora.
Tsophra, mensa.
Ymek, cibus.
Itsmek, potus.
Oinamak, ludus.
Aglamach, planctus.
Gulmech, risus.
Isslemek, operatio.
Erlamak, cantus.
Tsalmak, sonus.
Tsagarmak, clamor.
Kiahat, epistola.
Calam, penna.
Diuit, atramentum.
Iazi, scriptura.
Kitab, liber.

Ochumag, doctrina.
Namazkelmak, oratio.
Ekmech, Panis.
Eth, carnes.
Peiner, Caseus.
Tsut, lac.
Iugurt, coagulatum.
Iumurta, Ouum.
Iag, pinguedo, eodem uomine appellãt bu tyrum, seuum. Oleum etiam dicunt Iag, sed præponent domomen fructus, uidelicet Zeit, id est olius.
Tsoraba, iusculum.
As, ferculum.
Gemich, os ossis.
Pilau, Fercula ex orisa.

¶ Nomina ad locum pertinentia.

Memleket, regnum.
Seher, urbs.
Chu, uilla.
Atsar, castellum.
Euf, domus.
Iol, uia.
Buk, magnus.
Gutsuk, paruus.
Kalon, crassus.
Vzun, procerus.

SALVTATIO TVRCARVM,
Persarum, & Arabum.

Sellam aliech Tsultanum,
Pax tibi Princeps.
Sellam aliech Baba. Pax tibi Pater.
Sellam aliech Ana. Pax tibi Mater, &c. Ita alios seriatim secundũ dignitatẽ personæ salutare licet.

¶ Responsio eorum.

Alechmi Sellam Rahmatuallah
Et tibiquoq; pacem donec misericors Deus,
Berechyat, tseudigum.
Et benedictionem amice mi.

¶ Dialogus Interrogationum, & Responsionum Turcæ cum Christiano.

TVRCA. Handa, gidersen bre, Giaur?
Quo uadis ô Christiane?

¶ Responsio Christiani.

Stambola giderum Tsultanum.
Constantinopolim uersus pergo Princeps.
TVR. Ne issum var bu memleketten?
.i. Quid negotii habes in his regionibus?
CHR. Bezergenlik, ederum, Affendi,
.i. Mercaturam exerceo Domine,
uel, Maslahaton var Anadolda.
.i. Mihi negotium est in Asia.
TVR. Ne habar tsizum girlerden?
.i. Quid noui fertur in uestris partibus?
CHR. Hits nesse bilmezom tsaz dimege.
.i. Nescio quid nouiscire te pis, ut dicam tibi.

E.2 TVR.

TVR. Gioldassum varmi tseni ileç
.i. Est 'ne tibi comes?
CHR. Ioch, Ialanuz gheldum.
.i. Non, sed solus ueni.
TVR. Benumle gelurmitsun?
.i. Mecum placet 'ne uenire?
CHR. Irachmider tsenun iataghom?
.i. Est 'ne procul tuum hospitium?
TVR. Iachender bundan gustereim tsaa.
.i. prope est, hinc ostendam tibi.
CHR. Gel ghusteriuere Allaha tseuertson
Veni ostende, si Deum amas
TVR. kalch iochari tur bonda.
Erige te sursum, sta hic.
CHR. Hanghi darastan der bilmezum
In qua parte est nescio.
TVR. Isagh eline bacha ghun doghursine
ad dexterā respice ad orientem.
CH. Bir buch ew atsarghibi gurunur omider
Vna alta domus tanq̄ castellū apparet, illud 'ne est?
TVR. Gersekson oder, iaken deghilmi?
uerus es, illud est, prope non est?

¶ Valedictio.

CHR. Allaha tsmarlabadoch tseni
Deo commendo te,
ben oraz gitmezom
ego illac non ibo.
TVR. Breneden korkarson nitcie gelmetson
... quem times, quare non uenis?
CHR.

CHR. Benum iolum oraz deghelder
meum iter illac non est.
TVR. wargeth tsaglogla eier ghelmetson
I bonis auibus, si non uis uenire.
CHR. Gegsien hair oltson
Nox fausta tibi sit.
TVR. Aghbate hair oltson
& tibi fœlicior.
CHR. Ben kurtuldom tsoch succur Allaha.
Ego liberatus sum, summus laus Deo.

R E G V L A

Non ignores amice Lector, quod in omnibus nominib. & verbis Persarū linguæ, vbi lar, aut ler terminationes legendo inueneris, scias pluralē esse numerū tertiæ personæ, formatū à tertia persona sing. numeri addita lar vel ler, terminationib. Si vis ex singulari pluralem, vel ex plurali singularē formare, hanc obseruabis regulā. Si nomē incipiat à vocali a vt Adam. i. homo, vel syllaba in a, vt Chalam .i. penna, tunc addes lar, & erit pluralis. Exemplū de lar, vt Adam. i. homo. adde lar, erit pluralis, vt adamlar. i. homines. chalam. i. penna, chalamlar. i. pennę & nō chalamler, iazar. i. scribit. iazarlar. i. scribūt, & ita de aliis. Si vero ab e vel i vocalib. vel syllabis incipiat nomē aut verbū, tunc ler. Exemp. de e, vt echmech. i. panis, fi ad. las ler, erit pluralis, hechmechler. i. panes: eder. i. facit, ederler. i. faciūt. hanc regulam obseruabis. Est hæc Persarū lingua omnium lin-

linguarũ mundi(meo iudicio) ·ilior.& q il lam nouerit, oẽs regiones Persarũ & Turcarũ peragrare poterit, negociando cũ Persis, Turcis, Græcis, Armenijs, & aliarum conditionũ Christianis illas regiones habitantibus.

¶ NVMERVS EORVM.

Bir	unus	Igermi bir, uiginti unus	
Ichi duo. Vts	tres	Igermi ichi, uiginti duo	
Dorth	quatuor	Igermivts, uiginti tres	
Bes	quinque	Igermidort, uigin. qua.	
Alti,	sex	Igermibes, uigin. quin.	
Iedi,	septem	Igermi alti, uiginti sex	
Tsekez	octo	Igermi iedi, uigin. septẽ	
Dokuz	nouem	Igermitsechez, uig. oc.	
ON	decem	Igermidokuz, uig. no.	
On bir,	undecim	OTVZ	triginta
On ichi,	duodecim	Otuz bir,	triginta unus
On vts	tredecim	Kerch,	quadraginta.
On dorth,	quatuordecim	Elli,	quinquaginta.
On bes,	quindecim	Altmis,	sexaginta.
On alti	sexdecim	Ietmis,	septuaginta.
On iedi,	septemdecim	Tscktsen,	octuaginta.
On tsekez,	octodecim	Doktsan,	nonaginta.
On dochuz,	nouẽdecim	Iuz,	centum,
IGERMI,	uiginti	Bin,	mille.

Ita de alijs, semper maiorem numerũ præponendo minori, vel minorem maiori, dicendo, Ichi iuz .i. ducenti, & ichi bin, duo millia, & iuz bin .i. centum milia. Iuz ichi .i. centum & duo, Bin ichi .i. mille & duo, &c.

IDEM PEREGRIMVS

Opt. Lectori S. P. D.

HAbes candide lector, de cultu et moribus Hismahelitarum, præterea & multa uocabula, salutationes, responsiones, gratiarum actiones, ualedictiones, unà cum numero linguæ Persarum (quam nostri Turcicam appellant) magis cognitu necessaria. Nec te quoque latebit lingua persica Turcas uti, quis corrupta, quod quidem perfecte intelligi potest ex usu omnium colloquiorum. Nec certe operæprecium esse duxi, latius enarrando laicorum nimirum rusticam consuetudinem & turpissimum cultum fidei, nostram chartam contaminare: sed ob hanc causam potissimum uisum est nobis, hæc pauca omissis deterioribus, (quæ non solum scriptu aut lectu, sed etiam auditu essent turpia) explicare, ut his lectis, discernerent (maxime si qui extitissent horum operum commendatores) quantum lux differat a tenebris, hoc est, quantumuis Christianorum religio, à nefandissima illa Barbarorum superstitione. Quare humaniss. lector, meum conatum oro boni consulas, si quid ex hac (uera quidem, sed incomposita) mea fœtura uoluptatis aut iucunditatis hauries. Nam sanctè deierare possum, nudam ueritatem me sectatum esse nullo Turcicarum rerum scriptore inspecto. Iudicium ueritatis committo peritis linguæ & nationis, deinde illis, qui diligentius euoluerint, quæ de ritu, & moribus huius gentis in lucem sunt ædita.

Typis Copenij Anuerp. 1544.

№ 02379

98 - 06 - Y - 0001 - 2051

№ 02379